

АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІН ӨНДІРУ
бойынша маркетингтік есеп зерттеу нәтижелері

«Бизнестің жол картасы - 2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасының басым бағыттары бойынша маркетингтік зерттеулер аясында дайындалған

Сала: Балалар тағамы мен диеталық тамақ өнімдерін өндіру (ЭҚОЖ коды - 10.86)

Тапсырыс беруші: «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы

Орындаушы: Абишев У. С.

Нұр-сұлтан қаласы, 2020

МАЗМҰНЫ

1. Саланың сипаттамасы, бар проблемалар мен үрдістер.....	3
2. Салаға көрсетілетін қолдау.....	13
3. Жобаларды іске асыру шеңберіндегі саланың перспективалары (нарық көлемі, жоспарланған жобалар, болашақтағы сұраныстың негіздемесі).....	17
4. Жобаны іске асырудың мүмкіндігі мен орындылығын айқындау...	29
5. Ішкі өндіріс.....	33
6. Өндірістік қуаттар.....	42
7. Сыртқы сауда.....	45
8. Нарық мөлшері.....	49
9. Баға шолу.....	52
10. Тұтынушылық мінез-құлық.....	55
11. Жобаның өнімі/қызметі бойынша қалыптасқан нарық конъюнктурасының сипаттамасы.....	59
12. Жобаны іске асыру нәтижесінде пайда болатын өнімге (тауарларға / қызметтерге) сұраныстың қазіргі және болжамды конъюнктурасын талдау-проблемалар, шешімдер, іске асырылатын жобалардың мәртебесі.....	64
13. Іске асырылған жобалардың сипаттамасы (объектінің функционалы, артықшылықтары мен кемшіліктері).....	68
14. SWOT-талдау-жобаны іске асыру шеңберінде болжанатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің әлеуетті күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіптерін айқындау және бағалау (міндетті түрде есептерді қоса бере отырып, маркетингтік зерттеулер жүргізудің пайдаланылатын ақпарат көздері көрсетіледі).....	76
15. Негізгі тұжырымдар мен ұсыныстар.....	78

1. Саланың сипаттамасы, бар проблемалар мен үрдістер

Балалар тағамы нарығы үш үлкен сегментке бөлінеді:

1. Әйел сүтін алмастырғыштар (құрғақ немесе сұйық)

• таурин және басқа да биологиялық белсенді заттармен байытылған сарысуы бар ақуыздары бар ең заманауи адаптивті қоспалар;

- бейімделген казеин формулалары;
- ішінара бейімделген қоспалар;
- 6 айдан асқан балаларға арналған қоспалар.

2. Қосымша тамақ өнімдері

• жеміс, көкөніс, ет, сүт қосылған немесе дәнді дақылдар қосылған шырындар мен пюрелер;

- ботқалар-құрғақ және дайын;
- балалар суы және балаларға арналған дайын тағамдар.

3. Балалардың емдік тамақтануына арналған өнімдер, тұқым қуалайтын метаболикалық ауруларды, тамақ аллергиясын, лактоза жетіспеушілігін және басқа ферментопатияларды диетотерапияға арналған әртүрлі өнімдер.

Ана сүтін алмастырғыштар өмірдің бірінші жылындағы балаларды тамақтандыруға арналған. Олардың құрамы көптеген тағамдық факторлар үшін емшек сүтіне мүмкіндігінше жақын. Балалар тағамы индустриясы сұйық және құрғақ сүт қоспаларын шығарады. Бұл қоспалар ақуыздардың жетілдірілген құрамымен шығарылады, оған сиыр сүтінің казеинін сарысуы бар ақуыздармен ішінара алмастыру арқылы қол жеткізіледі. Қоспалар жаңа және қышқыл сүт болып табылады. Жас балалар ерекше қауіпті топ болғандықтан, емшек сүтін алмастырғыштарды өндіруге қойылатын медициналық-биологиялық талаптар тағамдық құндылығы мен қауіпсіздігі жағынан өте қатал.

Қосымша тамақ өнімдерін өндіру үшін талаптар аз қатаң, бірақ қауіпсіздікті қамтамасыз ететін гигиеналық параметрлер де өте қатал.

Балаларға арналған емдік тағамдарға 1 жасқа дейінгі балаларды тамақтандыруға, сондай-ақ 3 жасқа дейінгі егде жастағы балаларды тамақтандыруға арналған өнімдердің кең ассортименти кіреді. Оларға байытылған құрғақ сүт қоспалары және лизоцим, бифидобактериялар және олардың комбинациясы бар биологиялық белсенді қоспалар кіреді. Емдік тамақ өнімдері медициналық көрсеткіштер бойынша жекелеген балаларға ұсынылмайтын дәстүрлі өнімдерді ауыстыру мақсатында емдік және профилактикалық тамақтану рационына қосуға арналған. Бұл өнімдер дәстүрлі химиялық құрамы, энергетикалық құндылығы және физикалық қасиеттерінен өзгеше болуы керек. Осы сегменттің өнімдерін өндіруге қойылатын негізгі талап-медициналық нормалар мен көрсеткіштерге сәйкестік.

Барлық үш сегмент шамамен бірдей дәрежеде дамыған. Олардың әрқайсысы баланың күнделікті рационның қажетті бөлігі болып табылады. Алайда, ең дамыған Санаттар екінші сегментке жатады-бұл балалар суы, десерттер, дайын түскі ас және т. б. сияқты балаларға арналған арнайы өнімдер.

Балалар тағамдарының сүт өнімдері туралы түсінік

1. Балалар тағамы деп 14 жасқа дейінгі балаларды тамақтандыруға арналған және балалар денесінің тиісті физиологиялық қажеттіліктеріне жауап беретін Тамақ өнімдері түсініледі.

2. Сүт негізіндегі балалар тағамы деп сиыр сүтінен немесе басқа ауыл шаруашылығы жануарларының сүтінен осы өнімдердің жалпы массасының 20 пайызынан аспайтын мөлшерде сүтсіз компоненттер қосылған немесе оларды қоспай өндірілген балалар тағамы өнімдері түсініледі.

3. Ерте жастағы балаларға арналған балалар тағамы деп туғаннан үш жасқа дейінгі балаларды тамақтандыруға арналған балалар тағамы өнімдері түсініледі.

4. Бейімделген сүт қоспасы (әйел сүтін алмастырғыш) деп ауыл шаруашылығы жануарларының сүтінен, соя ақуыздарынан (гендік-инженерлік-модификацияланған ағзалары бар шикізаттан алынған ақуыздарды қоспағанда) сұйық немесе ұнтақ түрінде өндірілген, химиялық құрамы мен қасиеттері бойынша әйел сүтіне барынша жақын және өмірінің бірінші жылындағы балалардың физиологиялық қажеттіліктеріне жауап беретін ерте жастағы балаларға арналған балалар тағамы өнімдері түсініледі.

5. Қосымша тамақ өнімдері деп әйелдердің сүтіне, бейімделген сүт қоспаларына (әйел сүтін алмастырғыштарға) және (немесе) кейінгі қоспаларға қосымша ретінде олардың рационна енгізілетін және балалардың жас физиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жануарлардан және (немесе) өсімдіктен алынатын өнімдерден өндірілген өмірдің бірінші жылындағы балаларға арналған балалар тағамы өнімдері түсініледі.

6. Келесі қоспа деп ауыл шаруашылығы жануарларының сүті, соя белоктары (құрамында гендік-инженерлік түрлендірілген организмдер бар шикізаттан алынған ақуыздарды қоспағанда) негізінде өндірілген және алты айдан асқан балалардың тамақтануына бейімделген немесе ішінара бейімделген өмірдің бірінші жылындағы балаларға арналған балалар тағамы өнімдері түсініледі.

7. Ерте жастағы балаларға арналған тез дайындалатын балалар тағамы деп температурасы 30 градус Цельсийден төмен болмауы тиіс ауыз сумен, сүт қоспасымен немесе шырынмен бейімделген сүтпен үй жағдайында дайындыққа дейін қалпына келтірілетін ерте жастағы балаларға арналған балалар тағамының құрғақ өнімдері түсініледі. "Сатылы өнім" ұғымын қолдануға жол берілмейді.

8. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған балалар тағамы деп үш жастан алты жасқа дейінгі балаларды тамақтандыруға арналған балалар тағамы өнімдері түсініледі.

9. Мектеп жасындағы балаларға арналған балалар тағамы деп алты жастан 14 жасқа дейінгі балаларды тамақтандыруға арналған балалар тағамы өнімдері түсініледі.

10. Пайдалануға дайын сүт негізіндегі ботқалар деп сүтке жатпайтын компоненттерді енгізе отырып немесе оларды енгізбей, әртүрлі жармалардан, сүт өнімдерінен және (немесе) құрамында сүті бар өнімдерден өндірілген ерте жастағы балаларға арналған сүт негізіндегі балалар тағамы өнімдері түсініледі.

11. Лактозасыз өнімдер деп лактозаның мөлшері осындай дайын өнімнің бір литріне 0,1 грамнан аспайтын балалар тағамының мамандандырылған өнімдері түсініледі.

12. Төмен лактоза өнімдері деп лактозаның мөлшері осындай дайын өнімнің бір литріне 10 грамнан аспайтын балалар тағамының мамандандырылған өнімдері түсініледі.

Шикізат

Консистенциясы мен химиялық құрамы бойынша балалар тағамына арналған өнімдер жас ерекшеліктеріне сәйкес келуі және өсіп келе жатқан ағзаның қажеттіліктерін қанағаттандыруы керек. Бұл өнімдердің тағамдық құндылығы мен қауіпсіздігіне қойылатын гигиеналық талаптар "Азық-түлік шикізаты мен тамақ өнімдерінің медициналық-биологиялық талаптары мен санитарлық сапа нормаларында" келтірілген.

Балаларға арналған сүт өнімдерін өндіруге арналған сиыр сүтінде ақуыздардың, майлардың, көмірсулардың, дәрумендердің және басқа компоненттердің белгілі бір сандық және сапалық қатынасы болуы керек. Сонымен, бір жасқа дейінгі балаларға арналған сүтте ақуыздың массалық үлесі 2-3 есе азаяды. Линол қышқылының жетіспеушілігі өсімдік майын қосу арқылы өтеледі.

Құрғақ балаларға арналған сүт өнімдері толық немесе майсыз сүтті қолданған кезде бейімделмеген және бейімделген. Сүтті бейімдеудің мақсаты-ақуыз мен күл элементтерінің массалық үлесін азайту, май қышқылының құрамын өзгерту (маңызды май қышқылдарын қосу), көмірсулар мен дәрумендердің массалық үлесін арттыру.

Технологиялық операциялардың көмегімен балалар тамағын өндіру кезінде сүт ақуыздарының құрамы баланың асқазанындағы өнім ұсақ қабыршақтар түрінде коагуляцияланатындай етіп өзгереді.

Құрғақ сүт консервілері сапасының маңызды көрсеткіштері тағамдық құндылығы, сіңімділігі және сақтау тұрақтылығы болып табылады. Құрғақ сүт өнімдерінің сапасының өзгеруіне жыл мезгілі әсер етеді. Көктемде өндірілген

өнімнің сүт майының тотығу дәрежесі жазға қарағанда 2 есе жоғары. Қысқы өндіріс өнімі тотығу зақымына өте сезімтал, ал ең төзімді — жазда алынған. Бұл жазғы сүт майындағы табиғи антиоксиданттардың көп болуына байланысты.

Құрғақ сүт өнімдерінің төзімділігіне ылғал мөлшері әсер етеді, ол мономолекулалық қабаттың ылғал деңгейінен айтарлықтай аспауы керек. Құрғақ сүт пен құрғақ сүт қоспалары үшін ылғалдың массалық үлесі 2-ден 4% - ға дейін болуы тиіс.

Құрғақ сүт өнімдерінің сақталуы контейнердің тығыздығы мен сапасына, буып-түю, жабу және сақтау әдісіне де байланысты.

Балалар қоспалары емшек сүтіне мүмкіндігінше жақын болуы керек. Көбінесе жасанды тамақтандыруға арналған қоспалар сиыр немесе ешкі сүті негізінде жасалады. Балалар тағамы өндірісінде сүт қоспаларының құрамы барлық компоненттер - ақуыз, көмірсулар, майлар, дәрумендер, минералдар бойынша әйел сүтінің құрамына жақындайды. Мұндай қоспалар бейімделген деп аталады. Ақуыз (ақуыз) компонентінің бейімделуі дайын сүт қоспасында ақуыздың жалпы деңгейін 1,4-1,6 г/100 мл - ге дейін төмендетуден тұрады, бұл әйел сүтіндегі ақуыз деңгейіне сәйкес келеді-0,8-1,2 г/100 мл. Бұл артық ақуыздың ас қорыту жүйесіне және баланың жетілмеген бүйректеріне жағымсыз әсерін болдырмау үшін жасалады.

Бейімделудің тағы бір сәті-құрамында әйел сүтіне жақын Сарысу ақуыздарын әйел сүтінің алмастырғыштарына енгізу. Сиыр сүтінде басым ақуыз-казеиннен айырмашылығы, ас қорыту процесінде сарысуы бар ақуыздар асқазанда нәзік және оңай сіңетін тромбты құрайды.

Балалардың сүт қоспаларының көпшілігінде бос амин қышқылы-таурин бар, ол нәрестелердің орталық жүйке жүйесін дұрыс қалыптастыру үшін қажет, өйткені ол көру мүшелері мен мидың дамуына қатысады, сонымен қатар майлардың сіңуі мен сіңуін жақсартады. Өмірдің алғашқы айларындағы балалар үшін бұл амин қышқылы өте қажет, өйткені ол организмде цистеин мен сериннен тек 1,5 айдан асқан балаларда өздігінен синтездей бастайды. Сүт қоспаларының май компонентінің бейімделуі олардың май-қышқыл құрамын әйел сүтінің құрамына жақындатуға бағытталған, яғни өндірісте сүт (жануар) майын өсімдік майларының (жүгері, соя, кокос, күнбағыс, пальма және т.б.) қоспасына ішінара немесе толық ауыстыруды жүзеге асырады. Осының арқасында балалар қоспасында маңызды полиқанықпаған май қышқылдарының (ПНЖК) құрамы едәуір артады: линолен, докозогексаен, эйкозопетаен, линол-қажетті тамақтану факторлары. Май қышқылдарының қалыпты синтезі үшін баланың орталық жүйке жүйесінің дұрыс дамуына, дененің иммундық қорғанысын қалыптастыруға мүмкіндік беретін карнитиннің жеткілікті мөлшері қажет.

Көмірсулар компонентін бейімдеу үшін сүт қоспасына лактоза қосылады. Лактоза ағзаға келесідей әсер етеді: ас қорыту процестерін жақсартады, ас қорыту жолында "қалаусыз" микробтардың өсуін тежейтін лакто - және бифидобактериялардың дамуына ықпал етеді.

Минералды заттармен бірге сүт қоспалары суда және майда еритін дәрумендермен байытылады. Оларға А, D, E, K, B, B2, B3, B6, в,2, PP, C витаминдері жатады.

Әйел сүтінің сапасына барынша жақындау үшін кейбір сүт қоспаларына нуклеотидтер қосылады (бұл қаптамада көрсетілген) - РНҚ мен жасушалардың ДНҚ-ны құруға арналған материал болып табылатын заттар, осылайша ағзаның мүшелері мен жүйелерінің өсуі мен дамуы жеделдейді.

Сапаның негізгі көрсеткіштері

МЕМСТ 30626-98 " балалар тағамына арналған құрғақ сүт өнімдері»

Сүт консервілерін сараптау кезінде органолептикалық көрсеткіштер анықталады-дәмі мен иісі, консистенциясы, түсі, сондай-ақ өнімнің тағамдық құндылығы. Құрғақ сүт консервілерінде ылғалдың, майдың, ақуыздың массалық үлесі, ерігіштік индексі, тазалық дәрежесі анықталады. Қауіпсіздік көрсеткіштерінен улы элементтердің, микотоксиндердің, пестицидтердің және радионуклидтердің құрамы бақыланады. Микробиологиялық көрсеткіштерден КМАФАнМ (мезофильді аэробты және факультативті-анаэробты микроорганизмдердің Саны), БГКП (ішек таяқшасы тобының бактериялары), патогенді микроорганизмдер (соның ішінде сальмонелла, зең, ашытқы) тексеріледі.

Қоюландырылған сүт консервілерін сараптау кезінде ылғалдың, сахарозаның, құрғақ заттардың массалық үлесін, титрленетін қышқылдығын, тұтқырлығын, тазалығын, лактоза кристалдарының мөлшерін анықтайды. Қауіпсіздік көрсеткіштеріне — улы элементтердің, микотоксиндердің, пестицидтердің, антибиотиктердің, ойпаттың (стерильденген өнімдер үшін) құрамына сараптама жүргізеді. Қоюландырылған сүт консервілерінің микробиологиялық көрсеткіштері сүт ұнтағымен бірдей.

Бүгінгі таңда балалар тағамы ата-аналар тарапынан ерекше назар аударады және бұл таңқаларлық емес.

Балалардың не жейтіндігінің және олардың ағзасының неден құрылуының сапасына, кем дегенде, мезгіл-мезгіл мерзімі өткен тауарларды сөрелерге қоятын жауапсыз сатушылармен немесе барлық нормаларды бұзатын және нәресте үшін қауіпті өнімдер жасайтын өндірушілермен күресу керек.

Балалар ағзасында тамақтану сапасына жоғары талаптар бар және бұл түсінікті, өйткені оған сапалы құрылыс материалы қажет, ал бауыр мен бүйрек токсиндер мен қауіпті заттарды толығымен жоя алмайды. Баланың денесіндегі метаболизм жеделдейді және бұл қауіп факторына айналады.

Сондықтан нәресте тамағы болуы керек:

1. Консерванттар мен концентраттардан айырылған
2. Жарамдылық мерзімі көрсетілген және мерзімі өтпеген
3. Бала үшін қауіпті емес компоненттерден тұрады

Барлық осы факторларды, сондай-ақ басқа да терең көрсеткіштерді ескере отырып, өнім балаға жарамды және жанама әсер етпейді деп айтуға болады.

Өнімдердің әр санаты құрамы бойынша ерекшеленеді және жасына байланысты шектеулер бар. Барлық балалар тағамы нарығының 80% - ға жуық үлесін алатын қосымша тамақ өнімдері ең танымал болып табылады. Бұл нәресте пюресі және туғаннан үш жасқа дейін қолданылатын қоспалар.

Балаларға арналған тамақ осындай өнімдер негізінде жасалады:

1.сүт. Сүт қоспалары ұнтақ немесе дайын ерітінді түрінде шығарылады, олар ашытылған және тұщы. Негізінен бұл ана сүтіне мүмкіндігінше жақын бейімделген қоспалар. Бұл санатқа нәрестелер мен 12 айға дейінгі балаларға арналған балалар тағамы кіреді;

2. жеміс-көкөніс негізі. Бұл категорияда консервіленген шырындар, пюре және көкөністердің (цуккини, асқабақ, картоп), жидектер мен жемістердің (алма, қарақат, шие, алмұрт, цитрус) қоспалары бар. Көкөніс негізіндегі қоспалар-бұл бір жасқа дейінгі (үш айдан бастап) және одан жоғары балалар тағамы;

3.астық негізі. Мұндай балалар тағамын жасау үшін сұлы, бидай және қарақұмық ұны қолданылады. Өнімдер ассортиментінде балалар макарон, сүт ботқасы және еритін печенье бар. Жас бойынша ұсыныс-бес айдан бастап;

4.ет және балық. Ет шикізатына негізделген қоспалар ұнтақтау дәрежесі бойынша бөлінеді-ұсақталған, пюре және гомогенделген құрам. Тегістеу дәрежесі баланың жасына сәйкес таңдалады. Балаларға арналған ет тағамында дәнді дақылдар, сүт ақуызы және крахмал бар.

Баланың өсуі мен дамуының әр кезеңінде нақты өнімдер таңдалады.

Өндіріс технологиясы бойынша балалар тағамдарының барлық өнімдерін екі үлкен топқа бөлуге болады – құрғақ (құрғаған) және сұйық немесе жартылай сұйық өнімдер, соның ішінде тұтынуға дайын өнімдер.

Балалар тағамы индустриясында 10% - дан аспайтын ылғалды құрғақ өнімдер-тамақ концентраттары кеңінен ұсынылған. Балалар тағамына арналған концентраттардың ассортименті әртүрлі, оған әйел сүтін алмастырғыштар да, қосымша тамақ өнімдері де кіреді. Мақсаты мен рецептіне байланысты балалар мен диеталық тағамдардың сусызданған дәнді және көкөніс өнімдері келесі топтарға бөлінеді:

- санат дамыды – пакеттегі тұтынуға дайын өнімдер, оның ассортименті бейімделген сүт қоспаларын да қамтиды;

- қосымша тамақ өнімдері-сұйық Жарма. Бұл өнімдер сұйықтық қосуды қажет етпейді және олардың жарамдылық мерзімі консерванттардың болуын емес, орау әдісін анықтайды.

Әр елде балалар тамағын өндіруге және сатуға қойылатын өзіндік талаптар бар. Қазақстанда аумақта сатылатын өнімдердің сапасына тұрақты бақылау, сондай-ақ олардың нарықтарында кеңінен ұсынылған балалар тағамын өндіруші зауыттарда сапаны бақылаудың жүзеге асырылуын бақылау жүзеге асырылады.

Қазақстанда туу коэффициенті 2019 жылы 1000 адамға шаққанда 21,73% - ды құрады, ал 2009 жылы бұл көрсеткіш 22,14% болды.

Тіпті дағдарыс пен туудың ықтимал төмендеуін ескере отырып, қазірдің өзінде туылған сәбилердің көпшілігі балалар тамақтануын қажет етеді.

Нарық cereals (жарма мен пюре) және formulas (қоспалар) екі санатымен ұсынылған. ҚР-да оралған балалар тағамын өндіру бойынша үлесі төмен, сондықтан осы санаттағы барлық тауарлар импортталады.

Қазақстанда туу көрсеткіші өсуде: жыл сайын елімізде 402310 сәби дүниеге келеді; 2009 жылдан 2019 жылға дейін туғандар санының орташа өсу қарқыны 12,9% - дан астамды құрады. Бұл балалар тауарлары нарығының жылына 3% - ға өсуін қамтамасыз етеді.

Ата – аналар бала өмірінің алғашқы жылдарында ең маңызды балалар өнімдерін-балалар тағамы мен памперстерді таңдауға мұқият қарап, олар үшін ең жақсысын таңдауға тырысады.

Егер нақты қолда бар табыстың жалпы өсуін және дүкендердегі санаттардың өкілдігін дамытуды ескеретін болсақ, онда балалар тағамы мен жөргектер нарығына қатысушылардың табысының құпиясы айқын болады: соңғы екі жылда екі нарықта сату көлемінің өсу қарқыны құндық мәнде 35% - дан асты.

Қазақстанның Балалар тауарлары нарығы толығымен дерлік импортқа тәуелді болып табылады. Сыртқы сауданы талдауға сәйкес балалар тауарларымен сыртқы тауар айналымының 77,9% - ы бес елге тиесілі: Қытай (31,9%), Ресей (27,9%), Польша (9,7%), Қырғызстан (4,5%), Түркия (3,9%), басқа елдер (22,1%). Зерттеу барысында Қырғызстанға, Түрікменстанға, Монғолияға және Тәжікстанға балалар тағамы мен жөргектердің тұрақты реэкспортының көлемі анықталды, бұл ретте Кеден одағының құрылуымен Қазақстаннан Ресейге ойыншықтар мен балалар киімдерінің бірнеше ірі жеткізілімдері байқалуда.

Балалардың тамақтануының өзара саудасының негізгі үлесі Ресей Федерациясына – 72,6%, Беларусь Республикасына – 27% және Қазақстан Республикасына – 0,4% тиесілі.

Нарықта тұтыну табиғи экологиялық таза өнімге ауысады. Табиғи сүт, қаймақ, айран және йогурттар қымбат болса да, оларды орташа сатып алушы жиі таңдайды. Сондықтан болашақ осындай табиғи өнімдерге арналған.

Қазақстандық сүт өнімдерін өндірушілердің осы нарықта өз орнын табуға барлық мүмкіндігі бар. Ең алдымен, Қазақстанның айқын географиялық артықшылықтары бар Қытай мен Оңтүстік-Шығыс Азия нарықтарында.

Бие сүтін балалар мен диеталық тамақтану үшін қолдану перспективалары: сүт және сүт өнімдері, көптеген дәрумендердің, аминқышқылдарының және жоғары май қышқылдарының тұрақты және маңызды көзі ретінде, олар табиғатта тамақ арасында ерекше орын алады. Онда табиғатта белгілі барлық майда еритін және суда еритін дәрумендер бар. Сүттегі иммундық денелер ағзаның жұқпалы ауруларға төзімділігін арттырады, осылайша сүт пен сүт өнімдері тұтыну кезінде иммуномодуляциялық, иммуностимуляциялық белсенділікті көрсетеді. Сүт және сүт өнімдері ежелден бері тамақтану үшін ғана емес, сонымен қатар емдік мақсаттарда да қолданылады.

Бие сүтінің толық сүт өнімі ретінде танымалдығы барлық жерде артып, емдік-профилактикалық бағытта және балалар тағамында қолданылады.

Адам денсаулығы балалық шақта қалыптасады. Демек, дұрыс тамақтану денсаулықты қалыптастырудың маңызды тетіктерінің бірі бола отырып, балалық шақта өте маңызды. 2020 жылы микронутриенттер тапшылығы әлемнің барлық елдерінде тамақтану саласындағы ең өткір проблема болып қалып отыр. Қазақстанның және бүкіл әлемнің балалар халқының басым бөлігінде тағамдық заттардың, бірінші кезекте дәрумендердің, макро - және микроэлементтердің, полиқаньқаған май қышқылдарының жеткіліксіз тұтынылуына, сондай-ақ олардың ұтымсыз қатынасына байланысты тамақтанудың бұзылуы анықталды. Витаминдер мен басқа микронутриенттерді жеткіліксіз тұтыну денсаулыққа айтарлықтай зиян келтіреді: балалар өлімі артады, балалардың өсуі мен дамуы баяулайды, физикалық және ақыл-ой қабілеті, әртүрлі ауруларға төзімділік төмендейді.

Балалар халқының негізгі бөлігі тұтынатын өнімдердің сапалық және сандық құрамын оңтайландыру - балалар тамағына арналған Тамақ өнімдерін өндірудің қазіргі заманғы индустриясының маңызды міндеті. Балалардың макро - және микронутриенттермен, витаминдермен және басқа да 2 пайдалы заттармен қамтамасыз етілуін түбегейлі жақсартудың неғұрлым тиімді және экономикалық қол жетімді тәсілі - осы заттардың жетіспеушілігін толтыра алатын мамандандырылған тамақ өнімдерін диетаға тұрақты түрде қосу баланың осы жасқа тән физиологиялық қажеттіліктеріне толық сәйкес келеді. Барлық қажетті макро - және микроэлементтері бар мамандандырылған өнімдерді диетаға енгізу арқылы жас ұрпақтың денсаулығын нығайту

тұрғысынан балалар тағамы мәселесі балалар тағамы үшін сүт өнімдерін өндіріске енгізу арқылы шешілуі мүмкін.

Сүттің танымалдығы, әсіресе емдік және балаларға арналған тағам ретінде, барлық жерде, соның ішінде шетелде де артып келеді. Қоректік заттар мен энергетикалық құндылығы бойынша сүт басқа жануарлардың сүтімен бәсекелесе алады. Көптеген зерттеулердің нәтижелері бойынша сүт қоспасы әйелге жақын екендігі және сиырға қарағанда тезірек сіңірілетіні анықталды. Сондықтан сүт қоспасы балалар тағамдарын өндірудің перспективалы бағыттарының бірі болып табылады. Көптеген зерттеулер растағандай, мұндай сүтте өсіп келе жатқан балалар емшек сүтімен қоректенетіндерден өзгеше емес.

Сүт ұнтағының құрамында альбумин компоненті едәуір көп, ал ондағы казеиннің үлесі салыстырмалы түрде төмен. Болуы есебінен сүтте лизоцима және лактоферрина, ол иммуностимулирующую, иммуномодулирующую, противораковую, бактерицидную белсенділік.

Балалардың тамақтануында майдың мөлшері едәуір төмен, ал лактоза мөлшері мүйізді ірі қара сүтінің кейбір түрлерінен асып түседі. Балалар қоспаларының құрамындағы полиқаньқпаған май қышқылдары (ПНЖК) жоғары көрсеткішке ие. PNJC өмірдің бірінші жылындағы балалардағы мидың дұрыс жұмыс істеуі мен метаболизмінің негізгі факторы болып табылады. Олардың емшек сүтінде болуы туралы көптеген жұмыс нәтижелері бар.

Сонымен қатар, нәресте қоспасы аскорбин қышқылының жоғары құрамымен сипатталады (8 мг/100 мл дейін). Балалар тағамдарының бір бөлігінің орташа энергетикалық құндылығы – 41-49 ккал, яғни 204 кДж., бұл сиыр, ешкі және түйе сүтіне қарағанда әлдеқайда төмен. Осыған байланысты бұл өнімді диеталық мақсатта пайдалануға болады.

Табиғи сіңімді түрдегі пайдалы компоненттердің қажетті жиынтығы бар табиғи тамақ өнімінің аналогы ретінде балалар тағамы оның пайдалы қасиеттеріне қатысты әлі де бағаланбайды.

Сүттен балалар тағамының ассортименті шығарылады. Сүттің адам ағзасына әсері көп қырлы. Бұл дәрі-дәрмектерге қарағанда қысқа мерзімде тәбетті жақсартады, ұйқыны, ас қорыту бездерінің қызметін және ішектің улануын реттейді. Сүт Бактерияға қарсы белсенділікке ие. Бұл ең күшті сипаттама. Ол туберкулез қоздырғыштары мен ішек инфекцияларына бактерицидтік және бактериостатикалық әсер етеді. Ғылыми және клиникалық зерттеулер асқазан мен он екі елі ішектің ойық жарасын, созылмалы гастрит пен созылмалы энтероколитті, өт қабы мен тоқ ішектің функционалдық бұзылыстарын, өкпенің созылмалы спецификалық емес ауруларын, атеросклерозды, гипертонияны емдеуде қымыз белсенділігінің жоғары екендігін көрсетеді. Орталық және вегетативті жүйке жүйесінің функционалды бұзылуларында, жүрек-тамыр және қан өндіру жүйелерінің ауруларында

курстық емдеудің жақсы нәтижелері байқалды. Сүт қандағы гемоглобин деңгейін жоғарылатады, гиповитаминоздың жойылуына ықпал етеді, дененің қорғанысын арттырады. Геронтологиялық және ісікке қарсы қасиеттері туралы жаңа мәліметтер назар аударады.

Сүттің бірегей құрамын, оңай сіңімділігін және диеталық қасиеттерін ескере отырып, бұл шикізатты тек бір бағытта өндіріске пайдалану қисынсыз. Бұл балалар мен диеталық тағамдарға арналған мамандандырылған сүт өнімдерін өндіруге негіз бола алады. Себебі балалар мен жасөспірімдерде тамақтану құрылымының бұзылуы көбінесе ересек адамда пайда болатын көптеген аурулардың себебі болып табылады (артериялық гипертония, подагра, қант диабеті, семіздік, атеросклероз және т.б.).

Балалар тамағына арналған сүттен жасалған өнімдерді өндіру бие сүті қасиеттерінің бірегейлігіне байланысты тамақ өнеркәсібіндегі жаңа перспективалы бағыт болып табылады, оның биологиялық және емдік құндылығы күмән тудырмайды.

Оның негізінде әр түрлі өнімдерді өндіру үшін сүтті пайдалану сүт шикізатын қайта өңдеу технологиясы, Жыл мезгілдері мен балықтарды лактациялау айларында сүттің химиялық құрамы мен технологиялық қасиеттерін тұрақтандыру мәселелерін нашар білумен шектеледі.

Қазақстанда өндіріс пен сату еліміздің барлық өңірлерінде жүзеге асырылады. Неғұрлым ірі көлемдер Түркістан, Қарағанды, Жамбыл, Алматы, Қостанай облыстарында байқалады.

Бұл өнімнің танымалдығы артып келеді. Сүтпен емдік тамақтану танымал.

Германиядан басқа елдерге, соның ішінде Қазақстанға тарайтын сүтті жылқы шаруашылығы идеясы келді. Бие сүті нәресте қоспасы ретінде Австрияда, Голландияда, Италияда, Бельгияда өндіріледі, онда медицинаның бие сүтіне деген қызығушылығы да байқалады.

Нидерландыда бие сүтін өндіру, Германияда да кең таралмаса да, өте перспективалы бизнес болып табылады. Жылқы сүт фермаларында жаңа бие сүтінен басқа, бие сүтіне негізделген косметикалық өнімдердің алуан түрлері де шығарылады.

Голландиядағы өндірушілер сонымен қатар емдік және диеталық тамақтанудың ең жақсы тәсілі – жаңа сойылған бие сүтін ішу деп санайды. Бірақ бұл әдіс Голландияда жаппай тұтынушыға қол жетімді болмағандықтан, сүтті ұнтаққа айналдыру әдісін ойлап тапты. Сублимациялық кептіру нәтижесінде алынған ұнтақ табиғи сүттің қасиеттерін сақтайды. Алайда, Голландияда бие сүтін Германияда әдеттегідей медициналық мақсатта пайдалануға тыйым салынады.

Дәрілік өнім ретінде бие сүтінің құрғақ концентраты Австрияда да шығарылады. Концентратты жаңа австриялық технология бойынша

(экологиялық таза бие сүтінің белгілі бір температурасында мұздату) бүгінгі күні өте өзекті препараттарды: селен, кремний, мырыш қосып дайындайды. Бие сүтінде иммуностимуляциялық косметика да жасалады.

"Қазақ тамақ және қайта өңдеу өнеркәсібі ғылыми-зерттеу институты" өнімдерін қайта өңдеу және сақтау технологиясы зертханасында бие сүті негізінде балалар мен диеталық тамақтанудың аралас өнімдерін өнеркәсіптік шығару технологиясы әзірленуде.

Бұл зерттеу жұмысының жаңалығы-өсімдік толтырғыштары негізінде биологиялық белсенді қоспалармен байыту арқылы олардың қорғаныс қасиеттерін мақсатты түрде қалыптастыру арқылы бие сүтіне негізделген балалар мен диеталық тағамдардың аралас өнімдерінің технологиясын жасауға кешенді көзқарасты ғылыми негіздеу және практикалық іске асыру.

Сондай-ақ, мал сүтінен сүт қышқылы өнімдерін өңдеудің, ашытудың, тұрақтандырудың технологиялық режимдерін рецептура мен оңтайландыру әзірленуде.

2. Салаға көрсетілетін қолдау

Мемлекеттік даму бағдарламасы жүзеге асырылуда:

- Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары;

- Бизнестің жол картасы 2025 "бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы»;

- Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 - 2021 жылдарға арналған бағдарламасы;

- Инвестициялар тарту жөніндегі 2018 - 2022 жылдарға арналған "Ұлттық инвестициялық стратегия" бағдарламасы.

- Қарапайым заттар экономикасы –

- «Агробизнес – 2025» АӨК қазақстандық іскерлік кеңесінің іс-қимыл бағдарламасы

Басым бағдарламаларды іске асыруға қарамастан, инфрақұрылымды жаңарту мен материалдық-техникалық базаны дамытуда, құрылыстарды технологиялық қайта жарақтандыруда және суармалы алқаптарды қайта жаңартуда, қызметкерлердің кадрлық құрамын сақтау мен жаңартуда, білікті кадрларды тартуда көптеген шешілмеген проблемалар қалып отыр.

Бұл фактілер балалар тағамы саласының шекарасын анықтауға жанама түрде қатысты. Саланың анықтамасынан саланың шекарасын анықтайтын негізгі фактор тауар болып табылады.

Мемлекеттік және салалық бағдарламаларды іске асырудан жоспарланған нәтижеге міндетті ғылыми-технологиялық даму – жаңа технологияларды енгізу

және пайдалану, салааралық процестерді басқару жүйесін жетілдіру, бизнес, білім беру және ғылым арасындағы өзара іс – қимыл, сондай-ақ уақытша сипаттамаларды-саладағы көптеген қызмет түрлерінің маусымдылығын ескере отырып несиелеу арқылы қол жеткізуге болады, яғни ауылшаруашылық жұмыстарының тиісті кезеңдері басталғанға дейін қызметті алдын-ала шешу және қаржыландыру.

Балалар тағамы саласының ерекшеліктері осы шарттарды орындау кезінде нарықтың сын – қатерлеріне жедел ден қоюды талап етеді-әлемдік нарықтардағы тұрақсыздықтың ұзақ мерзімді тәуекелдерінің өсуі өнімге, атап айтқанда құрамында мал сүті мен өсімдіктері бар өнімдерге сұраныстың өсуіне әсер етеді. Бұл үрдістер балалар тағамы сегментінде жаңа нарықтарды жаулап алу мүмкіндігі терезесін ұсынады.

Республика бойынша ресми статистикалық деректерді өңдеу бойынша келтірілген материалдарды талдау балалар тағамы саласының әртүрлі түрлерінің бірқатар өнімдері бойынша айтарлықтай тұрақты өсу байқалып отырғанын көрсетеді.

2018 жылдың қорытындысы бойынша жалпы өнім шығару 3,2% - ға артты. Балалар тағамы саласында көптеген жаңа бастамалар, жеке жетістіктер бар. Сүт мал шаруашылығында мемлекеттік қолдау көлемі бірдей, оның тиімділігін арттыру есебінен сүт өндіру көлемі жылдан жылға артып келеді, бұл балалардың сүт қоспаларын өндірудегі шикізат базасына оң әсер етеді. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруде қызмет түрлерін субсидиялау мәселелері соңғы жылдары өзекті болып отырғанын атап өткен жөн.

Қазақстанда балалар тағамын өндіруге сүт өндірісі, өсімдік шаруашылығы және басқа да агроөнеркәсіптік кешен салалары әсер етеді. Мысалы, 2018 жылы инвестициялық субсидиялар есебінен инвестициялар тарту арқылы сүт өндірісі секторына қолдау көрсетіліп, субсидиялауға бюджет қаражаты бөлінді.

Балалар тағамы өнімдерін өткізу нарықтары кеңеюде. Ресей, Германия, Сауд Арабиясы, Парсы шығанағы елдері, Еуропалық Одақ – балалар тамағын импорттаушы елдердің толық емес тізімі. 2017 жылмен салыстырғанда қайта өңделген өнім импорты нақты мәнде және ақшалай мәнде ұлғайды.

Саланы талдау сондай-ақ балалар тағамы саласын дамытуға әлемдік нарықтағы жағдай теріс әсер етпейтінін көрсетеді. Бұл факт Қазақстанда саланы дамытудың жаңа мүмкіндіктерін көрсетеді. Бәсекеге қабілеттіліктің артуына жаңа технологияларды ғана емес, сонымен қатар өндіріс процесінде жұмыс әдістерін, маркетингке, өнім дизайнына, біліктілікті арттыру әдістеріне, өнім сапасы мен еңбек өнімділігіне деген көзқарасты қолдану арқылы өнім бірлігінің арзандауы әкелуі мүмкін. Сондай-ақ қысқа мерзімді кезеңде саладағы қызмет түрлерін кадрлық қамтамасыз ету бойынша күш-жігер қажет.

Даму бағдарламаларын іске асыру кезіндегі кешенді тәсіл 2021 жылға қарай салынған нысаналы индикаторларға қол жеткізуге ықпал ететін болады:

1. еңбек өнімділігін 2,5 есеге ұлғайту;
2. өңделген өнім экспортын 2,5 есеге ұлғайту;
3. жалпы өнім көлемін 2 есеге ұлғайту;
4. негізгі капиталға инвестициялар ағынын 3 есеге ұлғайту;
5. 2021 жылға қарай тартылатын кредит қаражатының көлемін 2017 жылғы деңгейге қарағанда 9 есеге ұлғайту

Бұл сөз тіркестерінің артында саланың жоспарланған көрсеткіштерге қол жеткізуінің көптеген компоненттері тұр:

1. дұрыс жоспарлау және процестерді басқаруды ұйымдастыру;
2. адами әлеует-саладағы барлық қызмет түрлерін жүзеге асыруда еңбек ресурстары маңызды;
3. технологиялық нормалар мен талаптарды сақтау, тасымалдау және сақтау мерзімдерін сақтау, өнімді дұрыс өңдеу және қайта өңдеу;
4. өндіріс құралдарының, технологиялар мен жабдықтардың және т. б. импортына тәуелділікті төмендету

Орта есеппен сала өсімін жалпы қолдау экономиканың өсуіне сәйкес келеді және оның экономикадағы үлесі (қолдаудың жалпы көлемінің%) тұрақты емес.

2017-2018 жылдар аралығында Қазақстан жедел талдау жүргізуді жалғастыруда және Кредиттеу тәртібін қайта қарау жалғасуда.

Азық-түлік жүйелерін дамытудың бес қағидаты:

1. Ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру саланың тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады;
2. Тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін табиғи ресурстарды сақтау, қорғау және жақсарту бойынша шешуші әрекеттер қажет;
3. Ауыл тұрғындарының өмір сүру, теңдік және әлеуметтік әл-ауқат көздерін қорғауды және нығайтуды қамтамасыз етпейтін қызмет тұрақты емес;
4. Адамдардың, қауымдастықтар мен экожүйелердің сыртқы әсерлерге тұрақтылығын арттыру-ауыл шаруашылығының тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізгі факторы;
5. Тұрақты өндіріс үшін жауапты және тиімді басқару тетіктері қажет.

Әлемдегі тұрақты азық-түлік өндірісінің жалпы тұжырымдамасында жалпы сипатталған бұл қағидаттар даму жоспарлары мен бағдарламаларын қалыптастыру кезінде ескерілуі керек.

"Аграрлық несие корпорациясы" АҚ - нан ауылда, моно-және шағын қалаларда одан әрі шағын кредит беру үшін микроқаржы ұйымдарына кредит беру бағдарламасы»

Бағдарламаның мақсаты: Ауылда, моно - және шағын қалаларда өз бизнесін ұйымдастыратын не кеңейтетін жеке және заңды тұлғалар үшін

кредиттік ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету.

Мақсатты топ: МҚҰ

Нысаналы мақсаты: моно - және шағын қалаларда ауылда өз бизнесін ұйымдастыратын не кеңейтетін жеке және заңды тұлғаларға одан әрі микрокредит беру үшін ХҚҰ-ға мынадай мақсаттарға кредит беру:

- 1) ауылда мал шаруашылығын, өсімдік шаруашылығын дамыту;
- 2) ауылдағы / моно-және шағын қалалардағы бизнестің басқа түрлері.

Кредит беру көзі: СС, КС (пәк)

Қаржы құралы: қарыз алушы үшін-қарыз, жаңартылатын / жаңартылмайтын кредит желісі; О түпкі қарыз алушы үшін-қарыз.

Негізгі борышты өтеу бойынша жеңілдікті кезең: 24 (жиырма төрт) айдан аспайды. Сыйақыны өтеу бойынша жеңілдікті кезең: 12 (он екі) айдан аспайды.

ЭКСПОРТТЫ ІЛГЕРІЛЕТУ ЖӘНЕ ЭКСПОРТТАУШЫЛАРДЫ ҚОЛДАУ KAZAKH INVEST "ЭКСПОРТ ЖӘНЕ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ЖӨНІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ АГЕНТТІГІ "АҚ»

"KAZAKH INVEST" экспорт және инвестициялар жөніндегі ұлттық агенттігі " АҚ экспортты жылжытумен және экспорттаушыларды қолдаумен айналысатын Қазақстандағы басты мемлекеттік орган болып табылады.

Kazakh Invest экспортқа жәрдемдесуді қамтамасыз етеді және экспорттаушыларға экспорттық қызметтің бірқатар мәселелері бойынша қолдау көрсетеді:

- экспорттаушыларға арналған консультативтік қызметтер;
- шетелдік серіктестер мен клиенттерді іздеу;
- қазақстандық жеткізушілерді іздеуде шетелдік сатып алушылар мен дистрибьюторларды қолдау;
- экспорттаушылардың нысаналы нарықтарға сапарлары үшін маршруттарды дайындау;
- шетелдік сатып алушылардың Қазақстанға сапарлары үшін маршруттарды дайындау;
- сату миссияларын ұйымдастыру;
- ішкі нарықтағы көмек;
- өнім / орау дизайнын жасау кезінде қолдау;
- сауда және нарықтар бойынша аналитикалық кері байланыс;
- белгілі бір сектор мен компания бойынша нарықты зерттеу;
- жарнамалық және ақпараттық қолдау;
- халықаралық көрмелерде Қазақстандық мемлекеттік стендтерді ұйымдастыру;
- экспорттық басқару және маркетингтік қызметті оқыту;
- гуманитарлық сатып алу нарықтарын жылжыту.

Kazakh Invest сондай-ақ шетелдік нарықтарда өнім ассортиментін ұсынуға байланысты шығындардың 50% өтемақысы арқылы экспорттаушыларға қаржылық қолдау көрсетеді. Осы қаржылық қолдаумен өтелетін іс-қимылдар спектрі мыналарды қамтиды:

1. Шетелдегі өкілдікті (кеңселерді, қоймаларды, дүкендерді, көрсету залдарын) қолдау;
2. халықаралық көрмелерге қатысу;
3. ішкі өнімдерді жарнамалау;
4. компания қызметкерлерін оқыту;
5. франшизаны тарту;
6. веб-сайтты құру және іске қосу;
7. маркетингтік зерттеулер.

Инвестициялық преференциялар:

- Кеден баждарынан босату (импортқа 0% - дан 5 жылға дейін);
- Салықтық жеңілдіктер (ҚҚС, КТС, жер салығы, мүлік - 0%);
- Заттай гранттар (жер учаскелері, ғимараттар мен құрылыстар және т. б.);
- Шетелдік жұмыс күшін тарту (ШЖК).

Арнайы экономикалық аймақтардың преференциялары:

- Салықтық преференциялар (КТС, жер салығы, мүлік салығы);
- Кедендік преференциялар (шикізат пен жабдықтар импорты);
- Дайын инфрақұрылымы бар жер (жер учаскесін өтеусіз жалдау);
- ШЖК жалдаудың оңайлатылған рәсімі (квотадан тыс ШЖК тарту).

БЖК – 2025:

Субсидиялау (ҰБ базалық мөлшерлемесі + 5%, оның 6% - ын кәсіпкер төлейді, ал айырмасын мемлекет субсидиялайды);

Кепілдік беру (жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлер үшін жоба сомасы 1 млрд. теңгеге дейін, кепілдік 50% дейін%);

Инфрақұрылымды жеткізу.

Қарапайым заттар экономикасы:

Субсидиялау (мөлшерлеме 15% - дан аспайды, субсидия мөлшері кредит бойынша сыйақы мөлшерлемесінің 9% - на дейін);

Кепілдік беру (3 млрд.теңгеге дейінгі кредиттер бойынша 50% - ға дейін және 3 млрд. теңгеден жоғары және 5 млрд. теңгеге дейінгі кредиттер бойынша 30% - ға дейін қоса алғанда).

Индустриялық-инновациялық қызмет субъектілеріне шығындардың бір бөлігін өтеу:

- еңбек өнімділігін арттыру және аумақтық кластерлерді дамыту бойынша;
- отандық өңделген тауарларды сыртқы нарықта ілгерілету бойынша;

- отандық өнделген тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді ішкі нарықта жылжыту бойынша.

3. Жобаларды іске асыру шеңберіндегі саланың перспективалары (нарық көлемі, жоспарланған жобалар, болашақтағы сұраныстың негіздемесі))

Қазақстанда соңғы жылдары нарықтың осы сегментін дамыту үшін өте қолайлы жағдайлар қалыптасты: туу көрсеткіштері әл-ауқат деңгейі сияқты өсті. Соңғы кезге дейін Қазақстандық ата-аналардың балаларды бір жасқа дейін тамақтандыру мәселелеріндегі білімдері орташа деңгейде қалды. Педиатрдың арсеналында аналар мен әжелер туралы көптеген әңгімелер бар, олар нәрестені ет өнімдерімен таныстыруға, тіпті оны шұжықпен немесе шұжықпен тамақтандыруға тырысты. Бір жасқа дейінгі балалардың дұрыс тамақтануын ұйымдастыру өте маңызды, өйткені өмірдің бірінші жылында дененің өмірі мен ақыл-ой дамуының негіздері қаланды.

Дәстүр бойынша балалар тағамы сүт қоспаларымен, шырындармен, пюремен және ботқалармен ұсынылды. Соңғылары сүт және сүтсіз болып бөлінді және олардың атауына сәйкес оларды сүтпен немесе сумен немесе педиатр тағайындаған емдік қоспамен сұйылту керек. Көбінесе балаларда сиыр сүтінің ақуызына аллергия бар, бұл жағдайда сүтсіз ботқалар кішкентай аллергологтардың өздері үшін де, олардың аналары үшін де баланың диетасын оның денесінің ерекшеліктеріне сәйкес құруға мүмкіндік береді. Балалар тағамы нарығының қазіргі тенденциялары туралы айта отырып, сарапшылар қоспаларды баланың қажеттіліктеріне бейімдейтін, пробиотиктерді қоспаларды өндіруде қолданатын, дисбиоздың алдын алуға және ас қорытуды жақсартуға көмектесетін компаниялар санының көбеюін атап өтеді. Жетекші өндірушілер арнайы тағамдық қажеттіліктері бар балаларға арналған емдік тамақтануды, шала туылған нәрестелер мен дене салмағының жетіспеушілігінен зардап шегетін балаларға арналған тамақтануды, аллергияның даму қаупін төмендететін гипоаллергенді қоспаларды шығаруды игерді.

Соңғы жылдары балалар тағамы өнімдерінің нарығы айтарлықтай жоғары өсу қарқынын көрсетті, егер нарықты қалыптастыратын фактор туралы айтатын болсақ, уақыт өте келе тұтынушы да, дәлірек айтқанда, кішкентай балалары отбасыларында өскен қазақстандықтар да "ілгері" болғанын атап өтуге болмайды.

Нарықтың өсуіне ойыншылар санының өсуі, Қазақстанда балалар тағамы өнімдерін өндіруде де, оларды нарықта сауатты жылжытуда да үлкен тәжірибесі бар ірі шетелдік компаниялардың пайда болуы айтарлықтай дәрежеде ықпал етті. Соңғы жылдары қазақстандық балалар тағамы нарығы

орта есеппен 10% - ға өсті, тек осы жылы ғана өсу қарқынының аздап баяулауы мүмкін. 2020 жылғы 6 айдың деректері көрсеткендей, нарықтың тоннадағы өнім өсімі 6% - ды, құндық мәнде-20-25% - ды құрады, бұл өндірушілердің өз өнімдерінің бағасын көтеруге мәжбүр болуына байланысты болды. Дегенмен, шырындар, шюрелер мен дәнді дақылдар сегменттерінде нарықтың тоннадағы өсуі 10 пайыздық белгіден асты.

Балалар тағамының отандық нарығының басқа ерекшеліктерінің ішінде, бір жағынан, астаналарда және өңірлерде, екінші жағынан, қалалар мен ауылдық жерлерде оның дамуының біркелкі емес қарқынын атап өткен жөн. Бұл тұрғыда республика бойынша және жекелеген өңірлерде орташа өсу серпіні арасындағы айырмашылық айқын: кейбір қалаларда сату өсімі жылына 200-300% - ды құрады, Алматыда, мысалы, нарық неғұрлым төмен қарқынмен, бірақ біркелкі өсті. Импорттаушы компаниялар өкілдерінің пікірінше, бұл нюанс көбінесе логистикалық маршруттарды ұйымдастырудағы қиындықтармен түсіндіріледі. Оның аумағы үлкен, халық тығыздығы төмен және елді мекендер арасындағы айтарлықтай қашықтықтары бар Қазақстанды бірыңғай дистрибуция жүйесімен қамту оңай емес: барлық өнімдер барлық өңірлерге уақтылы жіберілуі тиіс, мысалы, контейнерлерді батыс облыстарына жеткізу үшін екі апта қажет.

2015 жылы сезімтал инфляциядан кейін әлемде балалар қоспалары мен құрғақ балалар тамағын сату жыл сайын төмендейді. Осыған қарамастан, Қазақстандағы балалар тағамы нарығы қарқынды дамып келеді. Айта кету керек, Nestle, Nutricia, Pepsico, Progress және Humana компаниялары балалар тағамы нарығындағы көшбасшылар болып табылады. Дегенмен, осы өнімнің отандық өндірушілерін дамытудың жақсы перспективалары бар. Бүгінгі таңда Қазақ тағамтану академиясының "Амиран" зауыты - Қазақстандағы жоғары сапалы табиғи Қаймағы алынбаған сүттен жасалған балалар сүт тағамдарын шығаратын алғашқы және жалғыз зауыт болып табылады. Айта кету керек, отандық өндіруші соңғы жылдары үздік 10 ойыншыға түседі. "Амиранның" басым өсуі "тұтқыр балалар тағамы" санатында байқалады. Өнімді дайындау процесінде мұндай шикізаттан зауытта зертханалық жағдайда өсірілген пайдалы микроорганизмдер қосылады, олар тағамды сіңіруге белсенді қатысады және ішектің зиянды (шірік) микрофлорасын басады.

Балалар денсаулығы-қоғамның жоғары құндылықтарының бірі. Қазақстандық "Амиран" компаниясының үлкен әлеуетін және оның жоғары сапалы өнімін ескере отырып, бірінші кезектегі міндет — субсидиялау және кредит беру арқылы жергілікті өндірісті қолдау. Қуаттылықты арттыруға, ассортиментті кеңейтуге үлкен перспективалар бар, бұл ішкі нарықты қамтамасыз етуге және жақын шет елдерге табиғи өнім экспортын арттыруға мүмкіндік береді.

Қалалар мен ауылдық жерлердегі балалар тағамы нарығының дамуының әртүрлі динамикасына келетін болсақ, мұнда ауыл тұрғындарына тән дайын өнімдерге деген көзқарастардан гөрі экономикалық жағдайда себептерді іздеу керек

2020 жылы балалар тағамының қазақстандық нарығы іс жүзінде тек қана шетелдік өндіріс өнімдерімен ұсынылған. Республикада әлемге әйгілі шетелдік өндірушілер - Nestle, HIPP, Nutricia, Danone (балалар тағамы нарығымен байланысты, соңғысының амбициясы голландиялық Royal Numico компаниясын сатып алғаннан кейін айтарлықтай өсті), сондай-ақ ірі ресейлік компаниялар, мысалы, Нутритек және Вимм-Билл-Данн, сондай-ақ Ресейден, Украинадан және бірқатар шет елдерден аз танымал ойыншылар бар. Мысалы, емшек сүтін алмастырғыштар сегментінде Nestle, Nutrilon және Baby (Nutricia өндірушісі) Nan және Nestle, Nutrilon және Hipp қоспалары үлкен сұранысқа ие.

Отандық компаниялар үшін балалар тағамы өнімдерін өндіру орны іс жүзінде игерілмеген күйінде қалып отыр. Бұрын танымал сүт тағамдары тек кейбір аймақтарда ғана сақталған, бірақ мамандар тірі қалған кәсіпорындардың қуаты олардың өнімдеріне мұқтаж адамдардың қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін жеткілікті болатынына күмән келтіреді. Сонымен қатар, сүт асханалары дайындаған өнімдер тегін, мұндай кәсіпорындардың пайдасына емес, біріншіден, олардың жеткілікті тар ассортименті (негізінен қышқыл сүт өнімдері мен сүзбе), сондай-ақ олардың шектеулі саны. Сүт тағамдарының жанында өмір сүрудің сәті түспейтін аналарға бүкіл қала бойынша күнделікті саяхаттар қиын, және балалар тамағын таңдағанда қаржылық мәселе маңызды емес ата-аналар дүкеннен сол сүт қоспасын немесе ботқаны таңдап, оны үйде дайындағанды жөн көреді.

Балалар тағамы Орталығы өз өндірісін ұйымдастыруды жүзеге асырды, бірақ оның мамандануы қышқыл сүт қоспаларын шығару болды және олар 8-9 айдан бастап үлкен жастағы балаларға арналған. Қазіргі заманғы сүт қоспаларын өндіру өте күрделі процесс болып табылады, оны ұйымдастыру үшін маңызды ғылыми-зерттеу және өндірістік база, қымбат тұратын технологиялар, сапалы шикізат, республикада шығарылмайтын көптеген қымбат компоненттер қажет, сондықтан мұндай кәсіпорынды іске қосу өте күрделі және қымбат бизнес. Ірі корпорациялар бір уақытта өздерін ғылыми компаниялар ретінде көрсетеді. Олардың әлемнің көптеген елдерінде өзіндік ғылыми орталықтары бар, медицина мен тамақтануға байланысты іргелі зерттеулер жүргізеді, барлық пайдалы элементтерді сақтауға мүмкіндік беретін шикізатты өңдеудің заманауи технологияларын әзірлейді, ғылыми конференцияларға қатысады және педиатрлармен жұмыс істейді.

Жеміс шырындары немесе пюре өндірісінде қолданылатын еңбекті көп қажет ететін және ғылымды көп қажет ететін технологиялар да көп еңбекті

қажет етпейтін, сонымен қатар қазақстандық кәсіпорындардың осындай өнім шығару тәжірибесі болған. Бірақ осы бағытты дамыту жолындағы кедергілердің бірі шикізат мәселесі болып табылады: балалар тағамы өнімдерін өндіру үшін экологиялық технологияларды қолдана отырып өсірілген ерекше сапалы шикізат қажет. Елеулі өндірушілер балалар тамағын өндіру үшін пайдаланылатын шикізатты жеткізу және сақтау режимін, сондай-ақ дәнді дақылдар, көкөністер мен жемістер өсірілетін жағдайларды, жайылымдар мен мал азығының қатаң критерийлеріне сәйкестігін бақылайды. Көптеген отандық фермерлер мұндай технологияларға қаражат салуға дайын емес, өйткені мұндай инвестициялардың тез өтелуіне сенудің қажеті жоқ. Ақмола облысында спорттық тамақтанумен, диабетиктерге арналған тамақтанумен қатар балаларға арналған құрғақ дәнді қоспалар мен көкөніс пюресін шығаратын зауытты ұйымдастыру бойынша жоспарлар "Цесна" компаниялар тобын құрады, алайда жобаны іске асырудың практикалық мүмкіндігі тиісті шикізат базасының болмауына және өнімді өткізу нарығының тар болуына байланысты қиындайды.

Балалар тағамының ішкі нарығының сыйымдылығы өздігінен Үлкен емес және осы алаңда ойнай бастайтын қазақстандық компаниялар, егер әлемдік жетекші ойыншылармен болмаса, онда ұқсас баға санатындағы өнімдер шығаратын және Ресей мен Украинадан әлеуетті тұтынушыны тапқан компаниялармен бәсекелесуге мәжбүр болады.

Берілген мәліметтерге сәйкес, Алматы облысында картоп өңдейтін зауыт салынды, инвестор - Нидерланды Farm Frites компаниясы, жобаның құны - 116 миллион доллар. Қазірдің өзінде 24 га жер учаскесі анықталды, тұқымдық және азық-түліктік картоптың (13 сорт) сорттық сынақтары жүргізілуде.

Сондай-ақ, облыста балалар тағамы өндірісі жолға қойылады. Инвестор - Британдық United Green компаниясы, жобаның құны - 132 млн доллар.

Қазақстан нарығында балалар тағамының негізгі сатылымы (жалпы көлемнің 70% - дан астамы) ұйымдастырылған секторларға: үлкен дүкендерге, ритейлерлік желілерге, дәріханаларға тиесілі. Тұтыну нарығының көптеген басқа секторларынан айырмашылығы, балалар тағамы сегментінде сауданың өркениетті формаларының абсолютті Үстемдігі көптеген жылдар бойы өзгеріссіз қалды: сақтау шарттары сақталмайтын нарықтарда балалар тағамын сатуға тыйым салынады және өндірушілердің өздері өз өнімдерінің тұтынушыларға сенімді арналар арқылы кіруіне мүдделі. Бірақ уақыт өте келе балалар тағамдарының таралуындағы дәріхана желісінің рөлі артып, сала ойыншылары мұны оң сәттерді көреді. Супермаркеттен балалар тамағын сатып алатын ата - аналар, әдетте, өздері қамтамасыз етіледі, олар таныстардың немесе жарнамалардың ұсыныстарын басшылыққа алады, бірақ өнімдердің едәуір бөлігін қолдану маман-дәрігердің немесе фармацевттің алдын-ала

кеңесін қажет етеді. Именно медицинские специалисты могут дать рекомендации относительно продукции, наиболее подходящей для каждого конкретного ребенка, особенно в том случае, если ребенку необходимо специальное питание.

Айтпақшы, провизорлар да, импорттаушы компаниялардың өкілдері де балалар тағамы ата - аналар үнемдейтін шығын емес екенін айтады. Осыған байланысты үнемдеудің мәжбүрлі режимі ең кішкентай Қазақстандықтардың рационна аз дәрежеде әсер етеді деп пайымдауға негіз бар. Дағдарыстың жалпы әсері халықтың сатып алу қабілетіне әсер етеді, мүмкін тұтынушылардың бір бөлігі арзан баға сегментіне өтеді. Деректер ата - аналар балалардың тамақтануын үнемдейтінін көрсетеді-олар басқа шығындарды азайтады. Егер дәрілік қоспаларды сатып алу қажет болса, тұтынушы балаға қажет нәрсені сатып алады. Провизорлар да осындай пікірді ұстанады, олар кішкентайларға арналған өнімдерде, оның ішінде алғашқы қосымша тағамдарда, тіпті ең бай ата-аналар да үнемдеуге тырысады.

Сезімтал инфляциядан кейін 2016 жылы балалар қоспалары мен құрғақ балалар тамағын сату жыл сайын төмендейді. Қалған Санаттар, атап айтқанда балалар шырындары мен тұтқыр балалар тағамы, оған балалар пюресі мен тұтқыр Жарма кіреді, сатылымда оң өсу үрдісі байқалады. "Жұмсақ қаптамаларға көшу тұтқыр балалар тағамы санатын дамытуға мүмкіндік берді деп болжануда. Мұндай қаптама үйден тыс өнімді тұтынған кезде өте ыңғайлы және әдеттегі шыны пакетке қарағанда әлдеқайда арзан", — дейді Nielsen сарапшысы.

Соңғы үш жыл ішінде нарықта үш жаңа ойыншы пайда болды: Urbis international marketing — Baby sitter бренді бар құрғақ балалар тағамында, Maspex wadowice Group poland — Tedi baby және Nurture бренді бар сұйық балалар тағамында — сонымен қатар Happy baby бренді бар сұйық балалар тағамында.

Нарықтағы аз үлеске қарамастан, бұл ойыншылар сатылымда қарқынды өсуді көрсетеді.

Негізгі Жергілікті ойыншы - "Амиран". Отандық өндіруші соңғы үш жылда үздік 10 ойыншыға түседі. "Амиранның" басым өсуі балалардың тұтқыр тамағы санатында байқалады. Ол сондай-ақ осы санаттағы жалғыз өндіруші болып табылады, ол өз өнімін пластикалық шыныаяқтарға салады.

Ешкі сүтіне негізделген балалар тағамы өнімдерін әзірлеу және өндіру.

Ұтымды теңдестірілген тамақтану баланың үйлесімді өсуі мен дамуын қамтамасыз етуде, инфекциялар мен экологиялық қолайсыз факторлардың әсеріне төзімділікті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Көптеген балалар жасанды түрде тамақтанады. Мұндай жағдайда қайта өңдеу өнеркәсібінің бірінші кезектегі міндеттерінің бірі-құрамында әйелдер сүтіне жақын арнайы

жоғары сапалы биологиялық толыққанды сүт өнімдерін әзірлеу және өндіріске кеңінен енгізу. Нарықтың өсуі туудың өсуіне және 3 жасқа дейінгі балалар санының өсуіне байланысты сұраныстың артуына байланысты.

Балалар тағамының сүт өнімдерін отандық өндірушілер жеткіліксіз мөлшерде шығарады, ал бұл нарықта сұранысқа ие өнімдер. Бұл жағдайдың себептерінің бірі — ұзақ сақтау мерзімі бар балалар тағамы сүт өнімдерінің осы тобын өндірудің ғылыми негізделген технологияларының болмауы. Сондықтан ұзақ сақтау мерзімі бар балалар тағамы сүт өнімдерінің жаңа технологияларын әзірлеу және өндіріске енгізу өзекті болып табылады және шешуді талап етеді.

Бүгінгі күні балалар тағамы сүт өнімдері нарығының көлемі құндық мәнде шамамен 163,5 млрд р. құрайды; бұл ретте балалар тағамы өнімдерінің 60% - дан астамы елге импортталады және тек 38% - ы отандық өндірушілердің өнімдерімен ұсынылған. Жеткізілімдердің ең көп көлемі сүт қоспалары санатына жатады, бұл жалпы көлемнің 80,7% - ын құрайды.

Антибиотиктерді және басқа факторларды кеңінен бақылаусыз қолдану емшек жасындағы көптеген балаларда әртүрлі аурулар мен бұзылулардың пайда болуына ықпал етеді. Балалардың өмірінің бірінші жылында тамақтануы метаболизмді "бағдарламалайды", осылайша оның кейбір бұзылулары бірқатар аурулардың пайда болу және даму қаупін арттыруы мүмкін: аллергиялық аурулар, семіздік, метаболикалық синдром, остеопороз, дисбиоз. Сондықтан балалар тағамына арналған өнімдер емдік және профилактикалық қасиеттерге ие болуы керек. Баланың иммунитетін құруда қышқыл сүт өнімдері жетекші рөл атқарады. Арқасында күтіп-ұстау, оларға сүт қышқылды және бифидобактерий олар қолдайды микрофлора балансын ішекте қорғап, ағзаны инфекциялардан және вирустар. Бірақ 3 жасқа дейінгі балалар тек балалардың денесінің қажеттіліктеріне бейімделген мамандандырылған сүт тағамдарын қолдана алады.

Соңғы онжылдықтарда байқалған алиментарлы-тәуелді аурулардың өсуі экономикалық жағдайдың шиеленісуіне, өмір сүру деңгейінің жалпы төмендеуіне байланысты күрт болуы мүмкін, бұл мамандандырылған өнімдердің ғана емес, сонымен қатар қарапайым тамақ өнімдерінің де жетіспеушілігін тудырады. Себептері: сүт-шикізаттың жетіспеушілігі және қымбаттауы, отандық компоненттердің жетіспеушілігі, импортты алмастыру қарқынының төмендігі. Бұл жағдайда балалар тағамын өндіру үшін ешкі сүтін қамтитын жоғары сапалы ақуыздың балама көздері өткір сұранысқа ие болады.

Ешкі сүтінен жасалған өнімдерді өндіруге деген қызығушылық оның жоғары биологиялық құндылығымен, жеңіл сіңімділігімен және салыстырмалы түрде аллергиямен байланысты.

Ешкі сүті-антианемиялық, антигеморрагиялық қасиеттері бар ақуыздарға, майларға, көмірсуларға, дәрумендер мен минералдарға бай жоғары калориялы

өнім. Оны дистрофия, метаболизмнің бұзылуы, диатез, көру қабілетінің нашарлауы, дизентерия, уытты диспепсия, Боткин ауруы, балалық шақтың кейбір генетикалық анықталған аурулары үшін қолдану ұсынылады. Соңғы жылдары жас балалар арасында, оның ішінде емшек сүтімен қоректенетін балалар арасында тамақ аллергиясының жиілігі артып келеді. Статистикаға сәйкес, сиыр сүтінің ақуыздары балалардағы атопиялық дерматиттің дамуына әкелетін ең көп таралған аллергендердің бірі болып табылады.

Атопиялық дерматитті және оның күрделі формаларын емдеуде негізгі аллергендерді, атап айтқанда ешкі сүті мен оның негізіндегі өнімдерді жоюға негізделген диеталық терапия маңызды болып табылады. Алайда, бұл балалардың кальцийдің максималды сіңуін қамтамасыз ететін сүт және сүт өнімдері. Сүтсіз диета өсіп келе жатқан денеге теріс әсер етеді және өсудің тежелуіне және сүйектер мен тістердің қалыптасуының бұзылуына әкелуі мүмкін.

Ешкі сүтінің оң әсері оның физика-химиялық құрылымымен байланысты, ол сиыр сүтінің құрылымынан айтарлықтай ерекшеленеді. Ешкі сүтінің сиыр сүтіне қарағанда ақуыздардың басқа фракциялық құрамы бар. Ешкі сүтіндегі $\alpha_1\text{sI}$ -казеиннің жоғары аллергенді ақуыз мөлшері сиыр сүтіне қарағанда 2 есе аз, ал негізгі казеин фракциясы- β -казеин, нәтижесінде адам асқазанында ешкі сүтін қорыту кезінде пайда болатын тромб мөлшері жағынан әлдеқайда аз, сиыр сүтін қорытуға қарағанда едәуір аз, бұл оның протеолитикалық ферменттермен бөлінуін жеңілдетеді. Ешкі сүтінің сарысулық ақуыздарының көп бөлігі- α – лактальбумин, ал сиыр- β -лактоглобулин. Сүттің әртүрлі түрлерінің липидтік құрамында да айырмашылықтар бар. Ешкі сүтінде жаңа туған нәрестелердің ас қорытуы үшін маңызды глицероэфирлер көп.

Ешкі сүтінің ерекшелігі-кальций, магний, хлор, фосфор, марганец, селен және сиыр сүтіне қарағанда натрий, темір, күкірт, мырыш және молибден мөлшері аз. Алайда, ешкі сүтінің темірі сиыр сүтіне қарағанда (30%) жақсы сіңеді (10%). Сүт ешкілерін жақсы тамақтандыру, күту және күту арқылы олардан жоғары сапалы сүт алынады.

Әлемдік тәжірибеде сиыр сүтінің орнына ешкі сүтін балалар тағамын өндіру үшін пайдалану үрдісі байқалады, өйткені ешкі сүті құрылымы бойынша әйел сүтіне жақын деп саналады.

Ешкі сүтінде майдың көп мөлшері бар, бірақ ол ағзадағы май тініне айналмайды. Ондағы әртүрлі микро және макроэлементтердің, минералдар мен дәрумендердің көп мөлшері витамин жетіспеушілігінің және дененің басқа асқынуларының алдын алуға көмектеседі. Егер ересек адам немесе бала ішек микрофлорасының қалыпты тепе-теңдігін бұзса, ешкі сүтінен алынған сүт өнімдері ішектерді қалпына келтіруге тез көмектеседі. Құрамы арқасында бұл

сүт иммундық жүйені нығайтады, адам ағзасын аурулармен күресуге күш береді.

Мазмұны витаминдер козьем, коровьем мен қыздар сүтте

Витаминдер	Ешкі сүті	Сиыр сүті	Әйел сүті
1	2	3	4
А дәрумені (ретинол), мкг/ 100г	185	126	241
Е дәрумені, мкг / литр	0,6	1,0	2,4
В1 дәрумені (тиамин), мкг / 100г	0,05	0,04	0,014
В2 дәрумені (рибофлавин), мкг/ 100г	0,14	0,16	0,04
В3 дәрумені (пантотен қышқыл), мкг/ 100г	0,31	0,314	—
РР витамині (ниацин), мкг / 100г	0,28	0,08	0,18
В6 дәрумені, мкг / 100г	0,05	0,04	0,01
Фолий қышқылы, мкг / литр	6	50	50

С дәрумені (аскорбин қышқыл), мкг / 100г	1,29	0,94	—

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Сүттің әртүрлі түрлерінің химиялық құрамы

Сүт түрі	Су	1	Ақуыз альбумині	Май	Қант (лактоза)	Минералды заттар (күл)
Әйел	84,17	1,03	1,26	3,78	6,21	0,31
1	85,71	3,20	1,9	4,78	4,46	0,76
1	87,17	3,02	0,35	3,69	4,88	0,71

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Құрамында А дәрумені бар ешкі сүті сиыр сүтінен 1,5 есе, С дәрумені – 1,5 есе, РР дәрумені – 3,5 есе артық.

Ешкі сүтінің өте маңызды қасиеті-онда В12 витаминінің болуы. Тамақ өнімдерінде бұл витамин өте сирек кездеседі, ал дене үшін, әсіресе балалар үшін бұл өте маңызды. Бұл витамин гемопоэзге жауап береді және метаболизм процестерін бақылайды.

Ешкі мен сиыр сүтіндегі макро-микроэлементтердің құрамы

Минералдар	Ешкі сүті	Сиыр сүті
Натрий (Na)	38 – 56	35 – 50
Калий (K)	153 – 242	140 – 155
Кальций (Ca)	85 – 198	115 – 125
Магний (Mg)	10 – 36	11 – 14
Фосфор (P)	61 – 153	90 – 100
Кобальт (Co)	121 – 204	95 – 100

Темір (Fe)	0,043 – 0,256	0,03 – 0,11
Мыс (Cu)	0,013 – 0,314	0,01 – 0,12
Марганец (Mn)	0,005 – 0,020	0,003 – 0,037
Мырыш (Zn)	0,192 – 1,411	0,222 – 1,990
Йод (I)	0,022 – 0,032	0,005 – 0,070

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

3-кестеден көрініп тұрғандай, ешкі сүтінде жүрек-тамыр жүйесінің қалыпты жұмыс істеуі үшін қажетті калий, сондай-ақ кобальт бар, онсыз қалыпты қан түзу мүмкін емес.

D дәрумені мен кальцийдің идеалды қатынасы кальцийдің мүмкіндігінше сіңуіне мүмкіндік береді.

Ешкі сүті мен ешкі сүтінен жасалған өнімдер мектеп оқушысы үшін пайдалы, өйткені оның құрамында кальций көп және оны организм 97% сіңіреді. Кальций бұлшықеттердің, жүйке тіндерінің және терінің қалыптасуына қатысады. Кальцийдің арқасында жүйке импульстары өтеді, бұлшықеттер жиырылады, қан жиналады. Кальций қабынуға қарсы әсерге ие және инфекцияларға төзімділікті арттырады.

Сиыр сүтінен Кальций аз сіңеді – өнімдегі жалпы құрамның тек 38% - ы. Кальцийдің төмен сіңімділігі сиыр сүтінің ірі май молекулаларын сіңіру қиындығымен байланысты, ол тікелей байланысты. Ешкі сүтінен кальций көп сіңеді-өнімдегі жалпы құрамның 58-60%.

200 мл ешкі сүтін қолданған кезде 10 жастағы оқушының кальцийге деген күнделікті қажеттілігінің 1/3 бөлігі қанағаттандырылады. Бұл элементтің жоғары сіңімділігі өнімде фосфор бар екеніне байланысты. Элементтердің бұл комбинациясы кальцийдің толығымен сіңуіне әкеледі

Бірде-бір азық-түлік мұндай қасиетке ие емес. Бұл элемент тістердің және бүкіл қаңқаның дұрыс қалыптасуы үшін қажет.

Ешкі сүтінің маңызды сипаттамаларының бірі-төмен аллергиялық. Сиыр сүтінің ақуызына төзбеушілікпен-ешкі-бұл нақты олжа.

Онда сиыр сүтінде жоқ биологиялық белсенді заттар бар. Олардың арқасында ешкі сүті ұзақ уақыт бойы жаңа күйінде қалады. Ол бөлме температурасында үш күн бойы қышқыл болмайды, ал тоңазытқышта бір аптадан астам уақыт сақталуы мүмкін. Құрамында дененің иммунитеті кедергілерінің құрылымына кіретін сиал қышқылы көп.

Шетелде де, Ресейде де ешкі сүтіне негізделген бейімделген қоспалардың әртүрлі нұсқаларын жас балалардың тамақтануында тиімді қолдану тәжірибесі жинақталған. Ешкі сүтіне негізделген бейімделген формулалардың биологиялық және тағамдық құндылығы, сондай-ақ сиыр сүтінен дайындалған балалар қоспаларын сау балаларды тамақтандыру үшін және денсаулығындағы жекелеген ауытқулармен барабар алмастыру мүмкіндігі жоғары деңгейде дәлелденді.

Қазақстанда ешкі сүтінен өндірілетін, әсіресе балалар мен диеталық тағамдарда сұранысқа ие өнімдердің асортименті онша маңызды емес. Сөрелерде негізінен импорттық өнімдер бар, олардың көпшілігін өндіру кезінде балалар тағамына жол берілмейтін қоспалар қолданылады: жасанды бояғыштар, хош иістендіргіштер, тұрақтандырғыштар. Сонымен қатар, жарамдылық мерзімін ұзарту үшін өнімдердің едәуір бөлігі термизацияланған түрде шығарылады және өнімдердің бұл түрлері басты артықшылығын жоғалтады — биотикалық дақылдар туралы тірі жасушалардың болуы. Сондықтан балалардың рационына ешкі сүтінен алынған ақуыз өнімдерін бояғыштар мен хош иістендіргіштерсіз, тірі жасушалары бар биотикалық дақылдар туралы енгізу өзекті болып табылады.

Ешкі сүтінен жасалған өнімдерді пайдалану метаболизм мен ағзаның иммундық жүйесін қажетті түзетуге сәйкес диетаның құрылымын өзгертуге мүмкіндік береді, бұл кейбір өмірлік маңызды микро және макроэлементтердің жетіспеушілігімен байланысты әртүрлі бұзылулармен ауыратын балалардың дұрыс тамақтануын ұйымдастырудың ең перспективалы бағыты болып табылады.

Қала тұрғындарын ешкі сүтіне негізделген биологиялық құндылығы жоғары сүт өнімдерімен қамтамасыз ету проблемасының өзектілігін, әлеуметтік маңыздылығы мен экономикалық негізділігін ескере отырып, олардың ең алдымен мектепке дейінгі және мектептегі тамақтану үшін қол жетімділігін кеңейту жалғыз нақты шешім болып табылады. Бұл проблема қалаларға жақын өңірлерде осы өнімдерді өндіру жөніндегі мамандандырылған шаруашылықтарды құру және осы шаруашылықтарды қажетті жабдықтармен жарақтандыру болуы мүмкін. Ешкі сүтін өңдеуді тәулігіне кемінде 10 тонна сиыр сүтін өңдеумен және оны бір тұтыну аймағында сатумен біріктіру экономикалық тұрғыдан тиімдірек.

Кейбір жағдайларда ешкі сүтін өңдеу сиыр сүтін өңдейтін шағын зауыттардың автономды цехтарында жүзеге асырылады. Мұндай біріктіру сатуға жергілікті дүкендерге жеткізілетін өнімдердің асортиментін кеңейтуге және жалпы инженерлік қамтамасыз етуді (су, жылу, суық, кәріз, энергиямен жабдықтау және т.б.) біріктіру, дайын өнімді және қызмет көрсететін персоналды тасымалдау есебінен шикізатты қайта өңдеудің өзіндік құнын

төмендетуге мүмкіндік береді. 2020 жылы қарқынды өндіріс технологиясы бар отандық ешкі фермаларын құрудың алғышарттары пайда болды. Бұған біздің елімізде халықтың диеталық тағамдарға деген айтарлықтай сұранысы ықпал етеді.

Келтірілген мәліметтер ешкі сүтін (ферманы) өндірудің агроөнеркәсіптік кешендерін және оны қайта өңдеу бойынша шағын индустриялық кәсіпорындарды құрудың өзектілігі мен қажеттілігін негіздейді.

Сонымен бірге, ешкі басының басым бөлігі үй шаруашылықтарында болғандықтан және сәйкесінше ұсақ тауарлы өндіріс басым болғандықтан, ешкі сүтін кешенді өңдеуге қажетті теориялық және қолданбалы білімнің, нормативтік-техникалық қамтамасыз етудің жетіспеушілігі байқалады.

Азық-түлік өнімдерінің, әсіресе балалар тағамының тұрақты сапасы оларды әзірлеу, өндіру және сату кезінде туындайтын аса маңызды проблемаларды шешуді айқындайтын нақты тұжырымдалған, ғылыми негізделген және практикамен тексерілген медициналық-биологиялық және технологиялық қағидаттар негізінде ғана қамтамасыз етілуі мүмкін. 2020 жылы бұл бағытта қарқынды жұмыс жүргізілуде, онда балалар тағамы институты маңызды рөл атқарады.

Ешкі сүті сияқты құнды шикізатты компоненттерді қолданудың максималды әсерімен толығымен өңдеу керек. Сүтті кешенді өңдеу үшін сүт өңдейтін кәсіпорындарды сүт шикізатының жеткілікті мөлшерімен қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін тауарлы ешкі фермаларының дамыған желісі қажет, ғылыми және нормативтік - техникалық база әзірленіп, кеңейтілуі тиіс.

4. Жобаны іске асырудың мүмкіндігі мен орындылығын айқындау

2020 жылы балалар тағамы нарығында бірнеше негізгі тенденциялар бар:

1. Нарықтың белсенді шоғырлануы. Жетекші ойыншылар өз активтерін біріктіріп, өндірісті ұлғайтады. Бұл үрдіс одан әрі сапалы өсуге ықпал етеді, өйткені ірі өндіріс тиімдірек және тиімді. Ірі компаниялар жаңа өнім рецептілерін әзірлеуге және оларды өндіріске енгізуге, тұтынушыларға жаңа өнімдер үшін қолайлы бағаларды ұсынуға мүмкіндік алады.

2. Бөлшек қаптамада қолдануға дайын балалар тағамдарының сегментін дамыту. Осы уақытқа дейін бүкіл әлемде балалар тағамы "құрғақ формуламен" (концентраттармен) кеңінен ұсынылған, бірақ өмір салты мен қарқынының өзгеруі өндіріске дайын балалар қоспалары мен ботқаларды енгізудің ынталандырушы факторына айналды. Пайдалану ыңғайлылығы, кепілдендірілген қауіпсіздік және өнеркәсіптік жағдайда дайындалған балалар тағамдарының теңдестірілген құрамы мобильді ата-аналардың тұтынушылық талғамдарын қанағаттандыратын негізгі факторлар болып табылады. Дайын

өнімдердің қауіпсіздігі құрғақ концентраттардан басты артықшылықтардың бірі болып табылады. Бұл келесіге байланысты:

1. үйде құрғақ сүт қоспаларын дұрыс өсіру баланы артық тамақтандыру проблемаларына әкелуі мүмкін, ал дайын өнімдерде композиция дұрыс теңдестірілген;
2. құрғақ концентраттағы ашық қаптамада микробтардың көбею қаупі бар, ал дайын өнімдер бір тамақтандыруға арналған пакеттерге салынған;
3. үйде негізінен қран суы қолданылады, ал дайын сұйық қоспаларды өндіру кезінде минералды құрамы бойынша қалыпқа келтірілген тазартылған су қолданылады.

Бұл артықшылықтар әлемнің көптеген елдеріндегі балалар тағамы нарығының құрылымын өзгертті. Мәселен, Финляндияда, мысалы, балалар тағамы нарығы 2019 жылы 93% сұйық қоспалармен толтырылған және тек 7% құрғақ.

Бәсекелестіктің өсуі, тұтынушылардың қалауы мен өмір салтының өзгеруі балалар өнімдерінің көбірек балама орау материалдарында, ең белсенді – картон қаптамасында, соның ішінде Tetra Brik Aseptic (TVA) өнімдерінде өндірілуіне әкелді, бұл өнім сапасының сақталуына кепілдік береді. Бүгінгі таңда бұл формат балалар тағамдарының барлық сегменттерінде сұранысқа ие.

Әлемнің әртүрлі елдерінде TVA дайын сұйық бейімделген сүт және қышқыл сүт қоспаларын, шырындар мен сусындарды, байытылған сүт пен йогуртқа негізделген сусындарды, десерттерді және жеміс-көкөніс гомогендендірілген пюресін, сұйық дәнді сүт-шырын қоспаларын қолдануға дайын суды орау үшін қолданылады. Сонымен қатар, орау форматтарының әртүрлілігі артып келеді.

Мысалы, балалар тағамы нарығында ReCap қақпағы бар Tetra Brik Aseptic 500 ml Slim пішімі кеңінен қолданылады. Балалар шырындары мен жеміс пюресі үшін жаңа заманауи орау шешімі – мультипак - бұл өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қажетті әртүрлі мәселелерді тиімді шешуге, ең алдымен оның бөлшек сауда желілері үшін тартымдылығын арттыруға мүмкіндік беретін жеке оралған өнімнің бірнеше бірлігін қамтитын қайталама контейнер орамасы.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, туғаннан балаларға арналған Тамақ өнімдері нарығындағы негізгі ойыншылар әртараптандырылған компаниялар болып табылады, сондықтан отандық ірі сүт өнімдерін, шырындар мен жеміс-көкөніс консервілерін өндірушілер ішкі нарықта жұмыс істей алар еді, бірақ олар өз өндірісін осы бағытта әртараптандыруға батылы жетпейді. Бұл сияқты тәуекелдердің болуына байланысты:

- сапаны қатаң бақылау: өнім өндіруге қатаң медициналық-биологиялық және гигиеналық талаптар;

- кепілдендірілген көлем мен жеткізілімнің қажетті сапасын қамтамасыз етуге қабілетті дамыған шикізат базасының болмауы;

- балалар тағамы саласындағы инновациялық әзірлемелерді жүзеге асыратын және бизнес ауқымы осы нарықта барынша икемді болуға мүмкіндік беретін нарықта үлкен жұмыс тәжірибесі бар шетелдік өндірушілер тарапынан күшті бәсекелестік;

- балалар тағамы өнімдеріне сұраныс елдегі экономикалық жағдайға (халықтың табысы, инфляция және т.б.) байланысты.

Бұл тәуекелдер Қазақстандағы балалар тағамы өнімдерін өндірудің инвестициялық тартымдылығын төмендетеді.

Республикада балалар тағамы өнімдерінің отандық өндірісін дамыту үшін алғышарттар бар:

1. Увеличивающаяся рождаемость, то есть рост целевой аудитории;

2. Басқа елдермен салыстырғанда бала тамағын туғаннан тұтыну деңгейінің төмендігі (0 жастан 3 жасқа дейінгі 1 қазақстандық балаға Ресейге қарағанда балалар тамағының 19 кг-ға аз және Францияға қарағанда 11 есе аз келеді). Өңірлерде тұтынумен қамтылмаған халықтың жоғары пайызы;

3. Генетикалық түрлендірілген өнімдерді оларды өндіруде пайдалануға қатысты мерзімді басылымдардағы теріс жарияланымдарға байланысты халық арасында белгілі шетелдік брендтерге деген сенімсіздік;

4. Балалар тамағы өнімдерінің ішкі нарығының жеткіліксіз қанығуы, өйткені оның жекелеген сегменттері нашар ұсынылған: балалардың емдік тамақтануына арналған өнімдер, арнайы өнімдер санаты (печенье, су), тұтынуға дайын өнімдер (сұйық қоспалар, балалар айраны).
5. Наличие благоприятных природно-климатических условий в республике для развития сырьевой базы;

6. Производство продуктов детского питания внесено в перечень приоритетных видов экономической деятельности в Казахстане, поэтому в республике для их производства действуют инвестиционные льготы и преференции.

Таким образом, рынок продуктов детского питания в Казахстане имеет определенные перспективы для новых инвестиций. Алайда, нарыққа мүлдем жаңа (тәжірибесіз) ойыншылардың кіруі басқа азық-түлік түрлерінің, ең алдымен сүт өнімдерінің, көкөністер мен жемістерді өңдеу мен консервілеудің ішкі нарығында жұмыс істейтіндерге қарағанда қауіпті екенін атап өткен жөн. Бұл келесіге байланысты:

1. ТЖЖ нарығындағы жұмыс ең алдымен инновациялық әзірлемелерге (табыс үшін ұсынылатын өнім бірегей болуы тиіс), сондай-ақ тиімді логистика мен дистрибуция құруға жоғары уақыт және материалдық шығындармен сипатталады;

2. Сүт және ет өнімдерін, жемістер мен көкөністерді қайта өңдеу өнімдерін өндірушілердің шикізатты жеткізудің (олардың көпшілігі өздерінің шикізат базасын дамытады) және өнімді сатудың өңделген схемалары бар, бұл нарыққа кіруді едәуір жеңілдетеді және оған тез бейімделуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, балалар тағамы өнімдері жоғары шекті болып табылады (нарық қатысушыларының бағалауы бойынша, егер сүт өнімдеріндегі маржа ең көп дегенде 20% - ға жетсе, онда балалар қоспаларында - 40-50% - шек емес). Бұл жұмыс істеп тұрған өндірушілердің қызметін әртараптандырудың өте тартымды бағыты болып табылады, бұл олардың кірістілігін айтарлықтай арттырады.

Қазақстан нарығы үшін неғұрлым перспективалы бағыттар технология бойынша "ересек" Тамақ өнімдерінен ең аз ерекшеленетін күрделі емес өндірістер болып табылады – бұлар шырындар, жеміс-жидек, көкөніс және ет пюресі, сұйық және паста тәрізді сүт өнімдері. Сонымен қатар, сұйық сүт өнімдерін өндіруде ең перспективалы бағыт байытылған балалар сүт өнімдері болып табылады, бұл келесідей:

1. Педиатрлардың болжамдары бойынша балалардың емдік тамақтануына деген сұраныс одан әрі ас қорыту проблемалары бар балалар санының өсуіне, емшек емізетін балаларды аралас тамақтандыру түріне ерте ауыстыру жағдайларының ұлғаюына байланысты өсетін болады.

2. Бұл санат іс жүзінде ішкі нарықта ұсынылмаған.

3. Қазақстанда қышқыл сүт негізіндегі емдік өнімдермен байланысты инновациялық әзірлемелер бар.

4. Ашытылған сүтті ашыту үшін қолданылатын бактериялардың спектрі өте кең және олардың көмегімен әртүрлі функционалды бағыты бар көптеген профилактикалық өнімдерді дайындауға болады. Емшек сүтін алмастырғыштар-бұл жоғары технологиялық өнім, ол инновациялық әзірлемелерге жоғары шығындарды талап етеді және өндіріс пен сатуға қатаң талаптар қояды.

5. Бұл сегментте үлкен тәжірибесі бар шетелдік өндірушілердің позициясы өте күшті. Олармен бәсекелесу үшін осы өнімнің жаңа функционалдығын (жаңа инновациялар) пайдалану қажет.

Қазақстан жеткіліксіз тамақтану проблемалары да, олардың балалар денсаулығына тигізетін барлық зардаптары да тең дәрежеде болатын ел болып табылады. Профилактикалық медицина академиясы жүргізген жалпыұлттық медициналық-демографиялық зерттеудің деректері бойынша ерте жастағы балалардың шамамен 13% - ы қалыпты көрсеткіштерден өсудің артта қалуымен сипатталды. Балалардың шамамен 6% - ында созылмалы және 2% - ында тамақтанудың жедел жеткіліксіздігі болды.

Балалардағы тамақтанудың жеткіліксіздігі нәрестелер мен балалар өлімінің негізгі себептері болып табылатын жедел респираторлық және ішек ауруларының пайда болуына ықпал етеді. Қазақстанда балалар арасында өте кең таралған анемия және йод жетіспеушілігі болып табылады, олар инфекцияға қарсы қорғаныстың елеулі бұзылуына әкеледі. Жоғарыда айтылғандарға байланысты, бұл жұмыстың мақсаты Қазақстан Республикасында балалар тағамын өндіру проблемаларын зерттеу болып табылады.

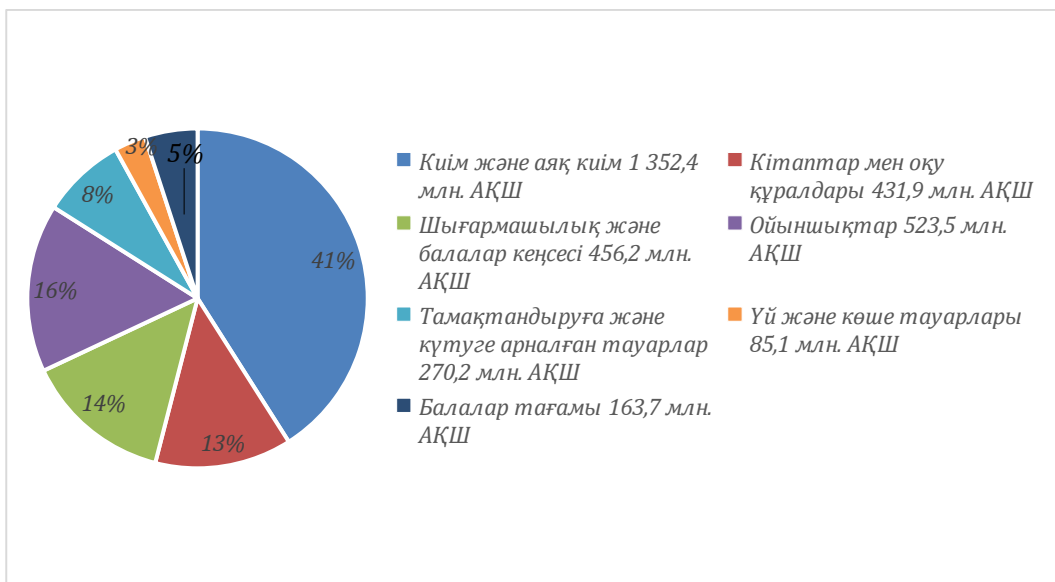
Балалар тағамы нарығының дамуы ең алдымен туу деңгейіне және халықтың әл-ауқатына байланысты. Туу динамикасы маусымдық сипатқа ие және жыл бойына өсу мен құлдырауды көрсетеді.

Балалар тағамы арасында сату бойынша көшбасшылар емшек сүтін алмастыратын қоспалар болып табылады. Қосымша тағамдардың ішінде бірінші орынды балалар ботқасын, содан кейін пюрені сату алады. Балаларға арналған негізгі шикізат: сүт, дәнді дақылдар (бидай, қарақұмық, сұлы, жүгері, арпа, қара бидай) және қоспалар (жемістер, дәрумендер, минералдар және т.б.). Қазақстандық астық өңдеушілерде шикізаттың бай ассортиментіне ие бола отырып, астықты терең өңдеумен айналысуға мүмкіндік бар. Қазақстандық астық сапасы жағынан ең жақсы болып табылады және балалар тағамының түрлі өнімдеріне негізгі құрауыштардың бірі ретінде қайта өңдеуге пайдаланылуы мүмкін.

5. Ішкі өндіріс

Қазақстанда балаларға арналған тауарлардың, оның ішінде балалар тағамының өзіндік өндірісі аз. Жалпы, импорт деңгейі 98 пайызды құрайды.

Балалар тауарлары арасында балалар тағамы өндірісінің үлесі 2019ж., %

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы балалар тағамы мен диеталық тамақ өнімдерін өндіру көлемі бір жыл бұрынғы ұқсас кезеңдегі 9 мың тоннаға қарсы 217 мың тоннаны құрады. Салыстыру үшін, 2018 жылғы көрсеткіштер 2017 жылғы өндіріс көлемінің 1% - дан азын құрады. Өндірістің негізгі көлемі Алматыға келеді, атап айтқанда 210 мың тонна өнім. Алайда, Алматы тек 2019 жылы ғана көлемді көрсетіп отыр, бұл жаңа өндірістің іске қосылғанын көрсетеді. Также следует отметить, что производство данной продукции приходится на малые предприятия в рамках государственных заказов.

Қазақстанда 2017-2019 жж. балалар тағамын өндіру заттай көріністе, тонна

	2017	2018	2019
Қазақстан Республикасы	44	9174	217306
Ақмола облысы		9139	7269
Восточно-Казахстанская область	44	35	37
Алматы қ.			210000

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Төмендегі кестеде ақша эквивалентіндегі көрсеткіштер көрсетілген. Есептеулердің деректері бойынша балалар тағамы мен диеталық тамақ өнімдерінің ең арзан өндірісі Алматыға, ал ең қымбаты – Шығыс Қазақстан облысына тиесілі.

Қазақстанда 2017 – 2019 жж. балалар тамағын өндіру ақшалай мәнде, мың теңге

	2017	2018	2019
Қазақстан Республикасы	19 853	1 291 827	1 932 282

Ақмола облысы		1 273 124	1 778 721
Восточно-Казахстанская область	19 853	18 703	21 792
Алматы қ.			131 769

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы көкөніс және жеміс шырындарын өндіру көлемі бір жыл бұрын 134,8 млн.литрге қарағанда 141,8 млн. литрді құрады. Салыстыру үшін, 2017 жылғы көрсеткіштер 166,5 млн.литрді құрады және бұл 3 жылдағы ең жоғары көрсеткіш.

Өндірістің негізгі көлемі Алматыға, атап айтқанда 57 млн.литр өнімге және Алматы облысына – 2019 жылы 55,6 млн. литрге келеді.

Қазақстанда 2017 – 2019 жылдары жеміс-жидек және көкөніс шырындарын өндіру, заттай көріністе, мың литр

	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл
Қазақстан Республикасы	166503,3	134824,3	141894,6
Ақмола облысы	126,0	-	-
Ақтөбе облысы	-	-	-
Алматы облысы	56052,9	48320,8	55625,9
Атырау облысы	-	-	-
Батыс Қазақстан облысы	51,0	-	-
Жамбыл облысы	168,8	47,0	-
Қарағанды облысы	513,6	275,0	208,0
Қостанай облысы	14865,0	13615,0	17846,0
Қызылорда облысы	838,0	-	511,0
Маңғыстау облысы	-	4,0	12,2
Түркістан облысы	6113,6	770,7	3340,7
Павлодар облысы	-	-	-
Солтүстік Қазақстан облысы	4096,0	3558,0	2869,0
Шығыс Қазақстан облысы	-	-	-

Нұр-сұлтан қ. облысы	-	-	4458,0
Алматы қ. облысы	83678,4	68233,8	57023,8

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы балалар тағамы өнімдеріне арналған өңделген сұйық сүт пен кілегей өндіру көлемі 472,4 мың тоннаны құрады, бұл бір жыл бұрынғы ұқсас кезеңдегі 430,9 мың тоннаға қарсы. Салыстыру үшін, 2017 жылғы көрсеткіштер 472,9 мың тоннаны құрады және бұл 3 жылдағы ең жоғары көрсеткіш. Өндірістің негізгі көлемі Солтүстік Қазақстан облысына тиесілі, атап айтқанда 92,9 мың тонна өнім және Алматы облысы-2019 жылы 83,6 мың тонна.

2017 – 2019 жылдары Қазақстанда өңделген сұйық сүт және кілегей өндірісі, тонна

	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл
Қазақстан Республикасы	472866	430900	472405
Ақмола облысы	76395	74023	78486
Ақтөбе облысы	18269	6314	13719
Алматы облысы	83847	80275	83577
Атырау облысы	398	349	213
Батыс Қазақстан облысы	2601	8851	927
Жамбыл облысы	8574	2632	5018
Қарағанды облысы	9646	10110	13137
Қостанай облысы	76736	52250	69756
Қызылорда облысы	4130	4546	8106
Маңғыстау облысы	864	603	296
Түркістан облысы	17629	20328	23339
Павлодар облысы	11848	14839	15334
Солтүстік Қазақстан облысы	110275	110164	92888
Шығыс Қазақстан облысы	18576	18020	18771
Нұр-сұлтан қ. облысы	958	-	-

Алматы қ. облысы	32120	35596	18838

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы майсыз сүзбе өндірісінің көлемі бір жыл бұрынғы ұқсас кезеңдегі 5,5 мың тоннаға қарсы 6,4 мың тоннаны құрады. Салыстыру үшін, 2017 жылғы көрсеткіштер 5,1 мың тоннаны құрады және бұл 3 жылдағы ең төменгі көрсеткіш. Өндірістің негізгі көлемі Алматы облысына тиесілі – 2019 жылы 1,7 мың тонна.

Қазақстанда 2017 – 2019 жылдары заттай көріністегі майсыз сүзбе өндірісі, тонна

	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл
Қазақстан Республикасы	5089	5527	6390
Ақмола облысы	425	458	514
Ақтөбе облысы	38	53	67
Алматы облысы	691	931	1673
Атырау облысы	18	27	73
Батыс Қазақстан облысы	18	18	29
Жамбыл облысы	131	137	257
Қарағанды облысы	505	409	360
Қостанай облысы	582	726	766
Қызылорда облысы	152	24	17
Маңғыстау облысы	226	258	451
Түркістан облысы	90	134	285
Павлодар облысы	84	156	214
Солтүстік Қазақстан облысы	194	187	337
Шығыс Қазақстан облысы	436	1158	764
Нұр-Сұлтан қ.	26	-	-
Алматы қ.	1473	851	583

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы майлы сүзбе өндірісінің көлемі бір жыл бұрын ұқсас кезеңдегі 9,1 мың тоннаға қарсы 9 мың тоннаны құрады. Салыстыру үшін, 2017 жылғы көрсеткіштер 9,2 мың тоннаны құрады және бұл көрсеткіш алдағы 2 жылдан жоғары. Өндірістің негізгі көлемі Алматы облысына тиесілі – 2019 жылы 4,5 мың тонна.

2017 – 2019 жылдары Қазақстанда заттай көріністегі майлы сүзбе өндірісі, тонна

	2017 ЖЫЛ	2018 ЖЫЛ	2019 ЖЫЛ
Қазақстан Республикасы	9284	9111	9047
Ақмола облысы	32	81	74
Ақтөбе облысы	84	81	90
Алматы облысы	4804	4642	4551
Батыс Қазақстан облысы	6	67	121
Жамбыл облысы	15	39	30
Қарағанды облысы	355	386	312
Қостанай облысы	-	10	31
Қызылорда облысы	2	58	63
Маңғыстау облысы	149	258	121
Түркістан облысы	508	477	570
Павлодар облысы	271	294	324
Солтүстік Қазақстан облысы	271	294	324
Шығыс Қазақстан облысы	670	572	951
Нұр-Сұлтан Қ. облысы	1106	940	691
Алматы қ. облысы	1282	1206	1128

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы өзге де сүт өнімдерін өндіру көлемі бір жыл бұрынғы ұқсас кезеңдегі 208,8 мың тоннаға қарағанда 212,6 мың тоннаны құрады. Салыстыру үшін, 2017 жылғы көрсеткіштер 208,2 мың тоннаны құрады және бұл іс жүзінде

2017 жылғы көрсеткіш. Өндірістің негізгі көлемі Алматы облысына – 33,2 мың тонна және Павлодар облысына, атап айтқанда 2019 жылы 31,6 мың тонна өнімге тиесілі.

2017 – 2019 жылдары Қазақстанда заттай көріністегі өзге де сүт өнімдерін өндіру, тонна

	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл
Қазақстан Республикасы	208247	208823	212583
Ақмола облысы	5267	5958	5054
Ақтөбе облысы	18687	18505	11666
Алматы облысы	39098	35181	33201
Атырау облысы	140	262	305
Батыс Қазақстан облысы	532	514	936
Жамбыл облысы	2219	2118	2158
Қарағанды облысы	21587	20775	21302
Қостанай облысы	18891	15206	21685
Қызылорда облысы	663	709	723
Маңғыстау облысы	10754	12974	11765
Түркістан облысы	21249	27889	25980
Павлодар облысы	29610	31613	31630
Солтүстік Қазақстан облысы	7473	11957	22633
Шығыс Қазақстан облысы	10414	9908	10703
Нұр-Сұлтан қ.	199	-	-
Алматы қ.	21464	15254	12842

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы қатты емес түрдегі қоюландырылған және қант немесе басқа да тәттілендіретін заттар қосылған немесе қосылмаған сүт пен кілегей өндірісінің көлемі бір жыл бұрынғы ұқсас кезеңдегі 6,8 мың тоннаға қарағанда 9,2 мың

тоннаны құрады. Салыстыру үшін, 2017 жылғы көрсеткіштер 9,1 мың тоннаны құрады. Өндірістің негізгі көлемі Алматыда – 2019 жылы 8,2 мың тонна.

Қазақстанда 2017 – 2019 жылдары қатты емес түрдегі қоюландырылған және қант немесе басқа да тәттілендіретін заттар қосылған немесе қосылмаған сүт және кілегей өндірісі, тонна

	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл
Қазақстан Республикасы	9147	6780	9215
Жамбыл облысы	15	23	68
Қарағанды облысы	-	1	-
Қостанай облысы	801	517	931
Солтүстік Қазақстан облысы	13	4	6
Алматы қ.	8318	6235	8210

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

2019 жылы йогурт, сүт және ферменттелген немесе ашытылған өзге де кілегей өндірісінің көлемі бір жыл бұрынғы ұқсас кезеңдегі 185,5 мың тоннаға қарағанда 190,2 мың тоннаны құрады. Салыстыру үшін, 2017 жылғы көрсеткіштер 179,8 мың тоннаны құрады және бұл 3 жылдағы ең төменгі көрсеткіш. Өндірістің негізгі көлемі Павлодар облысына келеді, атап айтқанда 2019 жылы 31,6 мың тонна өнім.

2017 – 2019 жылдары Қазақстанда табиғи түрде ферменттелген немесе ашытылған өзге де йогурт, сүт және кілегей өндіру, тонна

	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл
Қазақстан Республикасы	179790	185486	190193
Ақмола облысы	5267	5958	5054
Ақтөбе облысы	18687	18505	11666
Алматы облысы	25325	22451	22651
Атырау облысы	140	260	305
Батыс Қазақстан облысы	532	514	936

Жамбыл облысы	2203	2095	2090
Қарағанды облысы	20783	20723	21235
Қостанай облысы	14582	11638	18400
Қызылорда облысы	663	709	723
Маңғыстау облысы	10754	12974	11765
Түркістан облысы	21180	27820	25949
Павлодар облысы	28516	31047	31575
Солтүстік Қазақстан облысы	271	294	324
Шығыс Қазақстан облысы	670	572	951
Нұр-Сұлтан қ.	1106	940	691
Алматы қ.	1282	1206	1128

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Сатылымның өсуі және көлемнің төмендеуі қаптаманың орташа салмағының төмендеуін көрсетеді. Төмендеу орташа есеппен 1,3% - ға бағаланады, бірақ бұл ретте индустрияда өсіп келе жатқан бағаны көріп отырмыз. Басқаша айтқанда, сатып алушы қаптамада аз болған өнім үшін бірдей ақшаны төлейді.

Соңғы үш жылда нарықта үш жаңа ойыншы пайда болды: Urbis international marketing — Baby sitter бренді бар құрғақ балалар тағамында, Wadowice Group poland — Tedi baby және Nurture бренді бар сұйық балалар тағамында — Harpu baby бренді бар сұйық балалар тағамында.

Нарықтағы аз үлеске қарамастан, бұл ойыншылар сатылымда қарқынды өсуді көрсетеді.

Сүт өндіретін заманауи зауыттарда жаңа технологиялар қолданылады. Пастерленген сүтті өндіру технологиясының сипаттамасы. Балалар тағамын дайындаудың бүкіл процесін 8 негізгі кезеңге бөлуге болады:

1. Сүтті қабылдау және сүтті сапалы бағалау. Келіп түскен сүттің массасы анықталғаннан кейін тиісті құжаттар ресімделеді және цистерналар мен флягаларды жуу жүргізіледі.

2. Сүтті салқындату және резервтеу. Сүтті салқындатудың мақсаты-ондағы микроорганизмдердің дамуын едәуір баяулататын жағдайлар жасау. Сүт 2-4°C дейін салқындаған кезде ондағы микроорганизмдердің дамуы толығымен

тоқтатылады. Сақтағаннан кейін мақсатына байланысты сүт механикалық және термиялық өңдеуге түседі.

3. Подогрев и очистка молока. Мақсаты-Сүтті механикалық қоспалардан тазарту.

4. Сүтті қалыпқа келтіру. Қалыпқа келтіру-сүт құрамдас бөліктері мен сүтсіз компоненттердің массалық үлесі бойынша стандарт талаптарына сәйкес келетін дайын өнімді алу үшін сүт құрамын өзгертуге бағытталған.

5. Сүтті гомогенизациялау. Гомогенизация-бұл қысымның төмендеуінен туындаған сыртқы күштердің сүтке әсер етуі кезінде май шарларын ұсақтау (дисперсия) процесі. Бастапқы сүтте май шарларының диаметрі 0,5-тен 18 мкм-ге дейін, орташа есеппен 2-4 мкм-ге тең. Гомогенделген сүтте май шарларының диаметрі шамамен 1 мкм құрайды. Бұл сүтті сақтау кезінде майдың тұндыру мүмкіндігін азайтады.

6. Сүтті пастерлеу. Сүтті пастерлеу-бұл микроорганизмдердің, соның ішінде сүт құрамындағы патогендердің патогендік вегетативті формаларын жою, бұл оны зарарсыздандырады, сапасын жақсартады

7. Орау, упаковывание, таңбалау

8. Дайын өнімді сақтау

Айран өндіру технологиясы келесі кезеңдерден өтеді:

- Гомогенизация. Сүтті 65-70°C температурада және 17,5–20 Мпа қысымда гомогендейді.

- Жылу өңдеу. 90-95°C температурада 5 минут ұстау.

- Ашыту. Сүт 23°C температураға дейін салқындатылып, 2-3% мөлшерінде ашытқы қосылады. 11

- Ашыту (қышқылдық пен жетілуді арттыру).

- Пастерлеу және ашыту температурасына дейін салқындату

- Ашыту мәдениетін енгізу (мұнда фильтрат деп те аталады)

- Екі кезеңде ашыту (бұл, сондай-ақ айранға тән арнайы ашытқы)

- Қышқылдықтың өсуі. Белсенді қышқылдығы 4,5-ке жеткенге дейін шамамен 12 сағатқа созылады. Содан кейін 15-16°C температураға дейін салқындатыңыз және араластырыңыз.

- Жетілу. 13-14 сағаттан кейін әдеттегі "ашытқы" дәмі пайда бола бастайды.

- Салқындату. Жылу алмастырғышта 6-8°C-қа дейін тез салқындату жүреді. Сорғыларда, құбырларда және орау машиналарында механикалық араластыру азаяды, өйткені өнімді жұмсақ өңдеу өте маңызды. Синерездің пайда болуын болдырмау үшін өнімге ауаның енуіне жол бермеу керек.

- Орау.

Сүзбе өндіру технологиясы келесі кезеңдерден өтеді:

- Шикізатты қабылдау және оның сапасын бағалау.
- Сүтті қыздыру және сепарациялау.
- Бұл кезең пластиналық пастерлеу және салқындату қондырғысында өтеді, онда сүт 37 - 40°C температураға дейін қызады, содан кейін кілегей бөлгіш сепараторға жіберіледі. Мұның бәрі бөлу ережелеріне сәйкес жүреді.
- Қалыпқа келтірілген сүт қоспасын жасау.
- МДЖ 18,9% және 5% сүзбені өндіру кезінде сүтті МДЖ мен ылғал бойынша стандартты өнімді қамтамасыз ететін нормаланған қоспадағы МДЖ мен ақуыздың дұрыс арақатынасын белгілеу мақсатында қалыпқа келтіреді.
- Қалыпқа келтірілген немесе майсыз Сүтті пастерлеу және салқындату. Қалыпқа келтірілген немесе майсыз Сүтті пастерлеу-салқындату қондырғыларында 78-80 °С температурада 15-20 С температурада пастерлейді, содан кейін сүтті ашыту температурасына дейін салқындатады.

Балалар тағамы нарығы төрт сегменттен тұрады: "күрғақ балалар тағамы", "дайын балалар тағамы", "сүт қоспалары" және "балалар тағамының басқа түрлері".

Нарықтың ең үлкен сегментіне "сүт қоспалары" жатады. Оның көлемі 2019 жылы 28,1 млрд. теңге. 2018 жылмен салыстырғанда сегмент көлемі 3,1 млрд. теңгеге өседі.

Сату көлемі бойынша құндық мәнде екінші орында "күрғақ балалар тағамы" сегменті тұр. 2019 жылы осы сегменттің көлемі 18,5 млрд. теңгені құрайды. 2018 жылмен салыстырғанда ол 1,65 млрд. қазаққа өседі. теңге.

6. Өндірістік қуаттар

2017 жылы Қазақстандағы балалар тағамы нарығының көлемі 55,6 млрд. теңгені құрап, 2020 жылдың 1 тоқсанында 125,7 млрд. теңгеге дейін ұлғайды.

2020 жылдың басында Завод Казахской Академии питания «Амиран» является одним из немногих в Казахстане по выпуску детского молочного питания, изготовленного из натурального цельного молока высшего качества. Бұл "тірі" өнім, өйткені өндіріске келетін сүт табиғи емес, қалпына келтірілмеген, консервіленген заттар қосылмаған. Өнімді дайындау процесінде мұндай шикізаттан зауытта зертханалық жағдайда өсірілген пайдалы микроорганизмдер қосылады, олар тағамды сіңіруге белсенді қатысады және ішектің зиянды (шірік) микрофлорасын басады.

Зауыт тәулігіне 15 тонна сүт өңдейді және 6 айдан бастап балаларға арналған 5 түрлі өнім шығарады:

1. Балалар ішетін және ботқа дайындауға арналған сүт, 3,2%, 230 мл.
2. Балалар ашыған сүт өнімі, 3,5%, 180 гр.
3. Балалар сүзбе пастасы, 9%, 100 гр.

4. Балалар түйіршікті сүзбесі, 9%, 100 гр.

5. Балалар йогурты "живой", 2,8%, 180 гр.

Республикада шамамен 20 өндірушінің өнімі сатылады, олардың 50% - ын ресейлік өндірушілер құрайды. Сонымен қатар, ішкі нарықта ТЖЖ өндірушілерінің сегменттер бойынша да, өнім санаттары бойынша да саралануы анық байқалады, яғни әрбір санатта көшбасшылар бар.

Қазақстандағы ең сыйымды нарық болып табылатын Алматы қаласындағы балалар тағамы өнімдерінің нарығына зерттеу жүргізілді (қалаға балалар және диеталық тамақ өнімдерінің көтерме саудасының 40% - дан астамы келеді). Зерттеу көрсеткендей, балалар тағамдарының әртүрлі сегменттері мен санаттарында өндірушілер келесідей бөлінеді:

Емшек сүтін алмастырғыштар сегментті алыс шетелден өндірушілер кеңінен ұсынады: Nestle (Швейцария) Gerber (АҚШ) сауда маркасымен бірге - нарықтың шамамен 30% өкілі, Friesland Foods (Голландия), Humana (Германия) және Nutritek (Ресей) – шамамен 15%, Nutricia (Голландия) - нарықтың 10%

Балалар тағамына арналған дәмді дақылдар, пудингтер мен сорпалар бұл санат негізінен Nestle (Швейцария) – 40%, Heinz (АҚШ) – 20%, Hipp (Австрия) – 15%, Нутритек (Ресей) – 10, Лебедянский (Ресей) – 5%, Колинска (Словения) – 5% компанияларымен ұсынылған. Сонымен қатар, Nestle ботқаларының ең көп үлесі Қазақстан аумағына Ресейден әкелінеді, онда компанияның өз өндірісі бар.

Балалар тағамына арналған көкөніс, жеміс-жидек және ет консервілері бұл өнімдер нарығының 50% - ын ресейлік өндірушілер ұсынады: Лебедянский, СИМВА, Нутритек және Вимм-Билл-Данн, Азов балалар тағамы. Nestle (Швейцария) компаниясы 20%, Hipp (Австрия) -15%, Heinz (АҚШ) – 10%.

Балалар шырындары. Балалар шырындарының кең ассортиментінде ресейлік өндірушілер де ұсынылған: Лебедянский - 30%, Вимм-Билл-Данн – 20%, Нутритек – 15%, СИМВА – 15%.

Балалар шайы: балалар шайы тауашасында сөзсіз көшбасшы - HIP (Австрия) - 70%. Бұл санат өндірушілердің ең аз санымен ұсынылған. Қазақстан нарығында СИМВА (Ресей) – 20% және Колинска (Словения) – 10% бар.

Бөтелкедегі су: балаларға арналған бөтелкедегі судың мөлшері өндірушілердің санымен де шектеледі. Олардың ішінде "Калипсик" сауда белгісі бар "Комета" ЖШС (Қазақстан), сондай-ақ Hipp (Австрия) және Masafi (БАӘ) жиі кездеседі.

Қазақстандағы балалар тағамы нарығы төрт сегменттен тұрады: құрғақ балалар тағамы, дайын балалар тағамы, сүт қоспалары және балалар тағамының басқа түрлері. Нарықтың ең үлкен сегментіне сүт қоспалары жатады. Оның көлемі 2019 жылы 28,1 млрд. теңгені құрайды. Сату көлемі бойынша құндық мәнде екінші орында құрғақ балалар тағамы сегменті тұр. 2019 жылы осы

сегменттің көлемі 18,5 млрд.теңгені құрайды. Бөлшек сауда дүкендері Қазақстандағы балалар тағамы өнімдерін дистрибуциялаудың маңызды арнасы болып қала береді.

Қазақстанға балалар тағамы өнімдерінің негізгі жеткізушісі Ресей (импорттық жеткізілімдердің жалпы көлемінің 42% - ы) болып табылады, ол негізінен дәмді ботқалар мен жеміс консервілерін жеткізеді. Швейцария үлесіне 19%, Нидерланды – 13% (жарма ботқасы), АҚШ – 5,6% (негізінен емшек сүтімен емізетін балаларға арналған сүт қоспалары) тиесілі.

Сарапшылар атап өткендей, Қазақстандағы балалар тағамының проблемасы осы саладағы отандық өндірістің дамымағандығы болып табылады. Сарапшылардың пікірінше, тұтынушылар отандық азық-түлік өнімдеріне көбірек сенеді және оларды экологиялық таза деп санайды.

Балалар тағамы индустриясы соңғы үш жылда көлемде құлдырауда (жоғарыда аталған санаттарда — ред.). Сатылымда балалар қоспалары мен құрғақ балалар тамағы жоғалды. Бірақ айта кету керек, 2019 жылы нарық 2018 жылмен салыстырғанда өз көрсеткіштерін жақсартты.

Көлемдерде (-0,5%) аз ғана құлдырауға қарамастан, Индустрия ақшалай көріністе (+2%) және данадағы сатылымда (+0,8%) өсімге ие.

Сатылымның өсуі және көлемнің төмендеуі қаптаманың орташа салмағының төмендеуін көрсетеді. Біз бұл төмендеуді орташа есеппен 1,3% - ға бағалаймыз, бірақ бұл ретте индустрияда өсіп келе жатқан бағаны көріп отырмыз. Басқаша айтқанда, сатып алушы қаптамада аз болған өнім үшін бірдей ақшаны төлейді.

Сатудың күрт төмендеуі 2018 жылға тән болды (2017 жылмен салыстырғанда). Содан кейін сату 1,1% — ға, көлемде — 10,5% - ға және данамен-7,2% - ға төмендеді. Индустрияның мұндай күрт құлдырауының себебі дағдарыс толқыны болды, ол сұранысты 7,1% - ға азайтқан тұтынушыларға және орташа бағаны (10 жылмен салыстырғанда 2017% - ға) арттырған өндірушілерге бірдей әсер етті.

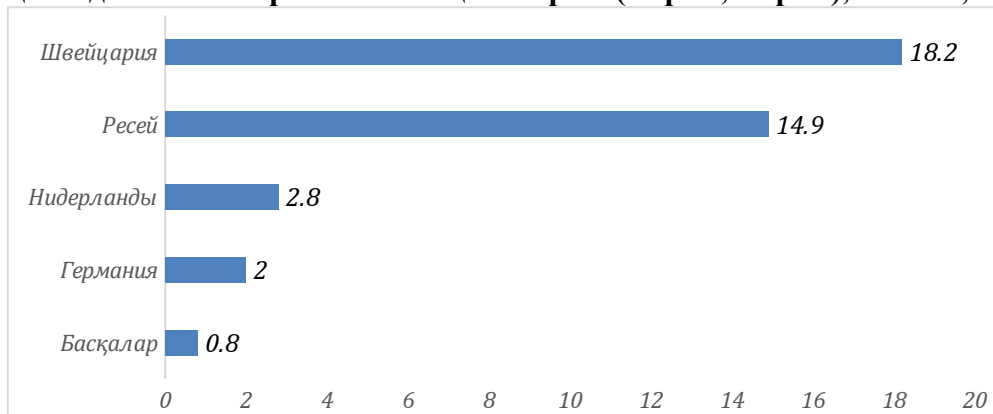
Екінші сатылым 2018 жылы 17,6% үлесі бар Nutricia. Сонымен қатар, соңғы үш жылда Nutricia нарықтың үлесінде шамамен 7 п. п. жоғалтты. Progress және Numana ойыншыларында бірдей теріс үрдіс байқалады. Pepsico көшбасшыларының үштігін жабатын жалғыз ойыншы болып табылады, ол нарықтағы ақша үлесін арттырып қана қоймай (+3 PP), сонымен қатар сатылымды едәуір жақсартты — соңғы жылы шамамен 29%. Компанияның ақшадағы сату үлесі-14,9%. Pepsico-ның басты жетістігі - өсіп келе жатқан "тұтқыр балалар тағамы".

7. Сыртқы сауда

Жалпы, Балалар тауарлары бойынша ресми импорт көлемі 2009 жылдан бастап 3,5 есеге өсті. Серьезное влияние на легализацию рынка оказал Таможенный союз (далее - ТС): так, в 2011 году объем официального импорта вырос на 55%. КО арқасында ресейлік өндірушінің де, ресейлік дистрибьюторлардың де ұсыныс үлесі артты. КО елдерінің импорты нарықтағы жалпы ұсыныста 23,3% құрайтынын атап өткен жөн.

Балалар тағамының қазақстандық нарығы негізінен шетелдік өнімдер болып табылады. Қазақстандық компаниялар үшін балалар тағамы өнімдерін өндіру орны игерілмеген күйінде қалып отыр. Қазақстанға балалар тағамының негізгі жеткізушілері ЕО елдері мен Ресей болып табылады. Экспорт Орталық Азия елдері мен Қытайға жүзеге асырылады.

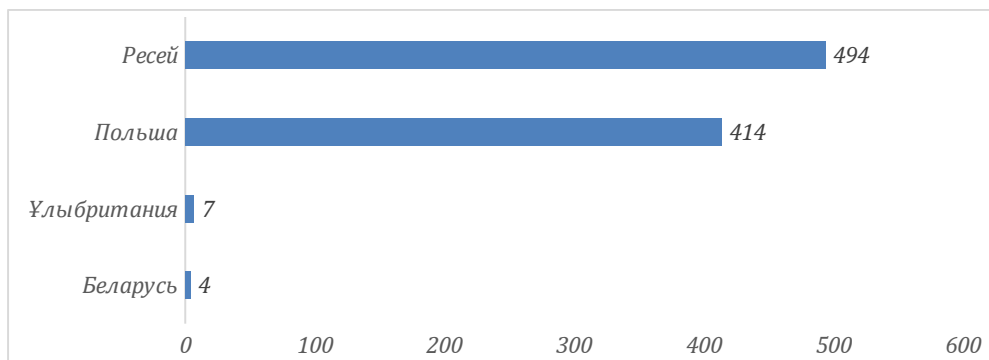
Қазақстандағы балалар тағамының импорты (жарма, жарма), 2019 ж., млн. АҚШ

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

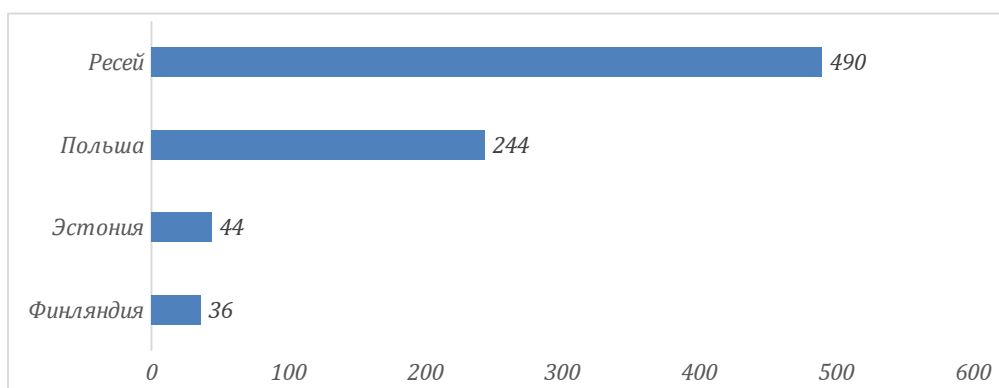
Басқа *Беларусь, Финляндия, Испания, Португалия, АҚШ және Қырғызстан.

Қазақстанға балалар тағамының импорты (гомогенделген көкөністер), 2019 ж., мың АҚШ долл. АҚШ

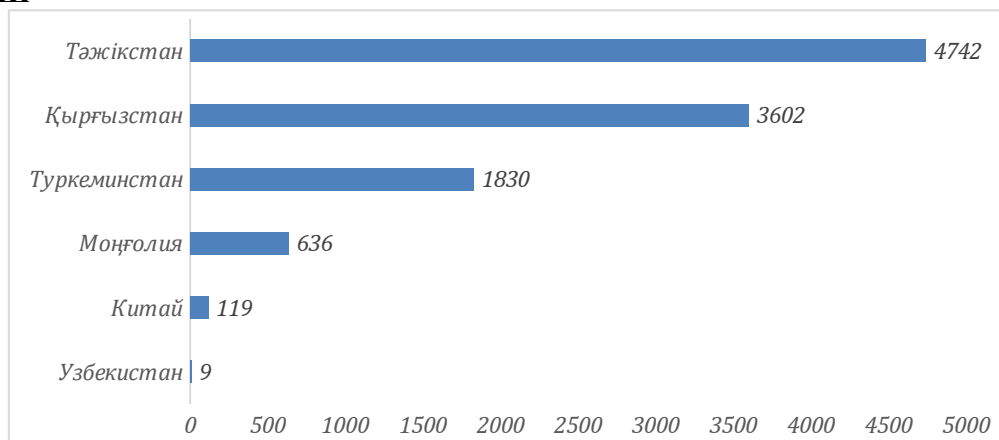
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстанға балалар тағамының (балалар сорпалары мен пюресі) импорты, 2019 ж.

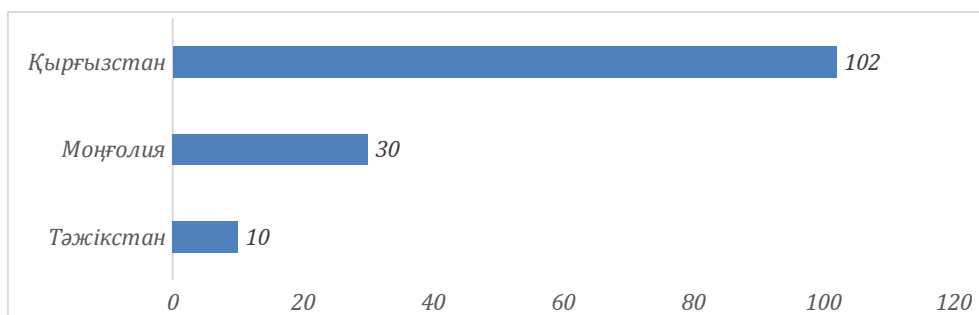
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстаннан балалар тағамының экспорты (жарма, жарма), 2019 ж., мың АҚШ долл. АҚШ

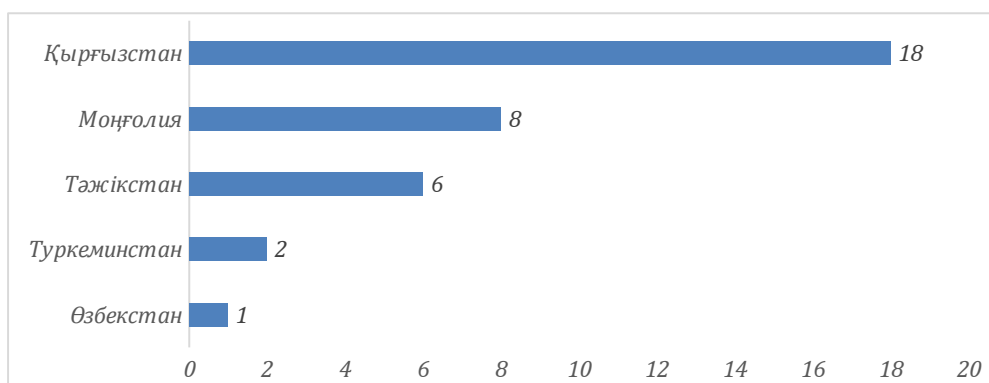
Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстаннан балалар тамағының экспорты(балалар тамағына арналған гомогендендірілген көкөністер), 2019 ж., мың АҚШ долл. АҚШ

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

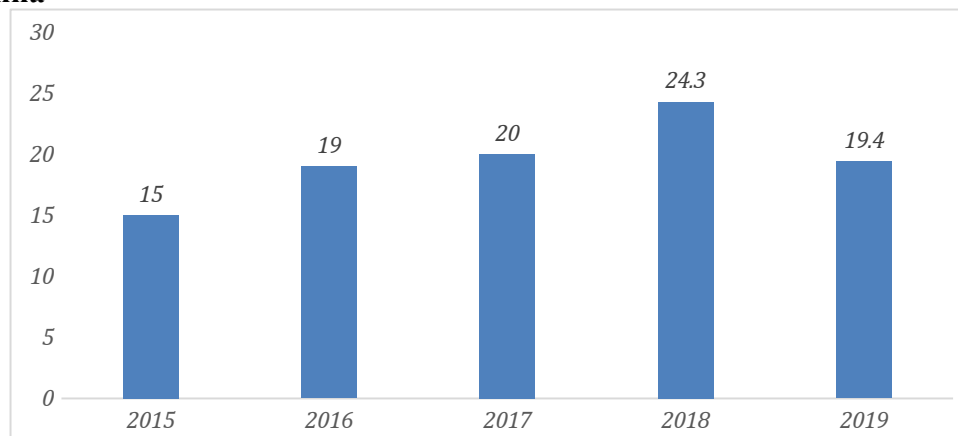
Қазақстаннан балалар сорпаларын, пюрени экспорттау, 2019 ж., мың АҚШ долл. АҚШ

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстанда дәнді және өсімдік дақылдары мен көкөністерден жарма, жарма және өзге де өнімдер өндірісі тұрақты болып қалып отыр, алайда өндірістің төмендеу үрдісі байқалды.

Картоптан басқа қайта өңделген және консервіленген көкөністер өндірісінің көлемі, тонна

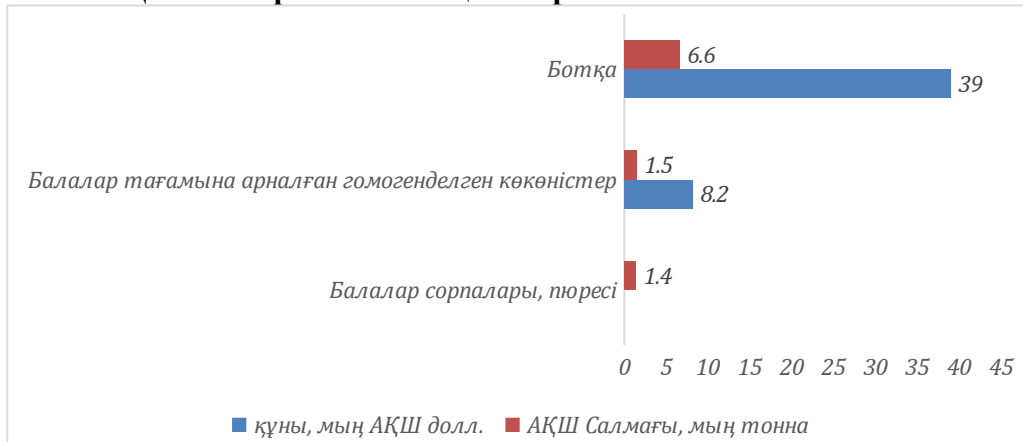

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Аймақтық нарық: балаларға арналған Жарма, балалар сорпалары, пюре және көкөніс өнімдерінің импорты 2019 жылы өсті, әсіресе көкөністер мен жарма өнімдерінің импорты.

2019 жылы ҚР балалар тағамының импорты

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

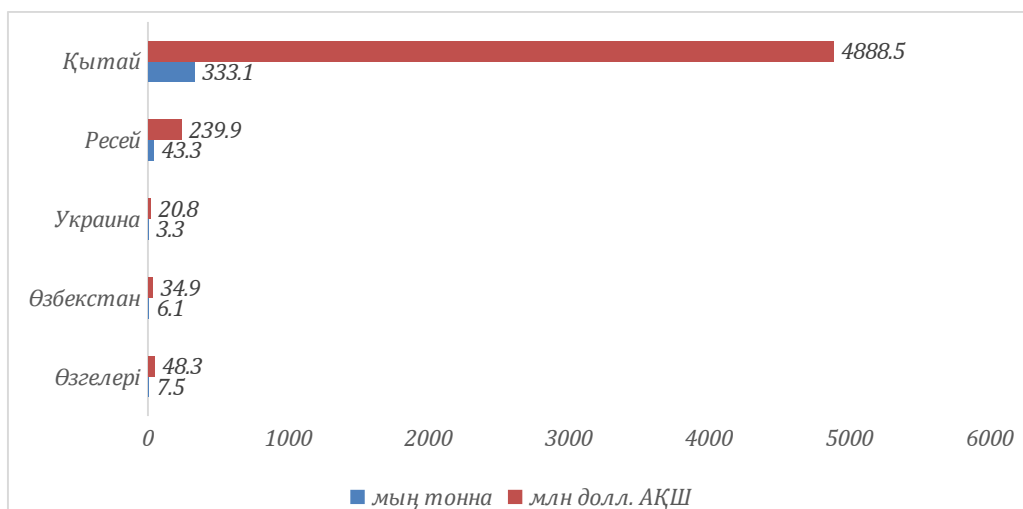
Қазақстандағы балалар тағамы импортының динамикасы, млн.долл. АҚШ

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Басқа * Әзірбайжан, Беларусь, Тәжікстан, Қырғызстан, Армения, Моңғолия, Түрікменстан.

Жақын орналасқан елдердің бөлшек саудасына арналған балалар тағамының импорты, 2018ж.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Нұр-сұлтан қаласында негізгі өндірушілер шағын кәсіпорындар болып табылады ("АБ детское питание" ЖШС, "ЕСOPROT" ЖШС, "Медициналық биотехнология фабрикасы" ЖШС). Бүгінгі таңда Қазақстанда балалар сүт тағамдарын шығару бойынша "Амиран" Қазақ тағамтану академиясының зауыты болып табылады. Супермаркеттерде балалар тағамының ассортименті NESTLE (Швейцария), Nutricia (Нидерланды), HEINZ (АҚШ), БИБИКОЛЬ (Ресей), Нумана (Германия) сияқты брендтермен ұсынылған.

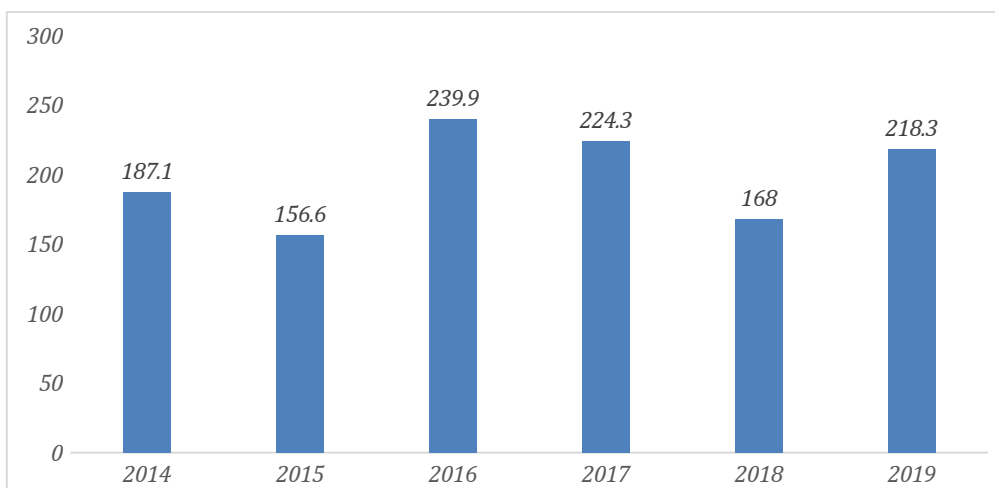
Бәсекелестік артықшылықтар:

1. Шикізат базасының болуы;
2. Әлеуетті импорт алмастыру және өнім экспорты;
3. Инвесторлар мен кәсіпкерлерді мемлекеттік қолдау.

8. Нарық мөлшері

Қазақстан Республикасының нарығы Ресей өнімі экспортының неғұрлым перспективалы бағыттарының бірі болып табылады. РФ ФКҚ (Федералдық кеден қызметі) мәліметтері бойынша республикаға балалар тауарларының экспортына барлық экспорттың шамамен 35% келеді. Қазақстан Республикасының өніміне сұраныс факторлары ЖІӨ бойынша 2018 жылы 42 – орында-509 млрд. АҚШ долларын құрайды; Бірыңғай кедендік кеңістік және ЕАЭО шеңберінде сапаға қойылатын талаптар; 14 жасқа дейінгі балалар саны 5,3 млн. адам; Дүниежүзілік банктің болжамы бойынша 2019 жылдың қорытындысы бойынша ЖІӨ өсімі 3,5% - ды құрайды Балалар тауарлары нарығының көлемі мен серпіні Қазақстан Республикасындағы Балалар тауарлары нарығы іс жүзінде толығымен импортқа тәуелді болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы орташа айлық атаулы жалақы

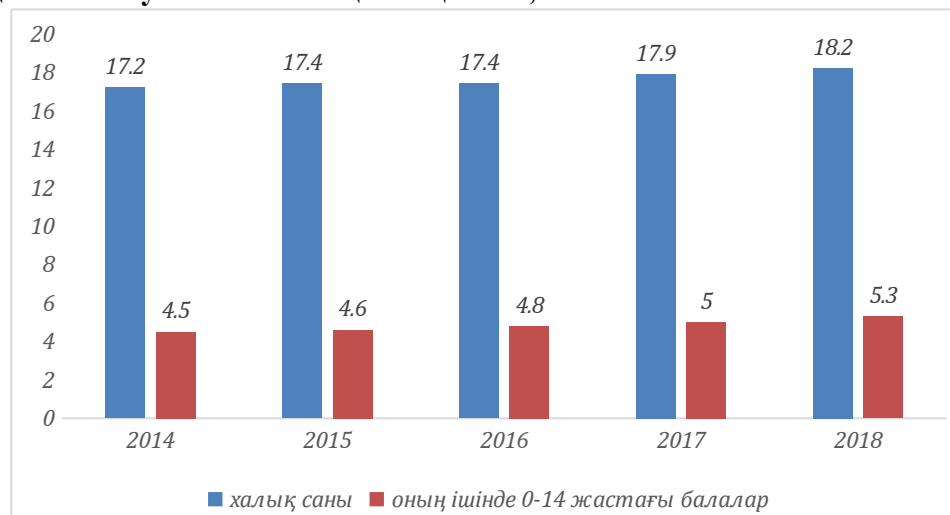

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстан Республикасы Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Түркіменстан, Монғолияға балалар тауарларының кері экспорты үшін жақсы база бола алады. Бұл мүмкіндікті ресейлік балалар тағамдарын өндірушілер, сондай-ақ памперстер өндірушілердің өкілдіктері белсенді пайдаланады.

Балалар тауарлары нарығының өсуінің негізгі факторлары халық санының және табыс деңгейінің өсуі болып табылады.

Қазақстан Республикасы халқының саны, млн.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

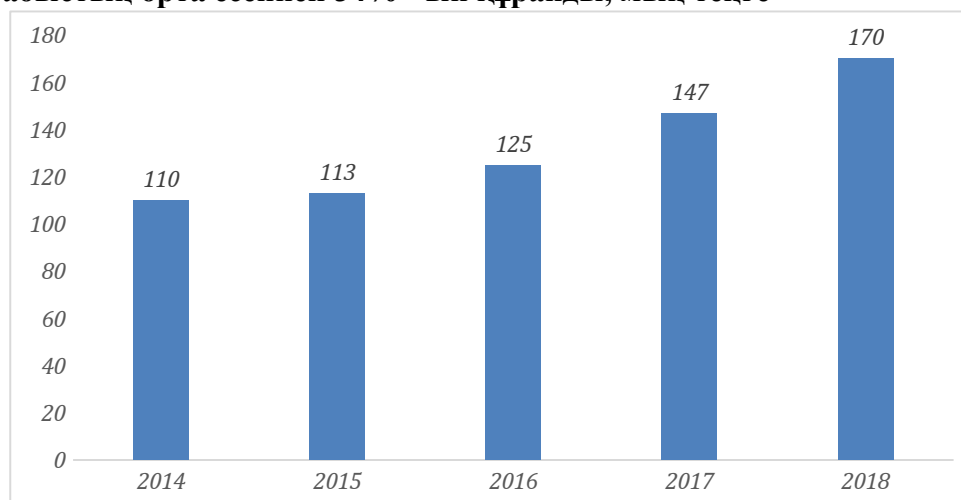
Ең тұрақты бағыт-балалар тағамы. Киім мен аяқ киімнің жоғары әлеуеті бар, оның негізгі бәсекелестігі-Қытай, Түркия, Үндістан. Айта кету керек, Ресейден балалар киімінің импорты Қытайдан келетін импорт көлемінен 3 есе көп.

Балалар тауарларының санаттары бойынша импорт көлемі, АҚШ долл. АҚШ

	2017	2018
Жиыны	168034507	2018270630
Балалар тағамы	40940877	46865902
Ойыншықтар	80770259	120459304
Азықтандыру және күтім	1365803	1336244
Аяқ киім	14104166	10368793
Оқыту және дамыту	12887863	11509753
Киім	8899465	9625031
Үйге және көшеге арналған тауарлар	9066074	18105602

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстандық балалар тауарлары Индустриясы Қауымдастығының деректері бойынша, отбасылардың балалар тауарларына жұмсаған шығындарының үлесі ай сайынғы табыстың орта есеппен 34% - ын құрайды, мың теңге

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Балалар тауарларының әлемдік нарығы-бұл жылына 412,2 млрд доллар. Қазақстандағы балалар тауарларының нарығы \$3 млрд құрайды және жыл сайынғы 10-15 өсіммен қарқынды дамып келеді, балалар тағамдарының нарығы балалар тауарларының жалпы нарығының 5% - ын құрайды.

ҚР нарығының өсу қарқыны өте жоғары, яғни егер әлемдік нарық балалар тауарларының барлық санаттары бойынша жылына 5% - ға жуық өссе, онда балалар тауарларының қазақстандық нарығы орташа алғанда барлық санаттар бойынша жылына 52% - ға өседі, бұл ретте кейбір санаттарда, атап айтқанда балалар тағамы өндірісінде.

Мұның себебі-нарықтың қанықпауы, сондықтан нарықта орын және өсу әлеуеті бар және ол маңызды. Нарық көлемі бөлшек сауда бағаларында 2,2–2,3 млрд долларға бағаланады, ал ҚР-ға ресми импортталатын балалар тауарларының көлемі бөлшек сауда бағаларына есептегенде 1,1-1,2 млрд долларды құрайды.

Балалар тағамы нарығының сыйымдылығын есептеу үшін ҚР Статистика комитетінің сүтті қайта өңдеу жөніндегі ресми деректері және ҚР Кедендік бақылау комитетінің деректері пайдаланылды.

2018-2019 жылдардағы Қазақстандағы балалар тағамы мен диеталық тамақ өнімдерінің сыйымдылығы, тонна.

	2018ж.	2019ж.
Өндірісі	9 174	217 306
Экспорт	2 286	1 976
Импорт	10 875	13 952
Нарық сыйымдылығы	17 763	229 282

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстанда балалар тағамдарының нарығы қарқынды дамып келеді. Соңғы бес жыл ішінде ол жанданып, табиғи түрде жылына орташа есеппен 35% - ға өсе бастады (сүт қоспалары, жарма ботқасы, сорпа, консервілер (көкөніс, ет, жеміс пюресі)).

Балалар тағамы нарығының өсуі келесі факторларға байланысты:

- туу;
- халықтың ақшалай табыстарының өсуі;
- балалар тағамы, олардың пайдасы мен туғаннан бастап балалардың тамақтануындағы рөлі туралы ақпаратқа қол жеткізу.

9. Баға шолу

Егер біз 2017-2019 жылдардағы балалар тағамы өнімдерін өндіруші кәсіпорындардың бағаларын қарастыратын болсақ, онда барлық осы өнімдердің құны өсті деп нақты айта аламыз. Тек сары май мен сүт спредтері (пасталары) айтарлықтай арзандады. Қарастырылып отырған кезеңде олардың тоннасы үшін құны 3 есе қысқарды.

Акцизсіз және ҚҚС-сыз ішкі нарыққа өткізілген балалар тағамы өнімдеріне өндіруші кәсіпорындардың бағасы

	Өлшем бірлігі	Бірлік бағасы, теңгемен		
		желтоқсан 2017ж.	желтоқсан 2018ж.	желтоқсан 2019ж.
Қызанақ шырыны	литр	132	189	207
Центрленбеген апельсин шырыны, мұздатылған емес	литр	125	159	199
Алма шырыны	литр	104	165	204
Өңделген сұйық сүт	тонна	140 062	354 688	373 317
Сүт және кілегей, қоюлатылмаған және тәттілендірілмеген, майлылығы 6-дан астам%	тонна	453 654	746 318	867 005
Сары май және спредтер (пасталар) сүт	тонна	900 000	354 688	373 317
Йогурт хош иісті емес, құрамында жеміс, жаңғақ немесе какао қоспалары бар	тонна	209 276	166 691	220 988
Хош иістендірілмеген, құрамында сүт жоқ йогурт және варенец жемістер, жаңғақтар немесе какао қоспалары	тонна	214 558	235 694	217 428
Хош иістендірілмеген, хош иістендірілмеген айран	тонна	151 303	159 068	173 571

құрамында жеміс, жаңғақ немесе какао қоспалары бар				
Хош иістендірілмеген, құрамында жеміс- жидек, жаңғақ немесе какао	тонна	174 132	175 981	186 788
Қаймақ хош иістендірілмеген, жоқ құрамында жеміс, жаңғақ немесе какао қоспалары бар	тонна	496 444	522 269	572 896
Хош иістендірілген немесе жеміс-жидек, жаңғақ немесе какао	тонна	344 088	308 626	359 683

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Сүт негізіндегі балалар тағамы 2017 жылғы бір килограммына 2255 теңгеден 2019 жылы 3002 теңгеге дейін өсті.

Ұн негізіндегі балалар тағамы бағасы өсті, бірақ айтарлықтай емес. 2017 жылы оның құны килограммына 2971 теңгені, ал 2019 жылы – 3218 теңгені құрады.

Кішкентай тұтынушылардың рационына кіретін жеміс-жидек және көкөніс шырындары 2017 жылғы 237 теңгеден 2019 жылы литріне 271 теңгеге дейін қымбаттады.

Балалар тағамы өнімдерінің көтерме сауда бағасы

	Бірлік өлшеу	Бірлік бағасы, теңгемен		
		желтоқсан 2017ж.	желтоқсан 2018ж.	желтоқсан 2019ж.
Өңделген сұйық сүт	литр	217	214	240
Сүзбе	кг	1 123	1 246	1 423
Қаймақ	кг	733	749	803

Йогурт	кг	415	515	567
Айран	литр	222	203	223
Сүт негізіндегі балалар тағамы	кг	2 255	2 843	3 002
Ұн негізіндегі балалар тағамы	кг	2 971	3 201	3 218
Жеміс және көкөніс шырындары	литр	237	242	271

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Балалар тағамы нарығының өсуі қаптамадағы инновацияларға, жолда қолданылатын өнімдерді өндіруге, сондай-ақ денсаулыққа пайдалы және ыңғайлы өнімдерге байланысты. Сонымен қатар, төмен және орташа табысы бар тұтынушыларды тарта отырып, экономикалық брендтер аясында өнім ассортименті кеңеюде.

Дайындалған балалар тағамы балалар тағамын сатудың негізгі санаты болып қала береді, оның үлесіне әлемдік сату көлемінің 49% - ға жуығы келеді және бұл көрсеткіш 2024 жылға қарай өсе береді деп күтілуде.

Тұтынушылар денсаулықтың жалпы жағдайына көбірек көңіл бөледі және тұтынушылар таза жапсырмасы бар өнімдерді іздейді (clean label), яғни олар өнімді таңдауда көбірек таңдалады.

Интернет арқылы бөлшек сауда-бұл балалар тамағын сатудың ең жылдам дамып келе жатқан арнасы, өйткені ол өнімдер, ингредиенттер, бағалар және т.б. туралы ақпаратқа кең қол жетімділікті ұсынады, сонымен қатар сатып алудың ыңғайлы әдісі болып табылады, өйткені көптеген тұтынушылар смартфондар мен планшеттер арқылы Интернетке оңай және тұрақты қол жеткізе алады.

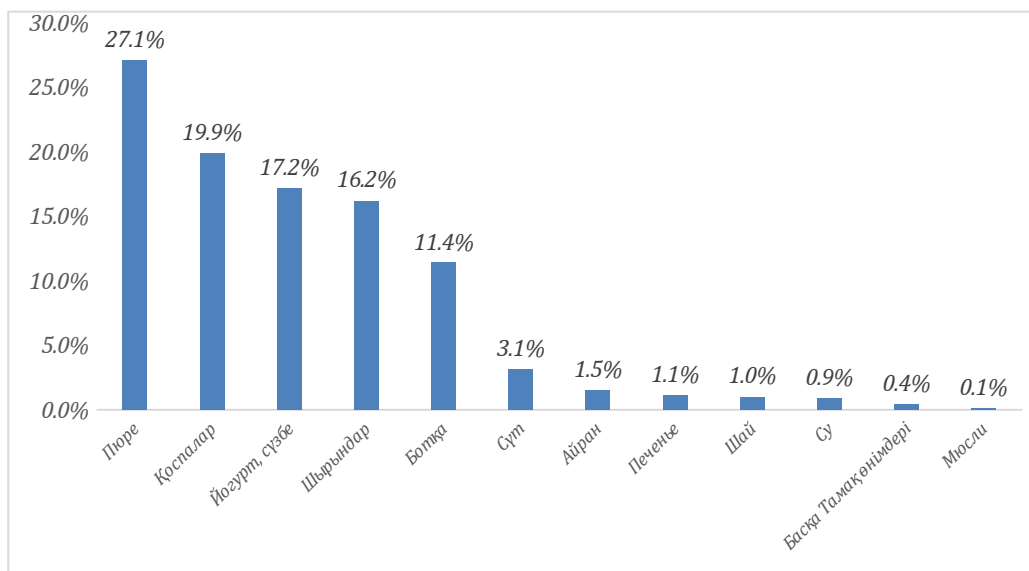
10. Тұтынушылық мінез-құлық

Соңғы жылдары әлемдегі сияқты азық-түлік нарықтарының ішіндегі ең жылдам дамып келе жатқан нарық балалар тағамы болып табылады. Тұтынудың жалпы баяулауы мен 2014 жылғы дағдарысқа қарамастан, балалар тамағын сату артып келеді. Балаларды тамақтандыруға арналған тағамдарды тұтынудың артуы әйелдердің өмір салтының өзгеруінің салдары болып табылады: ата-аналар дайын қоспаларды, консервілер мен ботқаларды сатып алып, тамақ дайындауға уақыт жұмсамайды.

Балалар тағамы нарығы өнім түріне қарай сараланады. Балалар тағамын өндіру бірнеше сегменттерге бөлінеді: пюре, Жарма, сүт және қышқыл сүт өнімдері, сүт қоспалары, балалар тағамын сусындары (шырын өнімдері, ауыз су, шай) және т. б.

Сегменттер бойынша балалар тағамын өндіру, өндіріс%, мың тонна

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Заттай көріністе жетекші сегменттер пюре (27,1%) және 20% қоспалар болып табылады, балалар ашыған сүт өнімдері мен жеміс шырындары 17,2% және 16,2% үлестерімен үшінші орынға ие болды. Балалар суының сегменті өте белсенді өсуде – заттай көріністе 11,3% және ақшалай көріністе 18,2%. Онда балалар тағамының басқа сегменттеріне қарағанда бәсекелестік аз.

2020 жылы балалар тағамы нарығында ет және жеміс-көкөніс консервілері, сондай-ақ құрғақ және сүт қоспалары сегментіндегі импорттың үлесі едәуір үлкен. Импорт көлемі бойынша экспорттан 6 есе артық. Импорттық өнімдердің ең аз үлесі шырындар, сұйық және паста тәрізді сүт өнімдері сегментіне тиесілі.

Қазақстанда балалар тағамы дистрибуциясы толығымен дерлік дүкен ішіндегі бөлшек сауда арқылы жүзеге асырылды. "Бөлшек сауда дүкендері" Қазақстандағы балалар тағамы өнімдерін дистрибуциялаудың маңызды арнасы болып қала береді. 2019 жылы осы арна арқылы балалар тағамының 67,71% - ы, ал "мамандандырылған дүкендер" арқылы балалар тағамының 31,8% - ы сатылды.

Қазақстанда балалар тамағын халықаралық және отандық компаниялар ұсынады. Шетелдік балалар тағамдарының брендтері күшті артықшылықтарға ие. Балалар тағамы нарығындағы қарқынды бәсекелестіктің арқасында өндірушілер жаңа өнімдер мен арнайы баға ұсыныстарын ұсына отырып, тұтынушылардың адалдығын сақтау және жаңа тұтынушыларды тарту үшін жұмыс істейді.

Балалар тағамдарының ең ірі өндірушілері-Nestlé және Detskoeye Pitaniye-Istra-Nutricia.

Қазақстанда балалар тағамы нарығында сату көлемі бойынша ең танымал брендтер Maljutka (Danone, Groupe), Nestlé және Nan болып табылады.

2019 жылы балалар тағамы нарығының көлемі 56,88 млрд. теңге. 2022 жылға қарай нарық көлемі 61,33 млрд. қазақты құрауы мүмкін. теңге.

2017 жылы балалар тағамы нарығында орта сегмент брендтерінің сатылымы шамамен 50% құрады. Бүкіл орташа сегмент негізінен ресейлік тауарлардан тұрады. 2017 жылғы балалар тағамы өнімдерінің орташа көтерме бағаларын талдау, жалпы алғанда, бағаның 6-10% - ға өсуін көрсетті.

Балалар тағамы нарығындағы бәсекелестік жағдайды өте шиеленісті деп атауға болады. Мұнда бірнеше ресейлік компаниялар мен басқа елдердің импорттаушылары көш бастап тұр. Нарық шоғырландырылып, біртіндеп батыстық модельге ұмтылуда, бұл салада ұлттық ауқымдағы бірнеше ірі ойыншылар ғана бар.

Шешім қабылдау процесінде сатып алушылар басқаша әрекет етеді. Тұтынушылық мінез-құлық халықтың сұранысын зерттеудің ажырамас бөлігі болып табылады. Тұтынушылардың мінез-құлқын зерттеу нәтижесі тауарлардың саны мен сапасын тұтынушылардың қажеттіліктеріне барынша жақындату болуы керек.

Бір ай ішінде жүргізілген балалар тағамына арналған сусындар нарығындағы тұтынушылық талғамдарды талдау негізінде қорытынды жасауға болады. Іріктемені қалыптастыру кезінде кластерлік іріктеу әдісі қолданылды, яғни "балалар тағамы" бөлімінде сауалнама орналастырылған тиісті мақсатты аудиториямен (ата-аналармен) кездейсоқ 10 форум таңдалды. Сұралғандардың көлемі жүз адамды құрады.

Жүргізілген зерттеу бойынша сауалнама сатып алушылардың балалар тағамы үшін сусындардың асортименті бойынша қалауын анықтауға; бағаны, брендті, қаптаманы, құрамын, таңбалауды тұтынушылық таңдауға әсер етуге; тауарларды сатып алу орнын анықтауға бағытталған. Сауалнамада сұрақтардың ашық және жабық түрлері қолданылды: дихотомиялық бөлу мәселесі, балама, сұрақ-мәзір, қарапайым еркін сұрақ.

Егер шырын өнімдері туралы айтатын болсақ, онда сұралғандардың 48% - ы балалар тағамы үшін шырындарды артық көреді; 26% - ы балалар тағамы үшін шырындар сатып алады; 21% - ы балалар тағамы үшін морстар сатып алады және 5% - ы балалар тағамы үшін шырыны бар сусындар сатып алады.

"Балалар тағамы үшін сусындар сатып алғанда не нәрсеге назар аударасыз?" Респонденттердің 48% - ы "құрамы" деген жауап берді; "бағаға" 23% назар аударады; балалар тағамы үшін сусындарды таңдағанда 26% бренд пен өндірушіні басшылыққа алады; тек 11% - ы сатып алудан бұрын таңбалауды зерттейді, өнімнің сапасын растайтын құжаттар мен белгілерге қарайды; жарқын Заттаңбаға және тартымды суретке ешкім назар аудармайды.

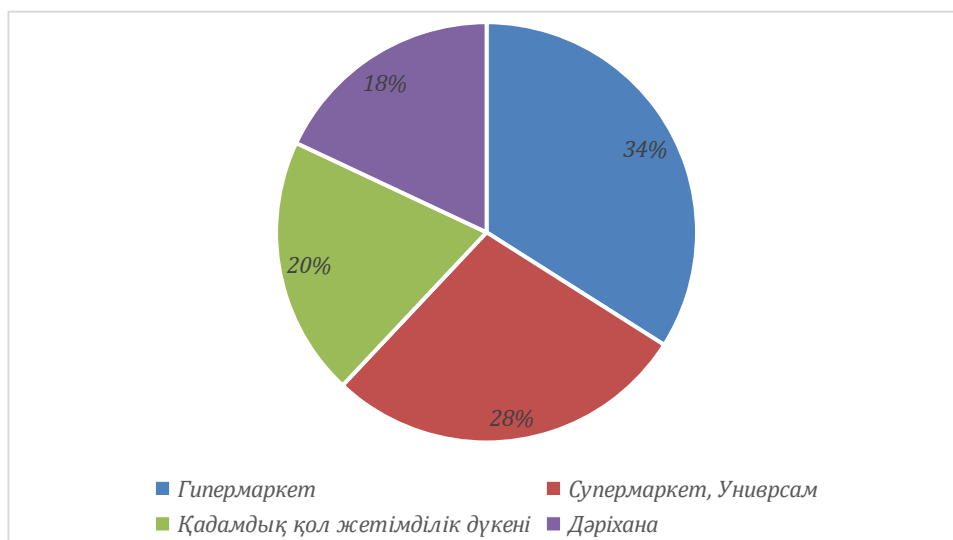

Дереккөз: Еуразиялық Ғалымдар одағы жүргізген сауалнамаға сәйкес

Сұралғандардың көпшілігі (54%) балалар тағамы үшін отандық және шетелдік сусындарға артықшылық береді, 32% - ы тек отандық брендтерді, ал 14% - ы тек шетелдік сусындарды сатып алады.

"Сіз балалар тағамы үшін қандай шырын маркаларын сатып аласыз?" респонденттер келесідей жауап берді: "Агуша", "ФрутоНЯНЯ", "Спеленок", "Придонья бақтары", "тақырып", "Хипп", "Гербер", "Fleur Alpine", "Семпер", "Бевивита", "эже лукошко". Балалар тамағына арналған су маркаларының ішінде "Агуша", "ФрутоНЯНЯ", "Хипп", "Беби", "Fleur Alpine" белгіленді.

Респонденттердің көпшілігі гипермаркеттерде балалар тағамы үшін сусындар сатып алады; екінші орында супермаркеттер мен супермаркеттер; әрі қарай жаяу жүретін дүкендер және дәріхананың соңғы орнында.

Дереккөз: Еуразиялық Ғалымдар одағы жүргізген сауалнамаға сәйкес

Мақсатты аудитория ата-аналарға арналған форум пайдаланушылары болды. Сауалнаманың сұрақтарына тек әйелдер жауап берді.

Таңдалған мақсатты аудиториядан сұралғандардың басым бөлігі 25-35 жастағы азаматтар болды, бұл 78% құрады, респонденттердің 11% - ы 18-24 жас және 36-45 жас аралығында болды. Сондай-ақ, баланың жасы туралы сұрақ қойылды. Барлығы 0-ден 3 жасқа дейінгі "жас балалар" санатына жатады.

Сауалнама негізінде орташа тұтынушылық портрет туралы қорытынды жасауға болады. Орташа тұтынушы-бұл 25-35 жас аралығындағы әйел, оның баласы "жас балалар" санатына жатады (0-3 жас). Ол шырындар мен суға артықшылық бере отырып, отандық және шетелдік өндірушілердің балалар тағамы үшін сусындар сатып алады. Тауарларды таңдау кезінде композицияға, өндірушіге және брендке назар аударады. Бұл өнімді гипермаркеттер мен супермаркеттерде сатып алады. Балаларға арналған сусындар нарығында кеңінен ұсынылған "Агуша", "Гербер", "Хипп", "Семпер", "Fleur Alpine" брендтерінің шырындары мен "Агуша", "ФрутоНЯНЯ", "Хипп", "Беби", "Fleur Alpine" брендтерінің суы тұтынушылар арасында үлкен сұранысқа ие.

11. Жобаның өнімі/қызметі бойынша қалыптасқан нарық конъюнктурасының сипаттамасы

2019 жылы нарық 14,4% - ға, пюре мен шырындар өндірісі заттай көріністе 13,5% - ға, ақшалай көріністе 36% - ға өскенін көрсетті.

Сонымен бірге, өнімді жеткізу оңай емес - жергілікті жерлерде температура мен ылғалдылық режиміндегі балалар тамағын сақтау талаптарына сәйкес келетін қоймаларды табу немесе ұйымдастыру, сату желісін құру, адам мен ақша ресурстарын табу қажет. Шағын ойыншылар көбінесе өз өнімдерін өңірлерде сәтті жылжыту үшін жеткілікті күштер мен құралдардың тапшылығы проблемасына тап болады, бірақ кері байланыс бар: белгілі бір қалада немесе облыста сатудың жеткілікті жоғары деңгейі жоқ компания үшін өкілдіктің ашылуы айтарлықтай тәуекелге ие. Алайда, ірі компаниялар, атап айтқанда Nestle, НІРР немесе Nutricia, барлық салаларда, ірі және шағын қалаларда дистрибьюторлар арқылы жұмыс істейді.

Қазақстанда туу көрсеткіші өсуде: жыл сайын елімізде 400 мыңға жуық сәби дүниеге келеді; 2009 жылдан 2019 жылға дейін туғандар санының орташа өсу қарқыны 3% - дан астамды құрады. Бұл балалар тауарлары нарығының жылына 3% - ға өсуін қамтамасыз етеді.

Ата – аналар бала өмірінің алғашқы жылдарында олар үшін ең жақсысын таңдауға тырысып, балалардың ең маңызды тауарларын-балалар тағамын т.б. таңдауға өте мұқият келеді. Және олар бұл үшін төлеуге дайын.

Балалардың тамақтануының өзара саудасының негізгі үлесі Ресей Федерациясына – 72,6%, Беларусь Республикасына – 27% және Қазақстан Республикасына – 0,4% тиесілі.

Қазақстандық сүт өнімдерін өндірушілердің осы нарықта өз орнын табуға барлық мүмкіндігі бар. Ең алдымен, Қазақстанның айқын географиялық артықшылықтары бар Қытай мен Оңтүстік-Шығыс Азия нарықтарында.

Есептеулердің деректері бойынша балалар тағамы мен диеталық тамақ өнімдерінің ең арзан өндірісі Алматыға, ал ең қымбаты – Шығыс Қазақстан облысына тиесілі.

Қазақстанда 2017-2019 жж. балалар тамағын және диеталық тамақ өнімдерін өндіру ақшалай мәнде, мың теңге

	2017 ЖЫЛ	2018 ЖЫЛ	2019 ЖЫЛ
Қазақстан Республикасы	19 853	1 291 827	1 932 282
Ақмола облысы		1 273 124	1 778 721
Восточно-Казахстанская область	19 853	18 703	21 792
Алматы қ.			131 769

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Экспорт пен импорттың құндық және заттай көлемдерін есепке алуды ҚР Кедендік бақылау комитеті және ҚР Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті жүзеге асырады.

Статистика комитеті КО-ға қатысушы елдер бойынша сыртқы экономикалық қызметтің тауар номенклатурасына (СЭҚТН) сәйкес тауарлардың экспорты мен импортының көлемін бақылайды. ҚР Кеден комитеті республиканың басқа елдермен (КО-ға кірмейтін) сыртқы сауда операцияларының есебін жүргізеді.

Деректерді талдау ҚР Кеден комитеті балалар тағамының мынадай топтары бойынша импорт көлемінің өсуін көрсетеді: бөлшек сауда үшін өлшеп-оралған балалар тағамы, бұл жарма мен ботқалар, сондай-ақ балалар тағамы үшін мұздатылмаған гомогендендірілген көкөністер. Бұдан басқа, дайын сорпалар мен пюрелер, сондай-ақ балалар тамағына арналған еттен, ет субөнімдерінен және қаннан гомогендендірілген дайын немесе консервіленген өнімдер импортының төмендеуі байқалады.

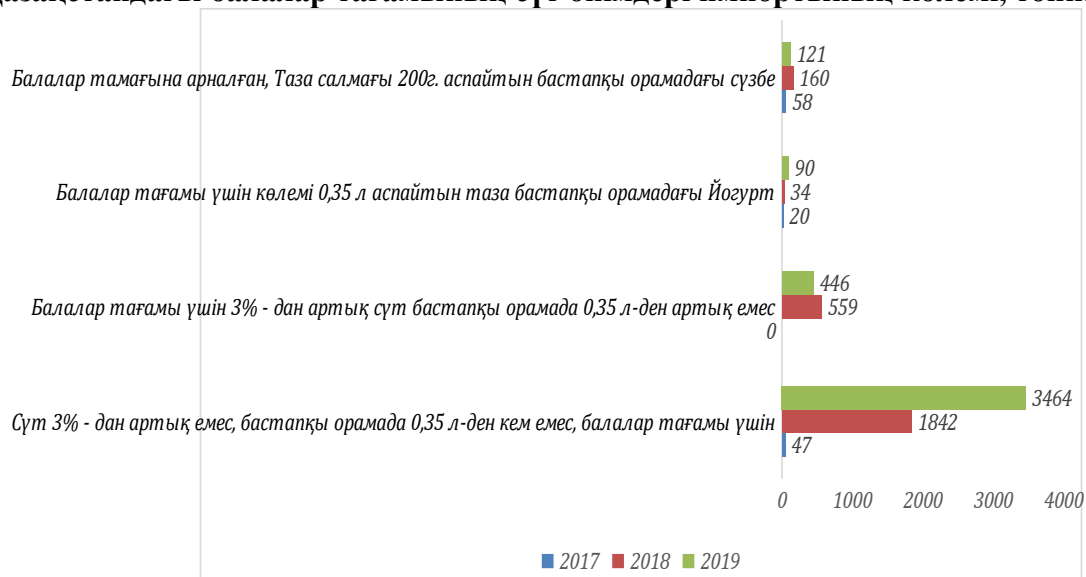
Қазақстанға балалар тағамы өнімдері импортының көлемі, тонна

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Деректерді талдау балаларға арналған сүт тауарларының барлық топтары бойынша импорт көлемінің 3% - дан аспайтын сүт және балалар тағамы үшін 0,35 литрден аспайтын йогурт санаттарынан басқа қысқарғанын көрсетеді.

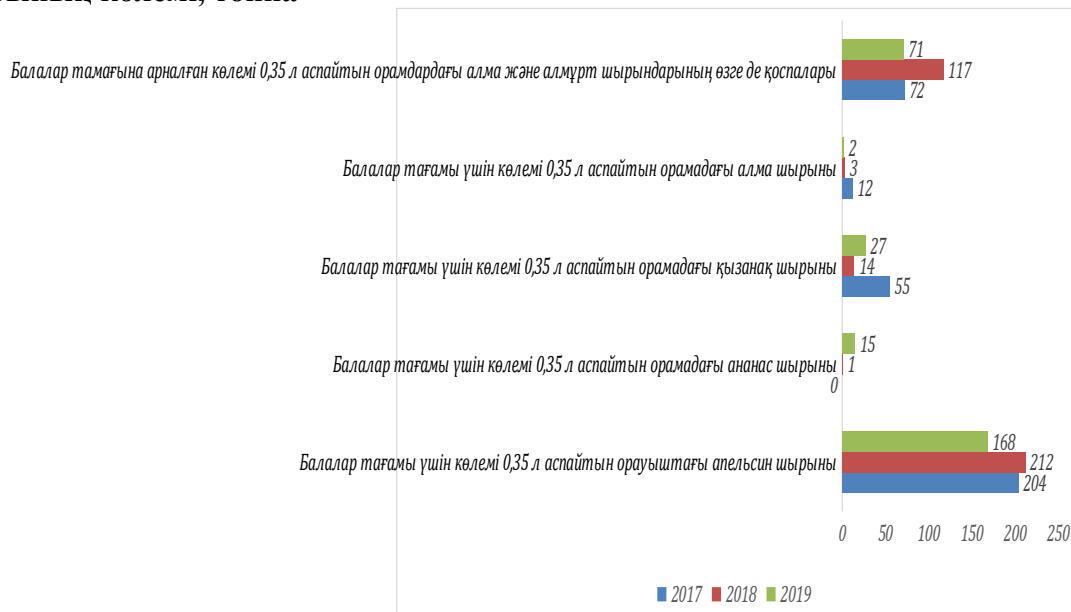
Қазақстандағы балалар тағамының сүт өнімдері импортының көлемі, тонна

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Деректерді талдау балалар тағамы үшін жеміс және көкөніс шырындарының барлық топтары бойынша импорт көлемінің қысқарғанын көрсетеді.

Қазақстандағы балалар тағамы үшін жеміс және көкөніс шырындары импортының көлемі, тонна

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Кеден одағын құру кезінде екі ел – Ресей мен Қазақстан арасындағы тауар айналымының айқын өсуі байқалды. Оның құрылуы Қазақстанға импорт құрылымына айтарлықтай әсер етті. Осылайша, Ресей қарастырылып отырған тауарлардың барлық топтарының Қазақстанға жеткізілуін ұлғайтты және балалар тағамы мен диеталық тамақ өнімдерін импорттаушы елдер арасында жетекші орынға ие болды. Бұл ретте балалар тағамы санатында отандық өнімнің экспорты елеусіз болып табылады.

2019 жылғы балалар тағамы мен диеталық тамақ өнімдерін экспорттаушы және импорттаушы негізгі елдер сыртқы сауда құрылымындағы ең үлкен үлес бойынша

	Экспорт	Импорт
Балалар тамағына арналған еттен, қосымша ет өнімдерінен немесе қаннан жасалған гомогендендірілген дайын немесе консервіленген өнімдер	-	Ресей
Бөлшек сауда үшін өлшеп оралған балалар тағамы (Жарма, ботқа)	Түркіменстан Тәжікстан	Ресей Швейцария
Балалар тағамы үшін мұздатылмаған, сірке суы немесе сірке қышқылы қосылмаған, гомогенделген, дайындалған немесе консервіленген өзге де көкөністер	Ресей	Ресей
Балалар тамағына арналған, таза көлемі 0,35 л-ден аспайтын бастапқы орамадағы 3% -	Ресей Қырғызстан	Қырғызстан

дан аспайтын сүт		
Балалар тамағына арналған, көлемі 0,35 л-ден аспайтын таза бастапқы орамадағы 3% - дан астам сүт	Түрікменстан	Қырғызстан Ресей
Балалар тамағына арналған, таза көлемі 0,35 л аспайтын бастапқы орамадағы Йогурт	Ресей	Ресей
Балалар тағамы үшін таза салмағы 200 г аспайтын бастапқы орамадағы сүзбе	Ресей	Ресей
Гомогенделген джемдер, жеміс желеі, мармеладтар, жеміс немесе жаңғақ пюресі, балалар тағамына арналған жеміс немесе жаңғақ пастасы	Қырғызстан	Армения
Гомогенделген джемдер, жеміс желеі, мармеладтар, жеміс немесе жаңғақ пюресі, тропикалық жемістерден жасалған балаларға арналған жеміс немесе жаңғақ пастасы	-	Ресей
Балалар тағамы үшін көлемі 0,35 л аспайтын орауыштағы апельсин шырыны	Қырғызстан	Ресей
Балалар тағамы үшін көлемі 0,35 л аспайтын орамадағы ананас шырыны	-	Ресей
Балалар тағамы үшін көлемі 0,35 л аспайтын орамадағы қызанақ шырыны	-	Ресей
Алма шырыны балалар тағамы үшін көлемі 0 35 л-ден аспайтын орамдарда	-	Ресей
Балалар тамағына арналған көлемі 0,35 л аспайтын орамдардағы алма және алмұрт шырындарының өзге де қоспалары	Қырғызстан	Ресей
Балаларға арналған дайын сорпалар мен пюрелер және оларды дайындауға арналған дайындамалар; балалар тамағына арналған гомогендендірілген құрамды дайын тамақ өнімдері	Қырғызстан	Ресей

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Қазақстанда балалар тағамы нарығының өсуі аталған барлық үш фактордың арқасында қамтамасыз етілді. Осылайша, елде туу көрсеткіші соңғы үш жылда өсті.

Соңғы жылдары Қазақстанда халықтың балалар тағамына деген төлем қабілетті сұранысы да айтарлықтай өсті. Қазақстан нарығында жұмыс істейтін компаниялардың зерттеулеріне сәйкес, осы өнімді тұрақты сатып алушылар қатарынан әрбір отбасы оған ай сайын 10-12 мың теңге жұмсайды.

Қазақстанда балалар тағамы туралы халықтың хабардар болуы едәуір артты (ақпарат болашақ аналарға арналған мектептер, дәрігер-педиатрлар, бұқаралық ақпарат құралдары, мамандандырылған дүкендер мен дәріхана

бөлімдері арқылы таратылады). Алайда, әзірге барлық қазақстандықтар мұндай ақпаратқа қол жеткізе бермейді. Ең алдымен, бұл аймақтық тұтынушыларға қатысты, бұл белгілі бір дәрежеде ауылдық жерлерде және шағын қалаларда балалар тамағын тұтынуды шектейді.

Барлық қазақстандық отбасылар балалар тамағын сатып ала бермейді. Олардың көпшілігі өз бетінше, үйде жас балаларға тамақ дайындауды жалғастыруда. Тұтыну деңгейі халықтың ақшалай табысына байланысты болғандықтан, нарықтың ең көп бөлігі ірі қалаларда, ең алдымен Алматы қаласында шоғырланған. Бұл балалар тағамы өнімдерінің қымбаттығына және жоғарыда айтылғандай, аймақтық тұтынушылардың ақпараттандырылуымен шектелуіне байланысты. Сонымен қатар, бұл қазақстандық нарықта ТЖЖ дамуының жеткілікті жоғары әлеуетінің бар екендігін көрсетеді.

Балалар тағамы өнімдерін тұтынудың болжамды төмендеуі және соңғы 3 жылда оның өсу қарқынының баяулауы халықтың осы өнімдерге төлем қабілетті сұранысының төмендеуіне байланысты және азық-түліктің басқа түрлеріне бағаның қарқынды өсуі аясында олардың қымбаттауына байланысты.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, балалар тағамы нарығындағы негізгі ойыншылар мамандандырылған өндірушілер немесе ірі әртараптандырылған компаниялар болып табылады. Бұл балалар тағамдарының өндірісі сүт нарығы, шырындар нарығы және көкөністер мен жемістерді қайта өңдеу өнімдері сияқты әмбебап нарықтардың бөлігі болып табылады. Әрине, азық-түлік өндірісі жеке бөлінген алаңдар мен нақты өндірістік технологияларды қажет етеді, бірақ бизнесті ұйымдастыру, логистика бірдей. Бұл жұмыс істеп тұрған өндірушілерге өз бизнесінің жаңа құрамдас бөлігін өндіруге тез бейімделуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, балалар тағамы нарығы сегменттер мен санаттардың әртүрлілігімен ерекшеленетін тәуелсіз нарық болғандықтан, бұл нарықтың ойыншылары, әдетте, азық-түлік индустриясындағы әртүрлі бағыттарды біріктіретін тамақ холдингтері болып табылады. Сондықтан балалар тағамы нарығында жұмыс істейтін брендтердің көпшілігі бір уақытта әртүрлі өнім сегменттерінде болады.

12. Жобаны іске асыру нәтижесінде пайда болатын өнімге (тауарларға / қызметтерге) сұраныстың қазіргі және болжамды конъюнктурасын талдау-проблемалар, шешімдер, іске асырылатын жобалардың мәртебесі

Сұраныстың тұрақтылығы: Қазақстанда жыл сайын 250 мыңға жуық бала туады. Дағдарыс құбылыстарының бұл нарыққа әсері шамалы: олар балаларға үнемдемейді. Нарық көлемі әсерлі, өйткені баланы тәрбиелеу мен күту үлкен соманы қажет етеді.

Жаңа туған нәрестелерге арналған құрғақ сүт қоспалары екі есе қымбаттады. 2020 жылы олардың құны 700-800 грамм үшін 1500-ден 5000 теңгеге дейін. Салыстыру үшін, сиыр еті нарықта бір килоға 1200-2500 теңгеден сатылады. Балалар қоспалары негізінен импортталады және олардың көпшілігі Ресейден әкелінеді.

2019 жылдың алғашқы үш айында елге 2 млн 018 мың долларға 525,5 тонна өлшеп оралған балалар тағамы әкелінді. Үлкен жастағы балаларға арналған сүт сусындарының барлық түрлері, әдетте, көрші елдерден Қазақстанға өзен ағады. Мысалы, сол ресми статистикаға сәйкес, 2020 жылдың алғашқы үш айында шетелден 2146,3 тонна оралған сүт және 3% майлылығы бар кілегей (1 миллион 453,9 мың доллар), 6% майлылығы бар сүт-1451,3 тонна (2 миллион 336,1 мың доллар), басқа да дәмді қоспалары жоқ сүт өнімдері – 1082,5 тонна (1 миллион 563 мың доллар), дәмдік қоспалары бар – 3531,5 тонна (3 миллион 873,5 мың доллар), йогурттар – 638,9 тонна (1 млн 006,0 мың доллар). Сүт өнімінен басқа дәрумендер мен тәттілерді сатып алу керек.

Қуаты жылына 25 мың тонна балалар тағамы өнімдерін (дәнді дақылдар негізінде 15 мың тонна балалар тағамы және көкөністер негізінде 10 мың тонна) өндіру жөніндегі кешен салу.

Британ компнии United Green Алматы облысында құны 40 млрд теңгеден асатын балалар тағамын шығаратын зауыт салу жоспарлануда. Компания зауытты 2021 жылы пайдалануға беруге ниетті.

Отандық компаниялар үшін балалар тағамы өнімдерін өндіру орны іс жүзінде игерілмеген күйінде қалып отыр. Сондықтан, Облыстың Іле ауданындағы "Береке" индустриялық аймағында United Green (Ұлыбритания) трансұлттық компаниясын тарта отырып, балалар тағамын өндіретін зауыт салу жоспарланған. Зауыт құрылысы 42 млрд теңгеге бағаланады. Зауыттың қуаттылығы-жылына 10 мың тонна өнім.

Әр түрлі ауыл шаруашылығы жануарларының сүті негізінде жаңа балалар өнімдерін жасау жөніндегі әзірлемелер ерекше құнды болып табылады, соның арқасында Қазақстан тарихында алғаш рет балалар тағамы зауыттары мен мамандандырылған цехтарда өнеркәсіптік өнімдер шығаруды ұйымдастыруға мүмкіндік туды.

Бұл әзірлемелердің бірегейлігі сиыр, бие және ешкі сүтіне негізделген мүлдем жаңа балалар өнімдері, сондай-ақ мамандандырылған диеталық өнімдер, оның ішінде шоколад, олардың құрамының абсолютті жаңалығы мен бірегейлігімен ерекшеленеді.

Тәулігіне 10-нан 16 тоннаға дейінгі көлемде балалардың тамақ өнімдерін әзірлеу және өнеркәсіптік шығару балалардың Алматы қаласы мен Алматы облысының қосымша тамақ және мектепке дейінгі тамақ өнімдеріне қажеттілігін орта есеппен 20-25% - ға жабуға мүмкіндік береді.

Қазақстанда балалар тағамы нарығының өсуі аталған барлық үш фактордың арқасында қамтамасыз етілді.

Қазақстан Республикасының балалар тағамы нарығының көлемі ел экономикасындағы дағдарыс құбылыстары кезеңінде де өсіп келеді және оны сарапшылар 2,5-3 млрд. АҚШ. 2019 жылғы жағдай бойынша нарық толығымен импортқа тәуелді болып табылады, ұлттық балалар тағамы өндірісінің көлемі 2% - дан аз. 2020 жылы балаларға арналған тауарлар нарығы мемлекеттік құрылымдардың ҚР-ға жеткізу схемаларын ұйымдастыруға әсері есебінен "сұр" импорттың басым үлесінің қысқаруымен сипатталады. "Сұр аймақтан" импорттың шығуының қолайлы факторлары бөлшек сауда нарығының жүйелік операторларын дамыту және елдегі сапалы сауда жылжымайтын мүлкін дамыту болып табылады. Нарықтың дамуына ҚР-да өндірушілердің батыс компанияларының өкілдіктерін ашу ықпал етеді.

Қазақстан жеткіліксіз тамақтану проблемалары да, олардың балалар денсаулығына тигізетін барлық зардаптары да тең дәрежеде болатын ел болып табылады. Профилактикалық медицина академиясы жүргізген жалпыұлттық медициналық-демографиялық зерттеудің деректері бойынша ерте жастағы балалардың шамамен 13% - ы қалыпты көрсеткіштерден өсудің артта қалуымен сипатталды. Балалардың шамамен 6% - ында созылмалы және 2% - ында тамақтанудың жедел жеткіліксіздігі болды. Балалардағы тамақтанудың жеткіліксіздігі нәрестелер мен балалар өлімінің негізгі себептері болып табылатын жедел респираторлық және ішек ауруларының пайда болуына ықпал етеді. Қазақстанда балалар арасында өте кең таралған анемия және йод жетіспеушілігі болып табылады, олар инфекцияға қарсы қорғаныстың елеулі бұзылуына әкеледі. Сондай-ақ, елдегі экологиялық жағдайды ескере отырып, сарапшылардың пікірінше, балалар рационына экологиялық таза, дәрумендерге бай және балалардың денсаулығына оң әсер ететін сүт, көкөніс және жеміс өнімдерін, шырындарды, пюре және басқа да өнімдерді, балалар тағамдарын көбірек енгізу қажет.

Сондай-ақ, елімізде бала туу деңгейі жыл сайын артып келе жатқанын атап өту қажет, бұл балалар тағамы нарығына тікелей әсер етеді. Балалар тағамы нарығында әлемге әйгілі шетелдік өндірушілер де, ірі ресейлік компаниялар да бар. 2010 жылы қазақстандық нарыққа отандық өндіруші – "Амиран" Қазақ тағамтану академиясының ерте жастағы балаларға (6 айдан бастап), сондай-ақ жүкті әйелдер мен бала емізетін аналарға арналған жоғары сапалы сүт өнімдерін өндіретін зауыты шықты.

Балалар тағамдарының алуан түрлілігіне қарамастан, оның жекелеген сегменттері нашар ұсынылғанын атап өткен жөн. Балалар тағамының импорттық өнімдерінің жоғары құны және аймақтық тұтынушылардың хабардарлығының төмен деңгейі балалар тағамы өнімдерін пайдалануды

шектейді. Осыған байланысты, отандық өндірушілерді қолдау үшін Қазақстанда балалар тағамын дамытудың перспективалық бағыттарын зерттеудің ерекше практикалық маңызы бар. Сондай-ақ, білім беру мекемелерінде балалардың бос уақытын және балалар тамағын тиімді ұйымдастыруға назар аудару қажет.

Қазақстанда балалар тағамдарының нарығы қарқынды дамып келеді. Соңғы бес жыл ішінде ол жанданып, табиғи түрде жылына орташа есеппен 35% - ға өсе бастады (сүт қоспалары, жарма ботқасы, сорпа, консервілер (көкөніс, ет, жеміс пюресі)).

Балалар тағамы өнімдері нарығының өсуі мынадай факторларға байланысты: бала туу; халықтың ақшалай табыстарының өсуі; балалар тағамы өнімдері, олардың пайдасы мен бала туылғаннан бастап тамақтанудағы рөлі туралы ақпаратқа қол жеткізу.

Қазақстанда балалар тағамы нарығының өсуі аталған барлық үш фактордың арқасында қамтамасыз етілді. Мәселен, соңғы үш жылда елде туу көрсеткіші орта есеппен 299,1 мың адамды немесе жылына 105,1% - ды құрады.

Қазақстандағы балалар тағамы нарығы төрт сегменттен тұрады: құрғақ балалар тағамы, дайын балалар тағамы, сүт қоспалары және балалар тағамының басқа түрлері. Нарықтың ең үлкен сегментіне сүт қоспалары жатады. Оның көлемі 2019 жылы 28,1 млрд. теңгені құрайды. Сату көлемі бойынша құндық мәнде екінші орында құрғақ балалар тағамы сегменті тұр. 2019 жылы осы сегменттің көлемі 18,5 млрд.теңгені құрайды. Бөлшек сауда дүкендері Қазақстандағы балалар тағамы өнімдерін дистрибуциялаудың маңызды арнасы болып қала береді.

Қазақстанда балалар тамағын халықаралық және отандық компаниялар ұсынады. Шетелдік балалар тағамдарының брендтері күшті артықшылықтарға ие. Балалар тағамы нарығындағы қарқынды бәсекелестіктің арқасында өндірушілер жаңа өнімдер мен арнайы баға ұсыныстарын ұсына отырып, тұтынушылардың адалдығын сақтау және жаңа тұтынушыларды тарту үшін жұмыс істейді.

Қазақстанға балалар тағамы өнімдерінің негізгі жеткізушісі Ресей (импорттық жеткізілімдердің жалпы көлемінің 42% - ы) болып табылады, ол негізінен дәнді ботқалар мен жеміс консервілерін жеткізеді. Швейцария үлесіне 19%, Нидерланды – 13% (жарма ботқасы), АҚШ – 5,6% (негізінен емшек сүтімен емізетін балаларға арналған сүт қоспалары) тиесілі.

Сарапшылар атап өткендей, Қазақстандағы балалар тағамының проблемасы осы саладағы отандық өндірістің дамымағандығы болып табылады. Сарапшылардың пікірінше, тұтынушылар отандық азық-түлік өнімдеріне көбірек сенеді және оларды экологиялық таза деп санайды.

"Егер нарықта отандық өнім болса, онда ол қолайлы баға жағдайында сұранысқа ие болады, өйткені қазақстандық тұтынушылар отандық

өндірушілерге олардың өнімдерінің "табиғилығына" үміттеніп отырып, көбірек сенім артады". Сондай-ақ, қазақстандық өнімдердің дамымауының себебі шикізат проблемасы болып табылады. Балалар тағамы үшін негізгі шикізат: сүт, дәнді дақылдар (бидай, қарақұмық, сұлы, жүгері, арпа, қара бидай) және қоспалар (жемістер, дәрумендер, минералдар және т.б.).

Сарапшылардың айтуынша, отандық сүт өнімдерін өндіру нарықта жұмыс істеп жатқан шетелдік ойыншылармен бәсекелеспейді, бірақ нарықтың балалар айранына деген қажеттілігінің бір бөлігін қанағаттандырады, сондай - ақ Қазақстанда жеткіліксіз ұсынылған тауашалар-балалар йогурттары мен сүзбе толықтырады.

"Балаларға арналған сүт тағамдарын шығаратын "Амиран" компаниясы сүт жетіспеушілігі проблемасының туындауымен өзін-өзі ақтауға әлі шыққан жоқ, өйткені Алматы облысында сүт жетіспейді, ал балалар тамағына арналған шикізат санитарлық нормаларға сәйкес жоғары сапалы болуы тиіс".

"Балаларсыз болашақ болмайды және оны сақтау үшін Республикада тамақ өнімдерін өндіруді дамытудың жақсы әзірленген тұжырымдамасы болуы керек". Жоғарыда аталған проблемалармен қатар, сарапшылар балалар тағамы өнімдерінің жоғары құнын атап өтеді, бұл олардың халық арасында қол жетімсіздігіне әсер етеді. Барлық қазақстандық отбасылар балалар тамағын сатып ала бермейді. Олардың көпшілігі өз бетінше, үйде жас балаларға тамақ дайындауды жалғастыруда. Тұтыну деңгейі халықтың ақшалай табысына байланысты болғандықтан, нарықтың ең көп бөлігі ірі қалаларда, ең алдымен Алматы қаласында шоғырланған

Осылайша, сарапшылар атап өткендей, Қазақстандағы балалар тағамының негізгі проблемалары ұсынылатын өнімдердің шектеулі ассортименті, халықтың балалар тағамы туралы хабардар болуының төмен деңгейі, осы саладағы отандық өндірістің дамымауы, балалар тағамы өнімдерінің жоғары құны болып табылады, бұл олардың халық арасында қол жетімсіздігіне айтарлықтай әсер етеді.

13. Іске асырылған жобалардың сипаттамасы (объектінің функционалы, артықшылықтары мен кемшіліктері)

Нұр-сұлтан қаласында негізгі өндірушілер шағын кәсіпорындар болып табылады ("АБ детское питание" ЖШС, "ECOPROT" ЖШС, "Медициналық биотехнология фабрикасы" ЖШС). Бүгінгі таңда Қазақстандағы балалар сүт тағамдарын шығаратын алғашқы және жалғыз кәсіпорын "Амиран" Қазақ тағамтану академиясының зауыты болып табылады. Супермаркеттерде балалар тағамының ассортименті NESTLE (Швейцария), Nutricia (Нидерланды), HEINZ

(АҚШ), БИБИКОЛЬ (Ресей), Humana (Германия) сияқты брендтермен ұсынылған.

"Нестле Фуд Қазақстан" ЖШС: Компанияның Еуразиялық аймақтағы бөлімшесі 1999 жылы "Нестле" өнімін тарату және өткізу үшін ашылды.

2020 жылдың басында Еуразия аймағындағы "Нестле" келесі елдерді қамтиды: Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан, Әзірбайжан, Армения, Грузия және Моңғолия.

Өңір елдерінің әрқайсысы жеке, бірақ бәрімізді "Нестле" мәдениеті біріктіреді. Бүгінгі таңда Еуразиядағы "Нестле" өз штатында 900-ден астам қызметкерге ие, сонымен қатар аймақтың барлық тоғыз елінде кеңінен дамыған дистрибьюторлық желіге ие.

Еуразиядағы "Нестле" бүгінгі таңда аймақтағы "Нестле" қызметі келесі сегменттерге бағытталған: балалар тағамы, кофе, кондитерлік өнімдер, аспаздық, дайын таңғы ас, жануарларға арналған жем.

2013 жылы Forbes журналының сауалнамасының нәтижелері бойынша Қазақстан "Нестле" Қазақстандағы ең құрметті компания болып танылды.

2013 жылы Экономикалық қызмет түрлерінің жалпы жіктеуіші (ЭҚЖЖ) бойынша жалпы республикалық саралау деректері негізінде "Нестле" "Сала көшбасшысы" болып танылды.

Аймақтағы ең үлкен ел-Еуразия аймағындағы "Нестле" бас кеңсесі орналасқан Қазақстан.

Балалар тағамдарының әлемдік нарығындағы көшбасшылар өте үлкен жұмыс тәжірибесі бар компаниялар болып табылады.

Алдымен біз балалар тағамын шығаратын халықаралық компанияларды қарастырамыз және соңында отандық өндірушілерді тізімдейміз.

NESTLE (ШВЕЙЦАРИЯ): дені сау балаларға, сондай-ақ әртүрлі патологиясы бар және тағамдық Ингредиенттерге төзбеушілігі бар балаларға арналған сүт, ет, балық және көкөніс негізіндегі балалар тағамдарының ірі өндірушісі. Компания бес онжылдық бойы балалар тағамын өндірудегі инновациялық процестің көшбасшысы болып табылады және жыл сайын ғылыми-зерттеу жұмыстары мен тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелерге инвестиция салады. Бұл оған нарыққа ғылыми негізде әзірленген шала туылған нәрестелерді тамақтандыруға арналған тиімді қоспаны, сондай-ақ бірқатар гипоаллергенді және ашыған сүт нәресте қоспаларын ұсынған балалар тағамдарының алғашқы өндірушісі болуға мүмкіндік берді. Компанияның тамақ өнімдерін өндіруде 130 жылдық тәжірибесі бар және әлемнің көптеген елдерінде (Финляндия, Германия, Франция, Бельгия, Ресей) филиалдары бар. Финляндияда фирма "Бона" сауда маркасымен балалар тағамы өнімдерін шығарады.

NUTRICIA (ГОЛЛАНДИЯ): балалар тамақтануындағы инновациялар саласындағы әлемдік көшбасшы – бір ғасырдан астам уақыт бойы жас балаларға арналған жоғары сапалы өнімдер шығарды. Өзінің бай тарихында компания балалардың тамақтануында бірнеше төңкеріс жасады.

Мысалы, оның қызметі арқасында Еуропада алғаш рет дайын көкөніс пюресі пайда болды, ол қазір бүкіл әлемдегі балалар мәзірінің ажырамас бөлігі болды. Уақыт өте келе "Nutricia" үлкен көп ұлттық корпорацияға айналды және балалар мен мамандандырылған тамақтану нарығында әлемдік көшбасшы мәртебесін алды. Бүгінгі таңда "Nutricia" балалар тағамы санатында мыңдаған өнім шығарады. Компания туғаннан бастап үш жасқа дейінгі балаларға арналған премиум, мамандандырылған және инновациялық өнімдер сегментінде балалар тағамы нарығында көшбасшы. Компания өнімдері әлемнің 120 елінде сатылады. 2020 жылы "Nutricia" мамандандырылған тамақ өнімдерін өндірушілер нарығында жетекші орынға ие "Numico" корпорациясының құрамына кіреді. Компания құрамында – "Numico Research" - мамандандырылған Тамақтану проблемалары бойынша әлемдегі ең ірі зерттеу орталықтарының бірі.

HEINZ (АҚШ): "Heinz" компаниясы 1869 жылдан бастап ересектер мен балаларға арналған азық-түлік өнімдерін әзірлеумен және өндірумен айналысады және әлемнің 100-ден астам еліне балалар тағамы өнімдерін жеткізеді. ТМД елдерінде компания Ресейде, Италияда, Англияда өндірілетін өмірдің бірінші жылындағы балаларға арналған 35 түрлі өнімдерді ұсынады. Барлық "Хайнц" өнімдері витамин-минералды кешен қосылған, құрамында генетикалық түрлендірілген шикізат, бояғыштар, консерванттар және жасанды дәм қоспалары жоқ. Бұл дәстүрлі сүт және сүтсіз ботқалармен қатар, тұрақты сорпалар мен пудингтер, сондай-ақ йогурт пюресі сияқты түбегейлі жаңа өнімдер. Балалар тағамының рецептін жасау кезінде ұлттық дәстүрлер мен жергілікті қоректік заттардың ұсыныстары ескеріледі. Осылайша, тамақ аллергиясы бар бірінші жастағы балалардың үлкен пайызын ескере отырып, "Хайнц" компаниясының мамандары Тамақтану Институтының диетологтарымен және салауатты баланың RAMN ғылыми орталығымен бірлесіп, өмірінің 4 айы бар балаларға арналған қант, тұз, сүт және глютенсіз мамандандырылған гипоаллергенді диеталық тамақ желісін құрды.

Хипп(АВСТРИЯ): Хипп 1899 жылы балалар тағамы өндірісін бастады. Бұл жеке шикізат базасы бар және биоорганикалық өнім өндіретін жалғыз компания. Әлемнің 5 елінде зауыттары бар. Компанияның өнімдері әртүрлі ассортиментке ие – қоспалардан шай мен суға дейін және Еуропа елдерінде кеңінен сатылады.

GERBER(АҚШ): 1927 жылы құрылған, бүгінде ол әлемдегі балалар тағамының ең ірі өндірушісі, АҚШ – тағы балалар тағамы нарығының 79% - ын басқарады. "Nestle"құрамына кірді.

НУТРИТЕК тобы(Ресей): Нутритек тобы-балалар тағамдарының ең ірі өндірушісі және Ресейдегі сүт өнімдерін өндіруде көшбасшылардың бірі. Бұл емшек сүті мен емдік тамақтануды алмастырғыштардың жалғыз ресейлік өндірушісі. Топ 1990 жылы құрылды және 2020 жылы Ресейде, Украинада және Эстонияда 14 кәсіпорынды біріктіреді. Сингапурдағы Нутритек тобының өкілдігі топтың оңтүстік-шығыс Азия, Африка және Таяу Шығыс нарықтарында стратегиялық дамуын қамтамасыз етеді.

"АМИРАН" Қазақ тағамтану академиясының зауыты: 2010 жылдың 21 желтоқсанында ел Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстандағы алғашқы "Амиран" Қазақ тағамтану академиясының балалар мен ересектерге арналған емдік-профилактикалық сүт тағамдарын шығаратын зауытын іске қосуға бастама берді. Бұл тарихи оқиғаның қаншалықты маңызды болғанын біздің зауыттың ашылуы кезінде айтқан сөздер дәлелдейді:

Бүгінгі таңда Қазақ тағамтану академиясының "Амиран" зауыты - Қазақстандағы жоғары сапалы табиғи Қаймағы алынбаған сүттен жасалған балалар сүт тағамдарын шығаратын алғашқы және жалғыз зауыт болып табылады. Өнімді дайындау процесінде мұндай шикізаттан зауытта зертханалық жағдайда өсірілген пайдалы микроорганизмдер қосылады, олар тағамды сіңіруге белсенді қатысады және ішектің зиянды (шірік) микрофлорасын басады. Айтпақшы, "Амиран" компаниясы коммерциялық емес, әлеуметтік жоба. Мақсат-біздің өнім халыққа қол жетімді болуы. Компания қызметінің негізгі қағидаты - Алматы қаласының балаларын импорттық емес, отандық балалар сүт тағамымен қамтамасыз ету. Бұл медициналық өнімнің ерекше ерекшелігі бар, өйткені аурудың алдын-алу мәселесі, әсіресе балалық шақта, ел үшін стратегиялық маңызы бар. Бүгінгі таңда зауыт тәулігіне 15 тонна сүт өндейді және 6 айдан бастап балаларға арналған 5 түрлі өнім шығарады:

1. Балалар ішетін және ботқа дайындауға арналған сүт, 3,2%, 230 мл.
2. Балалар ашыған сүт өнімі, 3,5%, 180 гр.
3. Балалар сүзбе пастасы, 9%, 100 гр.
4. Балалар түйіршікті сүзбесі, 9%, 100 гр.
5. Балалар йогурты "живой", 2,8%, 180 гр.

Сондай-ақ ересектерге арналған өнімдер:

1. Простокваша ашыған сүт өнімі "живой", 3,5%, 380 гр.
2. Сүт сарысуы, 0,2%, 500 мл.
3. Сүт сарысуы, 0,2%, 1 л.
4. Сүзбе, 9%, 450 гр.

5. Сүзбе, 9%, 220 гр.
6. Сүзбе, 0%, 450 гр.
7. Сүзбе, 0%, 220 гр.
8. Қаймақ, 20%, 1000 гр.
9. Қаймақ, 20%, 380 гр.
10. Қаймақ, 20%, 150 гр.
11. Сүт, 3,2%, 0,8 л.
12. Сүт, 2,5%, 0,8 л.
13. Айран, 3,2%, 0,5 л.
14. Айран, 2,5%, 0,5 л.
15. Ерітілген май, 99%, 900 гр.

Балаларға арналған өнімдер санатында компания ЛокоМоко брендімен сүт өнімдерін шығарады.

"Междуреченск-Агро" ЖШС: Алматы облысының ең ірі сүт кешені, өзінің егіс алқаптары бар, Өз жем-шөп базасы есебінен суы жоғары. Фермада өзінің суармалы жерлерінде жоңышқа, жүгері, бидай, соя және басқа да жемдік дақылдар өсіріледі, олар сауын табынының теңгерімді тамақтануын қамтамасыз етеді. Фермада бурая швицкая немесе алатауская (Браун Швейцария) және голштинская (Швейцария Холштейн) асыл тұқымды сиырлар өсіріледі. Бұл сиырлар Алматы облысында жиі кездеседі, өйткені Іле Алатауының климаттық жағдайы осы тұқымдар үшін өте қолайлы.

"Кирова" ЖШС: өз егістік жерлері мен жайылымдары бар үлкен фермерлік шаруашылық. Шаруашылық жерінің жалпы ауданы – 36 000 Га, оның ішінде – 16 000 Га – жайылым және 12 000 Га – егістік жерлер. Фермада өсірілетін дақылдар: жоңышқа, жүгері, сұлы, күнбағыс, арпа және т.б. фермада 1000-ға жуық бас сиырлардың жеке басы үшін сауынды көбейтуге мүмкіндік беретін бірегей жем базасын қамтамасыз етеді. Бұл фермада симментал тұқымы (Swiss Simmental) және қызыл голштейн (Swiss Red Holstein) екі тұқымды асыл тұқымды сиырлар өсіріледі. Компания отандық өндірушілер арасында өнімдердің ең үлкен тізімін шығарады және қазақстандықтардың талғамдары мен сұраныстарын қанағаттандыруға әрдайым қамқорлық жасайды. Тұтынушыларға ұнайтын өнімдердің ішінде: айран, қаймақ, үй сүзбесі, Дольче йогурттары, имун + қосылған био-йогурт және басқалар. 2020 жылы компания зауыттары 100-ден астам сүт өнімдерін шығарады. Жыл сайын компания қазақстандықтарға дәмі жақсартылған жаңа өнімдерді ұсына отырып, ассортиментті жаңартады.

2004 жылдан бастап ФудМастер компаниясы әлемнің түрлі елдеріндегі 200 — ден астам кәсіпорынды біріктіретін әлемдегі жоғары сапалы сүт өнімдерін өндіру бойынша көшбасшы Лакталис (Франция) халықаралық тобына кіреді.

ФудМастер компаниясы-2001 жылы ИСО сапа менеджменті жүйесін енгізе бастаған және 2004 жылы сертификат алған алғашқы қазақстандық тамақ компаниясы.

2010 жылдан бастап компанияда тамақ өнімдерінің қауіпсіздігінің халықаралық жүйесі — НАССР (тәуекелдер мен сыни нүктелерді талдау жүйесі) енгізілді.

НАССР жүйесіне енгізілген принциптер адам өмірі мен денсаулығына қауіп төндіреді. НАССР тамақ өнімдерін өндірудегі тәуекелдерді алдын-ала болжауға мүмкіндік береді және осылайша тұтынушыларға өнімнің қауіпсіздігіне кепілдік береді.

"АГРОПРОДУКТ" компаниялар тобы: "Агропродукт" компаниясы 1996 жылдың қаңтарында сапалы және арзан сүт өнімдерін өндіруді ұйымдастыру мақсатында құрылды.

Өндірістің алғашқы өнімдері глазуrlenген ірімшіктер болды, соның арқасында тұтынушылар "Агроөнімді" біледі. Айта кету керек, бүгінгі күнге дейін компания еліміздің барлық аймақтарында танымал глазуrlenген ірімшіктердің жалғыз отандық өндірушісі болып табылады. Біздің "Одари", "Мумуня", "сүйікті", "балғын", "ақ", "біздің", "АБВГДейка", "Чудик Юдик" брендтері ең танымал.

Бүгінгі таңда холдинг құрамына төрт сүт зауыты, балмұздақ шығаратын зауыт, "А. Милланд кенті" ЖШС, "Coppa Italia" ЖШС, "A-Trade" ЖШС, филиалдық және дилерлік желі дамыған. Төменде компанияның сүт зауыттарының сипаттамасы берілген.

"Солнечный" сүт зауыты ЖШС 1998 жылы құрылды, өндірістің алғашқы өнімдері глазуrlenген ірімшік болды, соның арқасында тұтынушылар зауытты біледі. Басынан бастап компанияның өндірістегі жетістігінің негізгі факторы өндірілетін өнімнің жоғары тұрақты сапасына бағдарлау болды.

"Солнечный" сүт зауыты ЖШС 2020 жылы 200-ден астам сүт өнімдерін шығарады. Бүгінгі күннің талаптарына сүйене отырып, кәсіпорын ұжымы өндірістің жаңа технологияларын игерді, Ресейде, ТМД елдерінде, жақын және алыс шетелдерде өзінің біліктілік деңгейін жоғарылатады. Жаңа жабдықтар ұзақ уақыт сақталатын сүт өнімдерін шығаруға мүмкіндік береді, бұл біз өткізу нарығының географиясын едәуір кеңейттік. Енді оңтүстіктен солтүстік шекараға дейінгі барлық қазақстандықтар компанияның дәмді және пайдалы өнімдерін сатып алу мүмкіндігіне ие. Шығарылатын өнім ассортиментіне: ұзақ сақталатын сүт, стерильденген сүт, кілегей, май, ірімшік, айран, сүзбе, қаймақ, сүзбе, глазуrlenген ірімшік кіреді.

"Солнечный" ДСМ шикізатты сатып алудан бастап дайын өнімді шығаруға дейінгі барлық сатыларда сапаны бақылаудың нақты жолға қойылған жүйесіне

ие. Компанияның сапа менеджменті жүйесінің серия стандарты бойынша сәйкестік сертификаты бар:

ISO 9001 - 2008. Кәсіпорын халықаралық стандарт талаптарына сәйкес тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін басқару жүйесін әзірледі және енгізді

ISO 22000:2005 (НАССР). 2014 жылғы 23 шілдедегі № F140318 – 01 сертификаты бар.

Бүгінгі таңда компания Қазақстанның ірі сүт өнімдерін өндірушілердің бестігіне кіреді және екінші орында. Маркетингтік саясат, өнімнің жоғары сапасы, маркетингтік және техникалық инновацияларды енгізу оған осы саладағы жетекші орындардың бірін алуға мүмкіндік береді.

Жоғары сапалы өнім шығару және тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру бойынша жұмыста жоғары білікті мамандардың үлкен тобы жұмыс істейді. Олардың барлығы жоғары және орта арнайы білімге, сүт өндірісінде көп жылдық тәжірибеге ие. "Солнечный" сүт зауыты ЖШС өнімінің сапасы әлемдік стандарттарға сәйкес келеді, өйткені өндірісте заманауи технологиялар мен жабдықтар қолданылады. 2011-12 жылдары кәсіпорын "Бизнестің жол картасы" бағдарламасы аясында кәсіпорынды жаңғыртты. Осы бағдарламаның көмегімен кәсіпорын дайын өнімді сақтауға арналған заманауи қойма кешенін салды, арнайы сатып алды. техника және арнайы сүт өнімдеріне арналған көлік, қышқыл сүт өнімдерін құюға және орауға арналған итальяндық "Галди" және "Празматик" компанияларының жабдықтары, "Мультивак" сүзбесіне арналған орау автоматы, "Лакта 15" сүтін қайта өңдеуге арналған жабдықтар, Тетра Пак компаниясы және т. б. сатып алынды және пайдалануға берілді. "Солнечный" сүт зауыты ЖШС дамуды, жаңғыртуды жалғастыруда, жаңа техника мен технологияларды енгізуде, елдің индустриялық дамуының белсенді қатысушысы болып табылады.

"Столичный" сүт зауыты ЖШС Қазақстанның жүрегінде Нұр-сұлтан қаласында орналасқан. Ол 2000 жылдың ақпан айында құрылған. "Столичный" сүт зауытының өнімдерін Қазақстан Республикасының барлық дүкендерінен көруге болады. Шығарылатын өнімнің ассортименті: сүзбе және сүзбе өнімдері.

Зауыттың сәтті географиялық орналасуы, жазғы шикізат мүмкіндіктерін пайдалану және үлкен ассортимент зауытқа сату географиясын кеңейтуге мүмкіндік берді. 2008 жылы зауытта зауыт жаңғыртылып, сүзбе өнімдерін шығаруға мамандандырылды.

Бүгінгі таңда зауыт заманауи тұтынушылық талғамға және халықаралық сапа стандарттарына жауап беретін, мінсіз дәм мен өнімнің үнемі жоғары сапасына кепілдік беретін жоғары сапалы өнім шығаруға мүмкіндік беретін заманауи еуропалық жабдықтармен жабдықталған.

"Молпродукт" ЖШС — Қазақстанның солтүстігіндегі "Зорькин Луг", "Мумуня", "Наше" және "Одари" маркаларымен сүт өндіретін ірі компания.

Кәсіпорын тарихы 1997 жылдан Петропавл қаласында басталады. Жоғары сараптамалық бағалау және мамандар ұжымының кәсіби жұмысы ДСМ ЖШС-не мүмкіндік беретін қызметтің негізгі аспектілері болып табылады

"Молпродукт" көп жылдар бойы Ресейдің оңтүстік өңірлері мен Қазақстанның батысына сүт өнімдерін жеткізіп келеді.

Зауыт қызметкерлері-бұл өз саласында көп жылдық тәжірибесі бар және үнемі өзінің біліктілік деңгейін арттыратын кәсіпқойлар, бұл өндірісте жаңа технологияларды игеруге және нарық талаптарына сәйкес келуге мүмкіндік береді.

Көп жылдық жұмыс тәжірибесі үшін компания өндірістік қуаттылықты бірнеше есе арттыра алды. 2020 жылы зауыт жоғары сапалы ғана емес, сонымен қатар консерванттарды қоспай сүт сақтаудың ұзақ мерзімін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жабдықтармен жабдықталған.

"Молоко Синегорья" ЖШС-бұл Қазақстандағы ең ірі УНТ сүт өндіретін өндірістік алаңы бар зауыт.

Зауыт заманауи тұтынушылық талғамға және халықаралық стандарттарға жауап беретін жоғары сапалы сүт өнімдерін өндіруге мүмкіндік беретін Тетра Пак компаниясының жаңа заманауи жабдықтарымен жабдықталған. Өндірістің әр кезеңіндегі сапаны бақылау және заманауи жабдықтар экологиялық таза аймақтан таңдалған сүт негізінде жасалған "Одари", "сүйікті" және "ақ" ТМ өнімдерінің мінсіз дәмі мен үнемі жоғары сапасына кепілдік береді.

Компания мамандары ұжымының тиімді географиялық орналасуы мен кәсіби жұмысы Ресей мен ТМД елдерінің сүт өнімдері нарығында "Одари", "Любимое" және "Белое" ТМ қатысуын одан әрі дамыту және ұлғайту үшін кең мүмкіндіктер ашады.

Кең өндірістік мүмкіндіктер, қолданылатын сүттің сапасын қатаң бақылау және кәсіби менеджмент компанияға тұтынушылар мен бизнес серіктестерінің сенімін алуға мүмкіндік берді, бұл сүт нарығында өзінің артықшылығын әрдайым дәлелдеді.

"Молоко Синегорья" ЖШС өнімдері – бұл лайықты сапа мен қолжетімді бағаның ақылға қонымды үйлесімін таңдайтын тұтынушыларға арналған сүт өнімдері.

"Агропродукт Азия" ЖШС ҚР аумағында зауыттар шығаратын өнімдерді сату үшін құрылды. Өнімді сатуға түрлі қызметтер тартылған: филиалдық, дилерлік және дистрибьюторлық желі ұйымдастырылған. "Агропродукт Азия" ЖШС Алматы қаласында өзінің фирмалық желісі бар жалғыз компания. Біз көтерме клиенттермен, бөлшек сауда дүкендерімен, супермаркеттермен, бөлшек сауда нүктелерімен жұмыс жасаймыз.

Арнайы жабдықталған автокөлік паркі клиентке өнімді кез-келген бағытқа дәл уақытында жеткізуге мүмкіндік береді. Дамыған дистрибуциялық жүйе

есебінен компания тұтынушыларды сапалы, қауіпсіз және пайдалы өнімдермен қамтамасыз ете отырып, Қазақстан аумағының едәуір бөлігін жабады. Қалған қалаларды жабу дилерлер арқылы өз филиалдары ашылғанға дейін жүргізіледі. Компанияның саясаты - бұл әр клиентке жеке көзқарас, оның қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеру.

"Danone Berkut" ЖШС шетелдік капитал салымы бар қазақстандық компания болып табылады. Danone Berkut 2300 жеткізушімен ынтымақтасады, олардың 1800-і 11 фермерлік шаруашылықты қоса алғанда, қазақстандық компаниялар болып табылады.

Зауыт 2010 жылы жұмысын бастады. 5 жыл ішінде өндіріс көлемі 5 есеге жуық өсті: жылына 2 398 тоннадан 9 696 тоннаға дейін (2014 жылы). Сапалы өсуге 2013 жылы орнатылған дәстүрлі қышқыл сүт өнімдерін шығаратын өндірістік желі көмектесті. 2015 жылы жаңа өнім түрлерін шығаруды ескере отырып, өндіріс көлемі жылына 11 000 тоннаға дейін артады. Жұмыс орындарының саны 2010 жылы 100 адамнан 2015 жылы 345 адамға дейін өсті. Қазақстанда "DANONE" компаниясы "Actimel", "Activia", "Растишка", "Danissimo" және Danone "7 пайдалы қасиет" сияқты брендтермен ұсынылған, олар Ресейдегі Чехов қаласындағы, Тольятти қаласындағы зауыттарда және пос. орналасқан қазақстандық зауытта өндіріледі. Байсерке.

14. SWOT-талдау-жобаны іске асыру шеңберінде болжанатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің әлеуетті күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіптерін айқындау және бағалау (міндетті түрде есептерді қоса бере отырып, маркетингтік зерттеулер жүргізудің пайдаланылатын ақпарат көздері көрсетіледі)

КҮШТІ ЖАҚТАРЫ	ӘЛСІЗ ЖАҚТАРЫ
Мақсатты аудиторияның өсуі (елде туу көрсеткіші артып келеді)	Сұраныс халықтың ақшалай табысына байланысты
Қазақстанда азық-түлік нарығының белсенді өсуі	Өңірлік тұтынушылар үшін балалар тағамы өнімдері туралы ақпаратқа шектеулі қол жеткізу
Өңірлерде тұтынумен қамтылмаған халықтың жоғары пайызы.	Нарықта үлкен тәжірибесі бар шетелдік өндірушілер тарапынан бәсекелестік
Нарықтың жекелеген сегменттері мен санаттары нашар ұсынылған	Инновациялық эзирлемелерге арналған жоғары қаржылық шығындар
Мемлекеттің мүдделілігі	Сапалы өнімді жеткізудің кепілді көлемін қамтамасыз етуге қабілетті дамыған шикізат базасы жоқ
Мүмкіндігі	Қауіптер
Шетелдік аналогтардан кем түспейтін	Шетелдік компаниялардың отандық

немесе тіпті асып түсетін жоғары сапалы отандық өндіріс өнімінің үлес үлесін ұлғайту	өндірушіні ығыстыруы
ТЖЖ өндіруге арналған азық-түлік шикізатының импортын алмастыру	Нарықты ұзақ оңтайландыру
Байытылған, функционалдық өнімдерді, сондай-ақ инновациялық технологияларды пайдалана отырып өндірілген өнімдерді қоса алғанда, ТЖЖ жетілдірілген ассортиментін әзірлеу	Жаман бедел

Балалар тағамы нарығы үш үлкен сегментке бөлінеді:

1. Әйел сүтін алмастырғыштар (құрғақ немесе сұйық)

- таурин, карнитин және басқа биологиялық белсенді заттармен байытылған сарысуы бар ақуыздары бар ең заманауи бейімделген қоспалар;
- бейімделген казеин формулалары;
- ішінара бейімделген қоспалар;
- 6 айдан асқан балаларға арналған "кейінгі формулалар".

2. Қосымша тамақ өнімдері

- жеміс-жидек, көкөніс, ет, сүт немесе дәнді дақылдар қосылған шырындар мен пюрелер;
- ботқалар-құрғақ және дайын;
- балалар суы және балаларға арналған дайын тағамдар.

3. Балалардың емдік тамақтануына арналған өнімдер тұқым қуалайтын метаболикалық ауруларды, тамақ аллергиясын, лактаза жетіспеушілігін және басқа ферментопатияларды диетотерапияға арналған әртүрлі өнімдер.

2019 жылы санат дамыды – порциялық қаптамадағы тұтынуға дайын өнімдер, оның ассортиментіне бейімделген сүт қоспалары мен қосымша тамақ өнімдері – сұйық Жарма кіреді. Бұл өнімдер сұйықтық қосуды қажет етпейді және олардың жарамдылық мерзімі консерванттардың болуын емес, орау әдісін анықтайды.

Экономикалық жағдайдың жақсаруымен бала туу деңгейі артып келеді, бұл балалардың тамақтану нарығына тікелей әсер етеді.

Ата – аналар бала өмірінің алғашқы жылдарында ең маңызды балалар өнімдерін-балалар тағамы мен памперстерді таңдауға мұқият қарап, олар үшін ең жақсысын таңдауға тырысады. Және олар бұл үшін төлеуге дайын.

Егер нақты қолда бар табыстың жалпы өсуін және дүкендердегі санаттардың өкілдігін дамытуды ескеретін болсақ, онда балалар тағамы нарығына қатысушылардың табысының құпиясы айқын болады: соңғы екі жылда сату көлемінің өсу қарқыны құндық мәнде 35%, Қазақстан

қалаларындағы Nielsen бөлшек сауда аудитінің деректері бойынша. Қазақстандық балалар тауарлары индустриясы қауымдастығы Қазақстанның Балалар тауарлары нарығы толығымен импортқа тәуелді болып табылатынын атап өтті. Сыртқы сауданы талдауға сәйкес балалар тауарларымен сыртқы тауар айналымының 77,9% - ы бес елге тиесілі: Қытай (31,9%), Ресей (27,9%), Польша (9,7%), Қырғызстан (4,5%), Түркия (3,9%), басқа елдер (22,1%). Зерттеу барысында Қырғызстанға, Түрікменстанға, Монғолияға және Тәжікстанға балалар тағамының тұрақты реэкспортының көлемі анықталды, бұл ретте Кеден одағының құрылуымен Қазақстаннан Ресейге ойыншықтар мен балалар киімдерінің бірнеше ірі жеткізілімдері байқалады. Балалардың тамақтануының өзара саудасының негізгі үлесі Ресей Федерациясына – 72,6%, Беларусь Республикасына – 27% және Қазақстан Республикасына – 0,4% тиесілі. Сарапшылар нарықта тұтыну табиғи экологиялық таза өнімге ауысатынына назар аударады. Табиғи сүт, қаймақ, айран және йогурттар қымбатқа түсетініне қарамастан, орташа әлемдік сатып алушы оларды жиі таңдайды. Сондықтан болашақ осындай табиғи өнімдерге арналған. Мысалы, балалар тағамы нарығының жалпы көлемі, болжам бойынша, 2022 жылға қарай шамамен 180 миллион еуроны құрайды, бұл 2019 жылға қарағанда екі есе көп. Қазақстандық сүт өнімдерін өндірушілердің осы нарықта өз орнын табуға барлық мүмкіндігі бар. Ең алдымен, Қазақстанның айқын географиялық артықшылықтары бар Қытай мен Оңтүстік-Шығыс Азия нарықтарында.

Халықтың осы өнімдерге төлем қабілетті сұранысы саласы дамуының негізгі көрсеткіштері азық-түліктің басқа түрлеріне бағаның қарқынды өсуі аясында олардың қымбаттауына байланысты.

15. Негізгі тұжырымдар мен ұсыныстар

Қалыптасқан әлемдік дағдарыс жағдайында елде импортты алмастыру жолымен өз экономикасын қайта бағдарлау қажет. Импортты алмастыру экономиканы нығайтудың, жана өндірістер, жұмыс орындарын құрудың және ел тұрғындарының өмір сүру сапасын жақсартудың тамаша тәсілі. Сондықтан, Қазақстанда, әлемнің басқа елдері сияқты, жергілікті өндірістің дамуы ынталандырылады.

2020 жыл отандық тауар өндірушілерді қолдау жылы деп жарияланды және бұл шағын және орта бизнесті қолдаудың жақсы қағидаты. Кәсіпкерлік кодекстің 17-бабы және Үкіметтің 10 жылғы 2020 сәуірдегі қаулысымен бекітілген Мемлекеттік сатып алудың арнайы тәртібі отандық тауар өндірушілерге тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді жеткізуге тапсырыс берушілермен шарттар жасасуға басым құқық береді, бұл өз кезегінде конкурстық рәсімдерге қатысуды айтарлықтай жеңілдетеді және бәсекелестік

ортаны жұмсартады. Шекаралардың жабылуы, жеткізілімдердің төмендеуі, бағаның өсуі жағдайында отандық өндірушілер үшін белгілі бір артықшылықтар бар, мемлекет тарапынан жоғарыда көрсетілген шаралар жергілікті өндірістің дамуына қосымша серпін береді.

2015 жылы сезімтал инфляциядан кейін әлемде балалар қоспалары мен құрғақ балалар тамағын сату жыл сайын төмендейді. Осыған қарамастан, Қазақстандағы балалар тағамы нарығы қарқынды дамып келеді. Айта кету керек, Nestle, Nutricia, Pepsico, Progress және Humana компаниялары балалар тағамы нарығындағы көшбасшылар болып табылады. Дегенмен, осы өнімнің отандық өндірушілерін дамытудың жақсы перспективалары бар.

Қазақстанда баға сегментінің даму үрдісі 2017 жылдан бастап 2019 жылға дейін өсті, бұл сұраныстың артқанын және төлем қабілетті халық табысының артқанын көрсетеді. Сүт негізіндегі балалар тағамы 2017 жылғы бір килограммына 2255 теңгеден 2019 жылы 3002 теңгеге дейін өсті.

Ұн негізіндегі балалар тағамы бағасы өсті, бірақ айтарлықтай емес. 2017 жылы оның құны килограммына 2971 теңгені, ал 2019 жылы – 3218 теңгені құрады.

Кішкентай тұтынушылардың рационна кіретін жеміс-жидек және көкөніс шырындары 2017 жылғы 237 теңгеден 2019 жылы литріне 271 теңгеге дейін қымбаттады.

Бұл жобаны дамыту үшін бірінші кезектегі міндет — субсидиялау және несиелеу арқылы жергілікті өндірісті мемлекеттік қолдау болып табылады. Қуаттылықты арттыруға, ассортиментті кеңейтуге және жақын шет елдерге табиғи өнім экспортын арттыруға үлкен перспективалар бар.

Балаларға арналған тауарлар және олармен байланысты барлық заттар кезкелген уақытта жоғары сұранысқа ие, өйткені азаматтар балалар тамағына және бала туудың өсуіне байланысты шығындарды қысқартпайды.

2017 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі екі жылдық кезеңде орташа чектің 10% - ға өсуі халықтың кірістілігінің тұрақсыздануын ескере отырып, табысы орташадан жоғары тұтынушылар сегментін айқындайды. Осылайша, жоғары өндірістік шығындарға және өнімнің жоғары түпкілікті құнына қарамастан, супермаркеттердің сөрелеріне сұранысты күту керек. Балалар тағамының өндірістік нарығы елде игерілмеген күйінде қалып отыр, өнімді импорттайтын дистрибьюторлық компаниялар басым. "Береке" индустриялық аймағындағы Британдық инвесторлар үшін технологиялық зауыттың құны жылына 10 мың тонна өнім шығаратын 42 млрд. теңгеге шығады. Бұл мысалда жоғары қаржылық инвестициялар мен ұзақ мерзімді бизнес туралы түсінуге болады. Тұрақты қаржы моделін құру үшін инвесторларды тарту қажет. Өндірістік технологиялардың сақталуын және өнім сапасын мұқият бақылау осы саладағы жоғары білікті мамандарды қажет етеді. Жоғарыда келтірілген ақпараттың

жиынтығы, егер сіз осы қызметпен айналысқыңыз келсе, осы бағытта ұзақ мерзімді ойын туралы түсінік қалыптастырады.

Орындаушы
С.

Абишев У.